

Bölcészdoktori disszertáció

Az Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár

története

/1900-1931/

Készítette:

Czeglédi Imre

1972

Eredetileg a gyár teljes történetét akartam megírni. Munka közben derült ki, hogy a harisnyagyár irattári anyaga 1931-től az Országos Levéltárban van, s kutatásaim időpontjában az anyag rendezés alatt állt. Ezért csak az első három évtizedet dolgoztam fel, azt az időszakot, amikor még Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár néven önálló vállalatként szerepelt.

A gyár története így is kerek egész.

Megítélésem szerint ugyanis a gyulai harisnyagyár - vagy mai nevén: a Budapesti Harisnyagyár Gyulai Telepe - története három szakaszból áll.

Az első 1900-tól 1931-ig tart. Egy vidéki gyár kialakulását és felemelkedését mutathatjuk itt be, majd azt a harcot, melyet a világháborús és az azt követő évek gazdasági viszonyaival, valamint a Hitelbank terjeszkedési vágyával szemben folytatott. A Hitelbank pénzügyi műveletai a gyulai gyár bekebelezésére klasszikus példája a finanszírozás gátlástalan terjeszkedésének. A gyár munkásmozgalma egy vidéki város ébredő munkásmozgalmának tükröződése is.

A második szakasz 1931-től az államosításig tart, s a Hitelbank tulajdonában lévő vállalat történetét fogja bemutatni, míg a harmadik szakasz az államosítástól napjainkig a szocialista korszak történetét tartalmazza.

E két utóbbi szakasz megírása a jövő feladata.

A harisnyagyár történetének előző feldolgozása a Munkásmozgalmi Intézet és a Legujabbkori Történeti Múzeum 1966-ban meghirdetett országos helytörténeti pályázatára készült, s ott második díjjal jutalmazták. /Ennek első része A gyulai harisnyagyár alapítása és első évei címmel megjelent a Békési Élet 1968. 2.számában./ Ezt a pályamunkát dolgoztam át az azóta megjelent történeti munkák anyagának és megállapításainak felhasználásával.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	2.
Tartalomjegyzék	4.
<u>I. TIZ ÉV ALATT A CSUCSRA</u>	6.
A GYÁR ALAPÍTÁSA	7.
AZ ELSŐ ÉVEK	18.
A MONARCHIA LEGNAGYOBB HARISNYAGYÁRA	30.
TŐKÉSEK ÉS MUNKÁSOK	
A tőkésék a haszon	45.
A harisnyagyári munkások összetétele	51.
Munka- és bérvizonyok	60.
A munkásság szervezkedése, mozgalmi	67.
<u>II. HÁBORUS ÉVEK</u>	84
HÁBORUS GAZDÁLKODÁSBAN	85.
Akadozó termelés	85.
Érdekközösség a Hitelbankkal	93.
A vihar kezdete	103.
MUNKÁSNYOMOR ÉS FOKOZOTT ELÉGEDETLENSÉG	109.
KÉT FORRADALOM	109.
<u>III. HANYATLÓ ÉVTIZED</u>	121.
AGYONSZANÁLT VÁLLALAT	122.
Gazdasági helyzet 1919-től 1931-ig	122.

Egy nagystilű bankspekuláció	127.
"Szélmalomharc"	142.
A Columbia Textilipari RT gyulai gyára	149.
VÁLSÁG ÉS NYOMOR	155.
Nehéz évek	155.
1930.szeptember 1.	171.

SEGÉDLETEK

Felhasznált irodalom	180.
A jegyzetek rövidítéseinek feloldása	186.
Képek és ábrák jegyzéke	193.

+

Czeglédi Imre eddig megjelent jelentősebb cikkei, tanulmányai	195.
--	------

I

T I Z   É V   A L A T T   A   C S U C S R A

A GYÁR ALAPÍTÁSA

A magyar kapitalista fejlődés szabad versenyes szakaszában mindvégig rendellenes fejlődést mutatott. Az 1848-as polgári forradalom megteremtette ugyan a kapitalizmus kibontakozásához szükséges szabad munkaerőt, a kapitalizmus másik feltétele, a tőke azonban az önkényuralom éveiben csak lassan halmozódik fel, illetve a politikai élet bizonytalansága miatt távol tartja magát az országtól.

Ujabb lépést jelent a kiegyezés, mely létrehozza a kapitalizmus kibontakozásának másik feltételét is: a politikai élet rendeződése után a külföldi tőke megsokszorozott erővel igyekszik pótolni lemaradását a magyarországi vadászmezőkön.

A magyar kapitalista fejlődés időbeni késése mellett azonban szerkezeti felépítésében is torzulást mutat. Igaz, az Osztrák - Magyar Monarchiával létrejövő nagyhatalmi helyzet, a tőkekapcsolat, a közös kartellek s a monarchia nemzetiségeinek elnyomása ösztönzően hatott a magyar gazdasági életre is, de az ugynevezett "gazdasági kiegyezés"-en keresztül ezután is az osztrák burzsoázia érdekei szabták meg a magyar ipar fejlődését. Ma már világos, hogy Magyarország sokat hangoztatott "félgyarmati" elnyomása egyoldalú szemléletet tükrözött. A magyar ipar szerkezeti eltorzulása nem elsősorban tudatos elnyomó törekvések eredménye, hanem a kapitalista gazdasági törvényszerűségek következménye. A

közös vámterület keretei között, megfelelő védővámok hiányában a tőke olyan iparágak fejlesztését kereste, amelyek megfelelő profitot - esetleg extraprofitot - biztosítanak számára. Tehát olyan iparágak fejlődtek, amelyeket nem veszélyeztetett a sokkal fejlettebb osztrák és cseh ipar, a magyar ipar kiegészítette Ausztria és Csehország ipari strukturáját: Magyarországon az osztrák és cseh ipar "negatív tükörképe" alakult ki.^{/1/}

Minél inkább távolodott az ország a kiegyezést létrehozó gazdasági és társadalmi viszonyoktól, minél jobban fejlődött a magyar burzsoázia, annál erősebb volt a magyar ipar pártolásának, erőteljesebb fejlesztésének hangoztatása az uralkodó osztály részéről.

Az iparfejlődés meggyorsítását sürgette a század utolsó évtizedeiben egyre égetőbbben jelentkező szociális probléma, a munka nélküli tömegek munkához juttatásának s ezzel az egyre fenyegetőbbben jelentkező agrárszocialista mozgalom megszelidítésének problémája is. A földért, megélhetésért harcoló parasztság mozgalmait nem lehetett erőszakkal tartósan elfojtani, ezt az erőt csak munkával lehetett "megszelidíteni". A megye félhivatalos lapja, a Békés is ezt hangoztatja a megye parasztmozgalmait tárgyaló cikkében: "Az agrárszocializmust gyáriparral lehet legyőzni."^{/2/}

-
1. V.ö.: Magyarország tört.II. 98-110. és Hanák: Magyarország az Osztrák - Magyar Monarchiában.
  2. Békés.1901.ápr.21.

A kétoldali - burzsoá és proletár - követelés hatására a kormány 1881-től kezdve sorra hozza azokat az iparpártoló törvényeket, amelyek egyre fokozottabb mértékben kamatmentes kölcsönöket, több évi adómentességet, gépi juttatásokat, előnyös szállítási feltételeket s egyéb kedvezményeket biztosítanak az új vállalatoknak. Az állami iparpártolásnak meg is lett az eredménye: a "vállalkozási kedv" fellendül a magyar gazdasági életben, gombamódra szaporodnak a kisebb-nagyobb vállalatok. A fejlődés méreteit mutatja, hogy az 1901-ben működő gyárak 46 %-a 1886 és 1901 között alakult.^{1/}

Különösen az addig szinte teljesen hiányzó textiliparban észlelhetünk nagy változásokat. Ez az iparág annyira fejletlen volt hazánkban, hogy a fogyasztásnak csak 14,4 %-át termelte 1900-ban.^{2/} Összesen 12 "gyár"-nak nevezett üzem képviselte a textilipar egyik ágát jelentő kötőipart, a foglalkoztatott munkások száma 1292 volt, a magyar munkásság 0,5 %-a.^{3/}

Nem véletlen tehát, hogy a harmadik iparpártoló törvény 1899-ben épp a textilipar fejlesztését tűzte ki fő céljául.^{4/}

---

1. Stat. 1901. 51.

2. Berend - Ránki: 236-242.

3. Stat. 1901. 24-25.

4. A századforduló gazdasági-társadalmi problémáiról elmondottak forrása Magyarország története. Bp. Gondolat, 1964. 2 kötet és Berend Iván - Ránki György: Magyarország gyár-ipara 1900-1914. Bp. Szikra, 1955.

Ez az ipartörvény nagy mértékben megemelte az állami szubvenciók összegét. Míg 1890 és 1899 között 487000 koronát fordítottak állami iparpártolásra, az 1899. évi III.tc. évi 1 millió koronát irányzott elő. Az eredmény nem maradt el: 198 új gyár keletkezett az országban, s az ipar szerkezetéből következik, hogy a legtöbb (45) textilgyár volt.^{/1/} Az így kiteljesedő magyarországi ipari forradalom újabb lökést kap az 1907-es ipartörvény kiadásával s természetesen a megélénkülő gazdasági élettel. Mindezek eredményezik, hogy a gyáripari munkásság létszáma 1900 és 1913 között megkétszereződött. ^{/2/}

Különösen a textilipari alapítások fordultak szívesen a vidék felé, ahol olcsóbb munkaerőt, kedvezőbb profitot találhatott a tőke számára.

+

Békés megye a legutóbbi időkig jellegzetesen agrármegye volt. 1900-ban mezőgazdaságból élt a lakosság 71,4 % a. A Viharsarok másik kétmegyéjével az ország legsűrűbben lakott területei közé tartozott./Csongrád 65, Békés 77, Csanád 80./^{/2/} A fojtogató nagybirtok, az agrárválság, a vasutépítkezések befejezése, a mezőgazdaság gépesítése olyan munkarőfelesleget teremtett itt, amely végső elkese-

---

1. Vigh : 13.

2. Tanulmányok: 178.

3. Höhn : 11-12.

seredésében az agrárszocialista mozgalmakban próbált megoldást keresni kétségbeejtő nyomorára. Ennek hatását a kormány iparfejlesztő politikájára már említettük.

A századfordulón meglévő munkaerőfeleslegre s az ebből adódó szociális problémára félreérthetetlen bizonyíték a kereső és eltartott népesség aránya. Míg Magyarországon 1900-ban 100 keresőre 130 eltartott jutott, Békés megyében 150. Ezt az arányt csak Pest megye éri el, s a munkaerőfeleslegéről, szegénységéről ismert Szabolcs - Szatmár /153/ és Zolnok megye szárnyalja túl /154/.^{/1/}

Ezt a munkaerőfelesleget az akkori földbirtokviszonyok között csakis az ipar szívhatta volna fel. Békés megye ipara azonban nem tudta lekötni a mezőgazdaság hatalmas tartalékait. Bár az iparral foglalkozók százalékos megoszlása meglepően egyezik az országos adatokkal,^{/2/} a valószínűségben a hazai ipar fejletlensége és területi koncentrált-sága miatt a megye ipari elmaradottságát bizonyítja.

A megye iparának kisipari jellegét az iparban foglalkoztatottak megoszlása bizonyítja:

Az iparban foglalkoztatottak megoszlása ^{/3/}			
	önálló	segédszemélyzet	100 önállóra jutó segédszemélyzet
1890	6 113	5456	89
1900	6 257	8707	139

1. Demográfia: 184-203.

2. Magyarország: 13,5 %, Békés m: 13,4 %./Népszáml. 1900./

3. Békés vármegye:

Noha a "gyár" elnevezés gyakran előfordul a megyei ipari vállalkozásokban, valóban gyárat jelentő, 20 munkásnál többet foglalkoztató üzem mindössze 16 található 1900-ban Békés megyében, s közülük csak egynek van 100 munkásnál több alkalmazottja. Az összes gyári munkás száma ekkor 588, a 8707 munkást számláló "ipari segédszemélyzet" 6,6 %-a.^{/1/}

Nem csoda, ha ezt az erőtlen, most alakuló ipari munkásságot az ország legrosszabbul fizetett munkáskategóriái között találjuk. Amíg Magyarországon a heti 10 koronáig keresők közé a munkások 29,1 %-a, Békés megyében a munkások 57,5 %-a tartozik. Heti 14 koronáig keres az ország munkásainak 52,2 %-a, a megyeinek 78,7 %-a; heti 20 koronánál többet a munkásság 22 %-a, s a megyében mindössze 2,8 %.^{/2/}

Erre az olcsó munkaerőre számít a meggyorsuló vidéki iparosodás. Tíz év alatt a 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemek száma 16-ról 31-re, munkásainak létszáma 588-ról 2027-re emelkedik.^{/3/}

Még viszonylag Gyula van a legkedvezőbb helyzetben a megyében. Megyeszékhelyi szerepe jelentős tisztviselőréteget termelt ki, vonzotta az ipart és a kereskedelmet. S bár az alföldi vasút megépítésével Békéscsaba fejlődése

---

1. Népszámlálás. 1900. 62. és MTK Békés m. 51.

2. MTK Békés m. 54.

3. Népszáml. 1910. II.k. 1040.

meggyorsult, ipari-kereskedelmi fejlettsége abszolút számokban elhagyta a megyeszékhelyét, Gyula iparosodottsága sokáig megőrzi még vezető helyét./1910-ben Gyula lakosságának 25,2 %-a, Békéscsabának 20 %-a él iparból./^{1/}

A viszonylag korán meginduló belső felhalmozódást mutatja, hogy már 1861-ben megalakul Gyulán a megye első hitelintézete /Békésmegyei Takarékpénztár/, s ezt követi a második 1872-ben. Majd a hetvenes évek szerény kezdeményezései után a gyulaiakat is elfogja az "alapítási láz". Gyors ütemben alakulnak a helyi vállalatok: malmok, gyufagyárak, konyakgyár, tejszövetkezet - s 1900-ban a kötszövőgyár. Az alapításokban a helyi tőke vesz részt, s vezető szerepet játszik a hetvenes években megjelent és a következő évtizedekben megerősödő zsidó kereskedelmi tőke.^{2/}

A textilipar sem volt előzmény nélküli Békés megyében. 1883-ban Mezőberényben már megindul a Herzberger-féle szövőgyár, s ugyanitt 1890-ben Schön Mihály alapít újabb szövőgyárat.^{3/} A két szövőgyár mellett egyetlen kötőüzemet ismerünk a századforduló előtt: Gyulán a Sánc utcában egy kisebb harisnyaüzem hirdeti indulását.^{4/} 1900-ban a textiliparban dolgozók száma 292 fő volt, s ebben

---

^{MTK}
1. Békés vármegyében 48.

2. A gyulai adatok forrása Scherer: II.köt. 310-315.

3. Békés vármegye 255.

4. Békés, 1894. XII.16.

már benne van a gyulai kötszövőgyár 36 munkása is.^{/1/}

Ilyen körülmények között került sor a gyulai kötszövőgyár alapítására.

+

A helyi ujság 1900 márciusában adja az első híreket egy kötőgyár létesítésének tervéről. Örömmel üdvözli "városunk egyik kiváló kereskedőjének / Weisz Mór - C.I./ kezdeményezését", melyet a vármegye és a város is támogat, és a vállalatnak a "leghathatósabb támogatást helyezték kilátásba... Igazán örvendenénk, ha városunkban egy új ipartelep létesülne, mely közgazdaságilag is igen jótékony következményekkel járna városunkra és igen sok szegény sorsu munkásra."^{/2/}

A Békés tehát bizakodó, és elsősorban a gyáralapítás szociális hatását emeli ki.

A részvényaláírási felhívás július 8-án jelent meg: "Alulírottak Gyula városában egy Kötött- és Szövöttárugyár részvénytársaságot kívánunk alapítani és ezen vállalat részvényeinek jegyzésére az aláírási ivec ezzel kibocsáttatnak. Jelen aláírásra az indított alulírottakat, hogy városunknak legyen egy olyan ipartelepe, amelynek révén a szegényebb iparos osztályhoz tartozó női családtagok állandó tisztességes kere-

---

1. Népszámlálás 1900.II.k.556-557.

2. Békés, 1900. márc.18.

sethez jussanak és hogy idővel ezen üzem házi iparként is kifejlődjék, mire való tekintettel a kereskedelemügyi Miniszter ur Ó nagy Méltósága a vállalatnak egy megfelelő pénzbeli államsegélyt már meg is ígért. Az Első Gyulai Kötött és Szövöttiparáru Gyár egyenlőre 30 évi időtartamra alapittatik 100 000 korona, szóval is százezer korona alaptőkével, mely alaptőke ezer darab egyenként 100 korona névértékű és névre szóló részvényből fog állni. Az aláírók tartoznak az aláírás alkalmával részvényenként a névérték 10 száztőljáját, vagyis 1000 koronát és részvényenként egy korona alapítási díjat az aláírási év birtokosainak készpénzben lefizetni; további husz száztőlit vagyis 2000 koronát az alakuló közgyűlést követő 14 nap alatt és 20 száztőlit vagyis 2000 koronát ezen időponttól számítandó 60 nap alatt szintén készpénzben a Békés Megyei Takarékpénztár Egyesületnél befizetni. A részvénytőkének még fennmaradó 50 000-tőljának, vagyis ötven koronának részvényenkénti befizetési ideje és módozatai a Részvény Társaság közgyűlése által fog annak idején a szükséghez képest meghatároztatni.

A részvények aláírására a zárhatáridő 1900. évi július hó 31-ére állapittatik meg. Az alapítók a kereskedelmi törvény 183 §-a értelmében fenntartják a jogot az első igazgatóság kinevezésére.

Kelt Gyulán, 1900 évi július 2-án.

Weisz Mór gyulai lakos, gyáros és nagy kereskedő

Braun Mór gyulai lakos fakeskedő

Czinczár Adolf gyulai lakos, fakeskedő

Reisner Zsigmond gyulai lakos, kereskedő, gőzmalom tulajdonos

Deutsch^h Jakab gyulai lakos, kereskedő

Scherer Bendek^g gyulai lakos, tanító

Schwimmer Arnold gyulai lakos, kereskedő

Az érdeklődők további tájékoztatása céljából megemlíjük, hogy részvényaláírási izek a fentebb felsorolt alapítóknál, továbbá dr. Berényi Ármin ügyvédi irodájában és a helybeli három pénzüzetnél állnak rendelkezésre."/1/

Az aláírási felhívásból kiderül, hogy a gyár alapításában a helybeli kereskedelmi tőke vette ki részét, hiszen egyetlen aláíró /Scherer/ kivételével mind gyulai kereskedő, élén a gyulai iparos és kereskedő világban lassan vezérszerepet elfoglaló Weisz Mórral."/2/

---

1. Békés. 1900. július 8.

2. Weisz Mór az 1870-es években kezdi kereskedői pályáját.

1883-ban borkereskedést nyit a Billitz-féle házban, 1892-ben likörgyárra kap engedélyt. 1900-ban lesz a kötszövőgyár igazgatója, s ettől kezdve egymás után választják be az alakuló részvénytársaságok igazgatói tagságába /1901: tejszővetkezet, 1905: gyula-barakonyi vasut, 1915: műjéggyár, 1916: szalontai Toldi-malom/, s a város virilisei között az Almássy grófok után következik a város "legdrágább kabátu" embere.

AZ „ALAPÍTÓ”

---

lovag Weisz Mór 1910-ben

S bár az ország ebben az időben tökehiánnyal küzdött, a tervezett 100 000 korona alaptőkét július 31-ig lejegyezték, jórészt a gyulaiak részéről. Amíg a kereskedelmi tőke döntő többséggel részesedik az aláírásban, meglepő, hogy a helyi banktőke mindössze 20 részvénnel képviselteti magát. Magyarázhatjuk ezt a vidéki hitelélet elmáradottságával, a válság hatásával, esetleg a vidéki hitelintézet ipari érdektelenségével.

Közben folytak a gyáralapítással járó egyéb munkák.

Gyárépületnek a város központjában lévő, régi megyei törvényszék épületét vették meg a Megyeház utcában. A szükséges tapasztalatok megszerzése és gépek vásárlása érdekében Weisz Mór, a gyáralapítás kezdeményezője és tervezett vezérigazgatója hosszabb körútra indul. Kassán a Sipos-féle "nagyobb szabású" /1900-ban mindössze 28 munkást foglalkoztatott/ kötődét akarta megtekinteni, "a tulajdonos azonban nem engedte őket bemenni, és minden egyéb felvilágosítást is megtagadván" kénytelenek voltak eredmény nélkül távozni.^{/1/} A kassai gyár tulajdonosának még a hihetetlenül gyenge magyar kötszövőiparban is az volt az érdeke, hogy minden eszközzel akadályozza hasonló típusú új gyár alapítását.

Bécs, Cseh- és Szászország volt a további útjuk, és a szükséges gépeket itt meg is rendelték.^{/2/}

---

1. Ig.jkv. 1900. szept. 20.

2.   uo.

Augusztusig 130 nő jelentkezett a tervezett 70 helyre, többnyire a "helybeli szegényebb iparoscsaládok családtagjai", 15-16 éves lányok, de a Békés szerint ezután is "folyton ostromoltatik a nagyszámu munkát keresők által." /1/

AZ ELSŐ ÉVEK

A vállalatalapítás megtörtént. Az iparendedélyi kérvény szerint a következő tevékenységet kívánják gyakorolni:

"...mindennemű nyers vagy kikészített gyapju, pamut és selyem fonálból gépeken harisnyákat és más lábravalókat, alsó nadrágokat, ingeket és másnemű ugynevezett kötött vagy szövött árukat előállítani, azokat nagyban és kicsinyben elárusítani, továbbá nyers anyagokat saját telepünkön kikészíteni, nemkülönben a szakmába vágó ügyleteket saját vagy másnak számlájára is lebonyolítani." /2/

Mindezekből elsősorban a harisnyagyártás valósult meg, s a gyulaiak ma is csak harisnyagyárnak nevezik a gyárat.

A rendszeres termelés 1900. november 17-én indult meg 70 munkással és 60 munkagéppel. Az első gépek kivétel nélkül kézi gépek voltak: olcsóbb volt a beindításuk és beszerzésük, s egyébként is elsőrendű kívánság volt mind a város, mind a minisztérium részéről, hogy minél több munkásnőt fog-

---

1. Békés. 1901. febr. 10.

2. BML Polg.m.iratok, 11749/1900. [4833/905 gyűjtőszám]

lalkoztasson a gyár.

A gyulai kötőgyár a beinduláskor közepes nagyságu volt: a századelő 12 kötőgyára közül 7 dolgozott 50-100 munkással, s csak kettő 200 munkáson felül. Ezek voltak a legnagyobb kötőgyárak Magyarországon.

1901 januárjában megkezdtek a termelés propagálását is. A művezetőt előbb Nagyváradra és Debrecenbe küldték, ahol elsősorban olcsó árura kapott megrendelést. Az üzem viszont finomabb árakra volt berendezve. Rövidesen Békés megyét járja a művezető, majd erdélyi körut következik: Kolozsvár - Brassó - Arad - Temesvár jelzi a vevőkör bővülését. A gyár pedig igyekszik ezen a területen a "jobb" vevőkört lekötni, s a körutakból nyilvánvaló, hogy előbb az iparilag elmaradottabb Kelet-Magyarországot és Erdélyt kívánta gazdasági háttérének tekinteni.^{/1/}

A továbbiakban az igazgatóság beszámolóí a termékek korlátlan lehetőségeiről beszélnek,^{/2/} pedig ezekben az években válság van Magyarországon. A válság azonban a textilipart nem érintette, olyan kevés a termelése, hogy a korlátlan lehetőségek korát éli. A század elején növekszik a hadsereg szükséglete, a bő termés következtében a falusi fogyasztópiac a válság ellenére is megmarad, sőt a század ele-

---

1. Ig.jkv. 1901.febr.16. és jun. 16.

2. Ig.jkv. 1903.febr. 9.

jén még emelkedik is, mert a háziipar erősen visszafejlődik, s helyét a gyáripar veszi át. /1900-ban még 400 000 háziiparos volt Magyarországon, 1910-ben már csak 125 000./^{1/}

A korlátlan eladási lehetőségek az üzem bővítésének gondolatát vetik fel már működésének első évében. A megindulás-kor egyetlen teremben voltak elhelyezve a gépek, s a 24 x 8 méteres munkaterem mellett tágas gyűlésterem és ebédlő is helyet kapott az épületben. Most 100-110 fővel kívánták bővíteni a gyárat, "hogya folyton felvételre jelentkező munkásnőknek minél előbb foglalkozást" lehessen adni.^{2/} A gépek számát 75-re emelték, s tervezik a kesztyűkötés bevezetését is. Októberben Chemnitzből érkezett villamos erővel dolgozó gépekkel bővül a gyár, s már az igazgatói irodában is gépek termelnek. A villamos erő megjelenésével a gyár feladta a kisüzemi jellegű termelési módszereket, megindult a technikai modernizálás útján.^{3/}

A bővítés módja azonban eloszlatta azokat az illúziókat, amelyek a gyáralapításban elsősorban humánus tettet láttak.

A gyár fejlesztése körüli nézeteltérések első jele Reisner Zsigmond igazgatósági tag lemondása. Nem ismerjük ugyan a lemondás okát, az igazgatóság jegyzőkönyvek azonban

---

1. Berend - Ránki: 235-236.

2. Ig.jkv. 1901. márc.16.

3. Ig.jkv. 1901. szept. 21. és okt. 27.

a fejlesztés körüli nézeteltérések meglétét bizonyítják./1/

Reisner a vállalat vezetését s a fejlesztés módszereit kifogásolta. Ezt a nézetet a helybeli kispolgárság véleményét képviselő helyi lap, a Békés fogalmazta meg a legvilágosabban:

"Amikor arról volt szó, hogy a szaporítandó munkáskéz avagy a villamoserővel hajtandó új gépek készítsék-e a harisnyákat, a nagyobb részvényesek anyagi érdeke lépett előtérbe, s egy csapásra lesujtotta a munkáskéz fokozatos alkalmazása és kereset kiterjesztése iránt táplált humánus illuziókat ...

... Az igazgatóság többsége üzleti szempontból okosan határozott, helyesen cselekedett, nem is tehetünk ellene semmi kifogást, de azt resignációval és pedig fájdalmas resignációval kell bevallanunk, hogy az a várakozás, az a cél, amit a gyulai kötött és szövött ipar-árugyár létesítésekor annak fejlődéséhez fűztünk, megbukott és hogy a gyár humánus nimbusának szépségét a bizonyára kitűnően működő villamoserővel hajtott chemnitzi gépek nagyon megrontották."/2/

A Békés szenvelgéseire az igazgatóság nevében Scherer válaszolt: biztosítani kell az eddigi vívmányokat, mert 6 évig, amíg az államsegély tart, bírják a létezést, de utá-

---

1. Ig.jkv. 1901.febr.16.

2. Békés.1901. okt.3.

na nehézségek jelentkeznének; az pedig, hogy a részvények egyharmad része négy-öt ember kezén van - melyet már a közgyűlésen is felvetettek - , elsősorban biztosíték a gyár fejlődéséhez: csak olyan ember hajlandó a szakismeretet elsajátítani, észt és leleményességet adni a vállalat vezetésébe, aki a "vállalatban jól van érdekelve." /1/

Scherer válasza akarva akaratlanul a kapitalista gazdasági elv lényegét fejezte ki.

1903 a gazdasági válság tetőpontja Magyarországon. S miközben vállalatok evickélnek a csőd szélén, munkások sztrájkolnak létminimumuk fenntartásáért, a textilipar busás haszonnal zárja ezt az évet is. A gyulai kötszövőgyár brutto nyeresége 27,880 korona - azaz az alaptőke 28 %-os profitot jövedelmezett. /2/

A kereslet továbbra sem csökken. A Standard gépek cikkei fél évre előre el vannak adva. A versenyképességre jellemző, hogy a harmadik éve üzemelő gyár jövedelmének 1/3 része Ausztriából ered. Ilyen helyzetben a vállalat további fejlesztésének gondolata vetődik fel:

"Azon elhatározás, mely bennünket ezelőtt két évvel a kötött és szövött iparárugyár létesítésére vezetett és következményeiben határozottan szerencsésnek mond-

---

1. Békés. 1901.nov. 31.

2. Békés. 1904.febr.7.

ható, amennyiben az elébünk tűzött fő célt - munkásemünk foglalkoztatását a legteljesebb mértékben megvalósítani - egyuttal azon kötelezettséget is róttá ránk, hogy a vállalatot a munkásokra és a piac követelményeire való tekintettel fokozatosan és oly mértékben fejlesszük, amely mérték elkerülhetetlenül szükséges, hogy a versenyt sikeresen megállhassuk és a szükségleteknek legalább megfelelő részben eleget tehessünk. Meggyőződünk és ezt forgalmunk nem is remélt emelkedése valamint a kereslet sürgőssége fényesen igazolja, hogy az első ízben tervezett keretben meg nem maradhattunk, és gondolkodnunk kellett olyan módokról, melyek a vállalat fejlődését lehetővé teszik..."/1/

Mivel 1903-ban a pénzügyi helyzetre való tekintettel újabb részvények kibocsátására nem gondolhattak, 100 000 korona államkölcsön megszerzését határozták el. A vállalat eddig is többször részesült állami támogatásban: évi 5000 korona szubvenciót, 1902-ben 10 000 korona ingyen gépet kapott az államtól. A 100 000 koronát Lukács György közbenjárására meg is kapták: öt évre kamatmentesen, további öt évre három és fél százalékos kamatra.

Ekkor veszik meg a békéscsabai Schwarz Arnold-féle, mintegy 50 munkást foglalkoztató kötőgyár gépeit. Ezzel egyik versenytársuktól szabadulnak meg./Schwarz 1902-ig a

---

1. Ig.jkv. 1903.jan. 4.

gyulai harisnyagyár művezetője volt. Ekkor felmondtak neki, s így alakított Békéscsabán hasonló gyárat, de egy év múlva felszámolta üzemét. /1/

1904 elején először vetődik fel fiókvállalat alapításának gondolata más városban. Békéscsabával indulnak meg a tárgyalások. A város képviselőtestülete 2000 korona segélyt szavazott meg, ha 60-70 munkást foglalkoztató üzemet létesítenek. Az igazgatóság 3000 korona hozzájárulást kért, de ezt már a képviselőtestület nem szavazta meg, s a tárgyalások megszakadtak. /2/

Ekkor az igazgatóság Gyula városához fordul, s a Békéscsaba által már megszavazott, 10 éven át évi 2000 korona segélyt kéri a várostól, s a gyár végrehajtja a bővítést. /3/

A szűkkeblű városi képviselőtestület - igaz, minimális szavazatkülönbséggel (64:62 arányban) - leszavazza a városi támogatást. A tárgyalások ezzel be is fejeződtek, a gyár másfelé keres terjeszkedési lehetőséget. Hamarosan egymás után jelentkeznek a környék városai, hogy hajlandók fióktelep létesítéséhez hozzájárulni.

A gyárfejlesztés pedig egyre sürgetőbbé vált. /4/ Az iparfelügyelő szerint 50-60 munkással több van foglalkoztatva

---

1. Ig.jkv.1902.nov. 21.

2. uo. 1904.jan.9.

3. uo. 1903.nov.24., 1904.febr.17., márc.30. és Békés.1904. ápr.31.

a harisnyagyárban, mint amennyi megengedhető a viszonylag szerény gyárépületben.^{/1/} Azonkívül e festőde is a gyáron kívül van elhelyezve bérelt épületben. Gépparkja már elsőrangú: a kezdetben beszerzett kézi gépeken kívül 82 villamosrővel hajtott gép, 20 speciális fűzőgép mellett 320 munkás dolgozik, "gyártmányai elismert elsőrendű minőségüknél fogva gyorsan piacot hódítottak."^{/2/} A textilipari konjunkturára jellemző, hogy a Békés szerint "tíz-szer annyi árut is el tudnának helyezni," mint amennyit termeltek.^{/3/}

A várossal való sikertelen tárgyalások után - bár a pénzügyi helyzet most sem volt kedvező - a vállalat a részvénytőkének 300 000 koronára való felemelését határozta el. A gyári munkáslétszámot így 200-ról 400-ra növelhetnék, s "mintegy 1/2 millióval több értékű áruval jelenhetne meg a magyar és osztrák piacon... melyen ezentúl irányadó vezér szerepet fog játszani" a gyár.^{/4/} A részvényaláírási felhívást ki is bocsátották, s hamarosan tul is jegyezték "ebben a tőkeszegény és az ipari vállalkozások iránt érzékkel még nem bíró városban." S míg a gyár alapításánál a banktőke alig vállalt még részesedést - a Békésmegyei Takarékpénztár mindössze 20 részvényt jegyez -, most elsősorban a helybeli hitelintézetek tűnnek ki részvényjegyzésükkel. Az 1900-

---

1. Ig.jkv.1904.márc.30.

2. Békés. 1904.ápr.17.

3. uo.

4. uo.

AZ 1904-05-BEN ÉPÜLT GYÁRÉPÜLET

---

ban még az ipari tőke iránt érzéketlen vagy óvatos helyi tőke most sietve fordul a busás jövedelemmel kecsegtető ipari érdekelttség kiépítése felé.

A részvénytőke felemelését nagyobb beruházásokra fordították. Ismeretes, hogy a gyár eddig a volt törvényszék földszintes épületében működött. A munkáslétszám növelése csakis újabb épületek bekapcsolásával vált lehetővé, ezért a gyár teljes rekonstrukcióját határozták el. Már akkor felvetődött az a gondolat, hogy a jelenlegi gyártelep megszüntetésével a városon kívül, esetleg a Sugár uton építsenek fel új gyárépületet, mert a jelenlegi telep lakóházak közé van szorítva. Végül mégis a kevesebb költséget igénylő helyi bővítést határozták el. ^{III}Megvették a szomszédos Kutseraházat, s az építkezést N Szabados József, gyulai építész, a környék nagy építkezéseinek egyik megvalósítója végezte. A Kutsera-ház helyén megépült emeletes épülettel megkezdődött a gyár mai utcai frontjának kialakítása. Az új épületben a munkaterem, festőde, kazánház és gépház kapott helyet. /1/

+

A négy évi tartó válság és a kétéves pangás után 1906-ban a gazdasági megélénkülés időszaka következik a gazdasági életben. Elősegíti ezt az 1906. évi rekordtermés is. A köz-

---

1. Kgy.jkv. 1904.ápr.24. és Ig. jkv.1905.febr.2.

vetlen fogyasztásra termelő iparágak érzik meg legelőbb ezt a megélénkülést. Említettem ugyan, hogy a válság a textilipart nem érintette, a készérük korlátlan lehetőséggel találtak vevőre, a gazdasági élet bizonyos területein mégis hatással volt a válság a gyár életére: elsősorban a hitelélet, a beruházások területén. Új részvények kibocsátása, államkölcsön vagy más hitelszerzés volt különösképpen nehézkes. 1904-ben az amerikai spekuláció is próbára tette a textilipart: alaposan felkergette a nyersanyagárakat, majd hirtelen nagy áresés következett be. Ekkor "a milliomosnak hitt bécsi cégek mellett egy-két magyar vállalat is bebukott." /1/

A gyár ilyen körülmények között is hatalmasat fejlődött, s készen várta a gazdasági megélénkülés időszakát.

+

Az alapítás óta eltelt hat év alatt a gyulai kötszövőgyár az ország első kötszövőgyárai közé emelkedett, s "pamut - gyapju és cérna férfi, női és gyermek harisnyák és kesztyűk előállításával foglalkozott." /2/

Amennyire az igazgatósági jegyzőkönyvekből, valamint a Békés cikkeiből és könyvészeti adatokból kideríthető, a gyár munkáslétszáma az említett időszakokban a következőképp alakult:

---

1. Békés. 1905. ápr. 9.

2. Stat. 1906. 772.

A gyári munkáslétszám alakulása a gyulai kötszövőgyárban^{/1/}

1900	1901	1904	1905	1906
36	80	200	250	450 munkás
70		320		

A munkáslétszám tehát hat és félszeresére emelkedett. Magyarországon ekkor mindössze három kötőgyárnak volt 250 munkásnál több dolgozója, s ezek között van a legnagyobb gyárnak számító - másfél évtizedes multtal rendelkező s 1900-ban már 278 munkást foglalkoztató^{/2/} váci Első Magyar Szövő és Kötőgyár Rt mellett a gyulai harisnygyár is.^{/3/}

1906-ban összesen 1984 kötszövőgyári munkás volt Magyarországon, s ebből 450-et, a munkások 22,2 %-át foglalkoztatta a gyulai gyár.^{/4/}

Nincs adatunk a kötszövőgyár nyersanyagfogyasztására. Az igazgatósági jegyzőkönyvek azt bizonyítják, hogy fő nyersanyagforrásuk Rózsahegy, Bécs és Csehország volt. A nyersanyagforrás országos kimutatása is az osztrák nyersanyagel-

-
1. 1900-ban és 1904-ben két adat szerepel. Mindkettő írásos forráson alapul. 1900-ban a 70 a valószínű, 1904-ben a 200 a gyári munkás, a többi valószínűleg otthon dolgozó.
  2. Népszámlálás 1900.II. 982.
  3.   uo.   795.
  4. Stat. 1906. 407.

látás monopolhelyzetét bizonyítják:

A kötszövőiparban felhasznált anyagok eredete^{/1/}

Felhasznált áruk értéke	Ebből beszereztek		
	Magyarországon	Ausztriában	Vámkülföldön
2 305 139 K	856 712	1 373 160	75 266 K
	37,16	59,57	3,27 %

A magyar gyárak tehát a felhasznált anyagoknak mindössze 37,16 %-át szerezték be Magyarországon, 3,27 %-át vámkülföldön, s kétharmad része Ausztriából ered.

Végül vizsgáljuk meg a kötszövőgyárak termelési értékét ebben az időszakban:

A kötszövőgyárak termelési értéke 1906-ban^{/2/}

---

20 000 koronánál kevesebb a termelése	6 gyárnak	
20 000 - 50 000 korona	"	5 "
51 000 - 100 000 "	"	4 "
101 000 - 250 000 "	"	5 "
251 000 - 500 000 "	"	2 "
501 000 koronán felüli	"	" "

---

1. Stat. 1906. 407.

2.   uo.   784.

A gyulai harisnygyár 1906-ban 600 000 K árut termelt, így a váci gyár mellett az ország legnagyobb kötőgyára volt.

A MONARCHIA LEGNAGYOBB HARISNYAGYÁRA

Az 1906-tal meginduló gazdasági fellendülés kedvezett a megnagyobbodott gyár kapacitási kihasználásának. A hitelélet fellendül, a felhalmozott tőke elhelyezkedést keres, az áruigény kielégíthetetlen. A megélénkülő keresletre jellemző, hogy 1907-ben a magyar textilgyárak 18 hónapra el voltak látva megrendeléssel.^{1/}

A textilipari vállalkozási kedvet még csak fokozta, hogy a kormány 1907-ben minden eddiginél jelentősebb iparpártoló törvényt adott ki. A program abból indul ki, hogy 1903 és 1907 között az élelmezési, élvezeti és faiparon kívül minden területen behozatal volt. A magyar gazdasági élet függetlenségének kialakítása érdekében 284 vállalat megteremtését vette tervbe. A terven belül a textilipar fejlődésének elsőrangú szerepet szántak. Érdemes megnézni közelebbről a tervezett fejlesztés fontosabb adatait, hogy képet kaphassunk az 1907-es ipartörvény jelentőségéről, s ennek alapján szemlélhessük a textilgyárak alapításának lázas menetét.

---

1. Berend - Ránki: 245.

 Az 1907-es iparpártolási törvény tervezete^{/1/}

1903-1907	Létesítendő	Befektetendő	Munkás-
átlagos behozatali	új gyár	tőke	létszám
többlet	/száma/	álló forgó	
m i l l i ó	k o r o n a		
Összes	717,1	284	359,83 340,57 119 990
Textilipar	383,6	130	246,80 218,80 68 950

Az adatok azt mutatják, hogy a behozatali többlet fele a textilipart érintette. A tervezett befektetés összege megközelíti az összes behozatali többletet. A textiliparban azonban a behozatali többletnél aránytalanul nagyobb összeget, több mint 460 millió koronát kívántak fejlesztesre fordítani. Ez azt bizonyítja, hogy elsősorban a textiliparban kívánták megszüntetni a behozatalt, ezt tervezték függetleníteni a küldölni piactól.

A kormányprogram hatását természetesen nyomon követhetjük az elkövetkező gyáralapításokban.

Nem lebecsülendő szempont azonban az sem, hogy 1906 és 1909 között, a textilkonjunktura idején a nyersanyagárak 12 %-kal csökkentek, a textilcikkek ára viszont 13 %-kal emelkedett, s ez 25 %-os külön profithoz juttat-

---

1. Szterényi: 16.

ta a vállalkozókat.^{/1/}

Mindezek a tényezők a textilipar gyors fejlődését eredményezték. A tőke kereste a textilipari beruházásokat. Nyilvánvalóan legegyszerűbb volt egy már meglévő vállalat bővítésével kihasználni a lehetőségeket.

Orosháza már 1906-ban tárgyalta az igazgatósággal egy fiókvállalat létesítése érdekében. 1907-ben pedig egyszerre három város - Orosháza, Arad, Temesvár - jelentkezik ilyen igénnyel.

Az 1906-os jelentkezésre való tekintettel előbb Orosházával kezdődnek meg a tárgyalások. A városi képviselőtestület nehézkessége és a miniszteri hozzájárulás hahagatása miatt azonban ezek a tárgyalások elhúzódtak, végül teljesen megszakadtak.^{/2/}

Arad írásban érdeklődget. Temesvár agilis polgármestere azonnal Gyulára küldte a város mérnökét és gazdasági tanácsnokát a tájékozódás és előzetes tárgyalások érdekében.^{/3/} Március 26-án a temesvári városi képviselőtestület már el is fogadta a gyár feltételeit. A következő kedvezményeket biztosították az új üzem alapításához: 2200 négyszögöl ingyen telek, az alapozáshoz ingyen téglát, a téglát az építkezéshez is kedvezményesen kapják, munkásonként 10 korona támogatás, 15 évi közteher- és adó-

---

1. Berend - Ránki: 245.

2. Ig. jkv. 1907.május 24.

3. Ig. jkv. 1907.márc.11.

mentesség, a vízszükséglet és szennyvizlevezetés biztosítása, s a város 75000 korona államsegélyt eszközöl ki a miniszternél. Jelentős kedvezmények voltak ezek, amelyhez hasonlókat Gyulán nem élveztek.^{/1/} A gyár ennek ellenében már meginduláskor 320 munkás foglalkoztatását vállalta, az új részvények egy részét temesváriaknak juttatják, s a felügyelőbizottságot hét főre emelik két temesvári tag beválasztásával.^{/2/}

Már megkötötték a szerződést Temesvárral, amikor Arad is beleegyezését adja a gyáralapításhoz kért kedvezményekbe. Az igazgatóság tudomásul veszi Arad elhatározását, de egy másik fióktelep létesítését már abban az évben nem vállalta.^{/3/}

---

1. Temesvár élelmességét és gyors elhatározását megmagyarázza, hogy 1907-re iparosodása igen előrehaladott, a vidék egyik legnagyobb gyárvárosa. Gazdaságilag tehát könnyebb volt megszavaznia a gyár által kért kedvezményeket. Ekkor már a következő gyárakkal rendelkezik: /Laczkó: 98./

6 gőzmalom	490 munkás	3 szeszgyár	370 munkás
5 téglagyár	1200 "	1 dohánygyár	2600 "
3 textilgyár	800 "	1 gyufagyár	450 "
1 kalapgyár	450 "	1 cipőgyár	850 "

2. Ig. jkv. 1907. febr. 22.

3. Ig. jkv. 1907. ápr. 8.

A meggyezés értelmében a részvénytőkét fél millió koronával, 300 000-ről 800 000 koronára emelték. A jegyzés minden nehézség nélkül megtörtént, sőt tulajjegyzés is jelentkezett. Juniushan hirdették meg a versenytárgyalást az építkezésre, novemberben már a szerelési munkákat végzik, s 1908 elején megkezdheték a termelést. 1908. április 25-én jelenti a vezérigazgató, hogy a temesvári telep megnyitása a napokban megtörténik.^{/1/} A hatalmas épület a temesvári gyárnegyedben épült fel a Táviráda utca és Irodaház utca által határolt területen. A Békés szerint udvara szépen parkirozott, termei kényelmesek.^{/2/}

Temesvározt 150 gépen olyan munkásokat tanítottak be, akik otthon háziiparszerűen folytatják majd a munkát. Ilyen jellegű kísérletek már Gyulán is voltak, itt azonban a gépeket visszakérték a munkásoktól, mert nem voltak kihasználva, s nem volt egyenletes a termelés. Igaz, a későbbiekben ismét hallunk arról, hogy háziiparszerűen foglalkoztatnak munkásokat Gyulán.

A háziiparszerű termelés a kapitalizmus korai szakaszának jellemző termelési formája. Néhány iparágban azonban, így a textiliparban is, sokáig gyakorolt foglalkoztatási forma. Bizonyos előnyt jelentett a tőkés számára:

---

1. Ig. jkv. 1908. május 25.

2. Békés, 1908. június 28.

a gép kihasználása nem volt olyan mértékű ugyan, mintha üzemben helyezték volna el, a "kiadásos" rendszerrel azonban feleslegessé vált újabb munkatermek létesítése, s egyéb, a foglalkoztatással járó beruházás megteremtése, így az állótőkével való takarékoskodást jelentette.

A részvénytőke felemelése lehetővé tette, hogy a temesvári telep megépítése mellett a gyulai gyárat is kibővítsék. A Megyeház utcai részen lebontották a fölszintes épületeket, újabb telket vásároltak a gyártelep mellett, s a már 1905-ben megépült első emeletes utcai épületet tovább folytatva építették ki a mai is meglévő gyárépületet.^{/1/} A munkaterem így több, mint kétszerese lett a réginek.

A két építkezés 513 000 koronájába került a részvénytársaságnak. A két gyártelepen 800-nál több munkást foglalkoztatott, forgalma az előző év első tíz hónapjával szemben 1909 első tíz hónapjában 840 000 korona volt.^{/2/}

A gyulai gyár építkezése ezzel be is fejeződött. A temesvári telepen azonban már a következő évben újabb építkezések folynak. Ekkor vezetik be a kesztyűgyártást nagyobb mértékben, s az új profilból 45-50 %-os emelkedését várják az üzleti eredményeknek, a jelenleginek

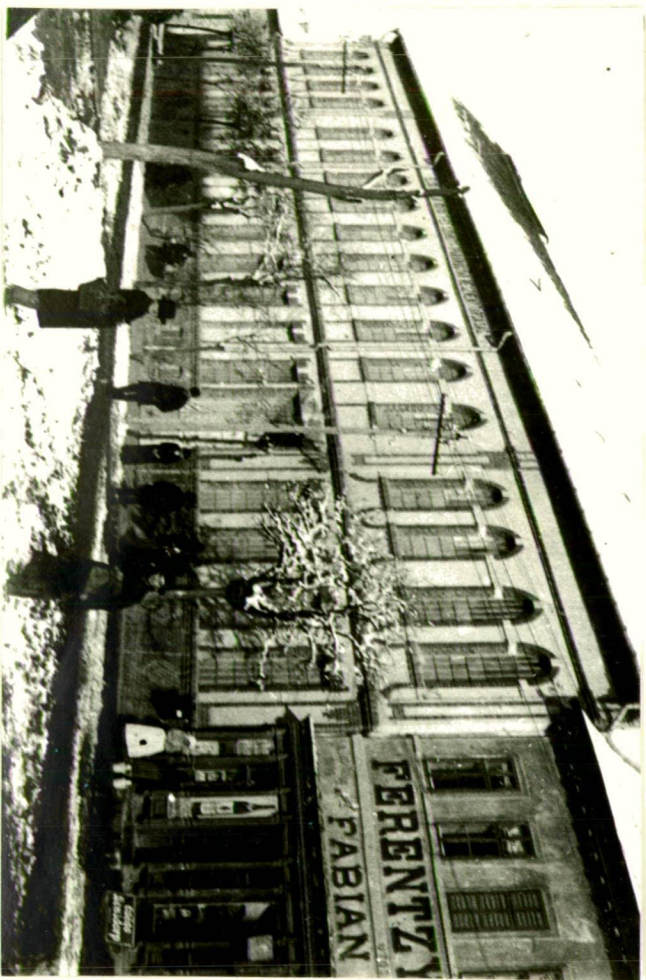
---

1. Ig.jkv. 1907. jun.28.

2. Ig.jkv. 1909.szept. 4.

A HARTSNYAGYÁR 1907-BEN ÉPÜLT MAI HOMLOKZATA

---

kétszeresét.

A statisztika valóban meglepő számokat mutat. 1906-ban a hazai kesztyűgyártás és - fogyasztás a következőképpen alakult:

A hazai kesztyűgyártás és - fogyasztás 1906-ban^{/1/}

	Termelés	Behozatali	Hazai	Termelés
		többslet	fogyasztás	a fogy.
				%-ában
Gyapjukesztyű	42 287	272 310	314 597	13,4
Pamutkesztyű	3 061	850 880	853 941	0,4

A fogyasztásra került gyapjukesztyűnek 13,4 %-át állította elő a magyar ipar, s a fő tömegcikk, az olcsó pamutkesztyű gyártása minimális.

S még valamit kötőiparunk századeleji profiljáról. A kötszövőiparban termelt termékek megoszlása 1911-ben a következőképp alakult:^{/2/}

harisnya	kb 70 %
alsóruha	25 %
egyéb	5 %

A magyar kötszövőipar tehát elsősorban harisnyagyártásra volt berendezkedve, s az egyébként jelentéktelennek tűnő harisnyagyártás a magyar kötőipar legfontosabb

---

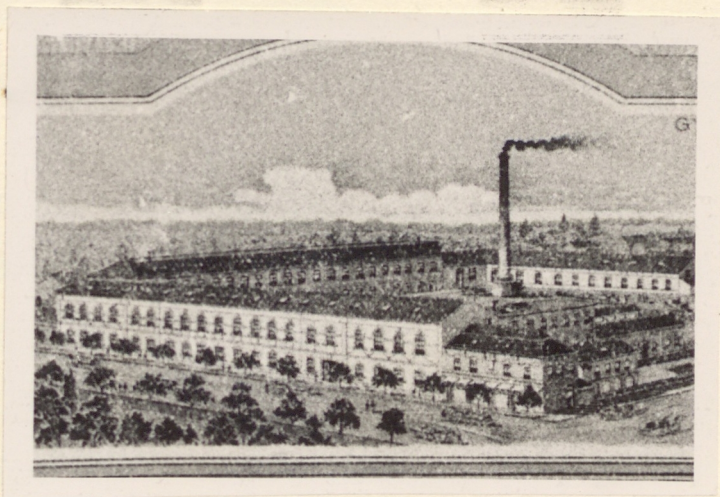
1. Stat. 1906. 428-429.

2. Stat. 1906. 787.

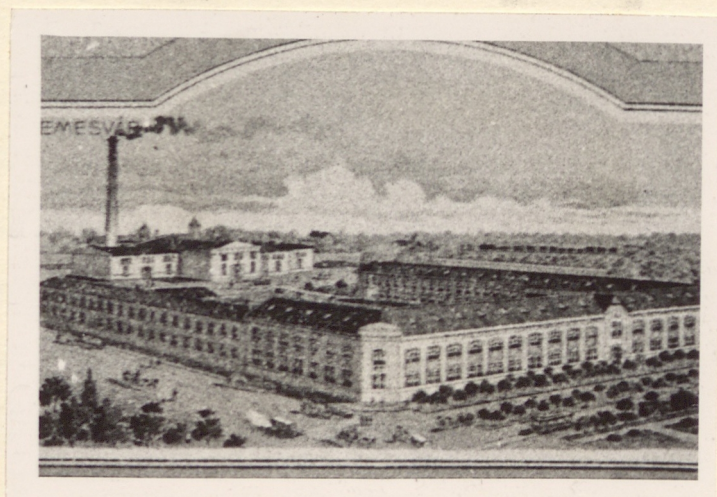

A MONARCHIA LEGNAGYOBB HARISNYAGYÁRA

GYULA

TEMESVÁR

ága volt. Ez egyben veszélyt is jelentett a kötszövőiparra, hiszen a válság a tultermelésre képes iparágakat érinti legelőször. Jól számított tehát a gyár vezetősége, amikor a fejlődés lehetőségeit a jobb minőségű harisny- és kesztyűgyártásban kereste.

Ez az álláspontja a hivatalos magyar gazdaságpolitikának is:

"Ezeket a gyárakat legnagyobbbrészt olcsó és középminőségű harisnyák és tricot-alsóruhák gyártására rendezték be úgy, hogy az osztrák ipar megfelelő növekedése mellett mihamarabb ezekben a cikkekben tulprodukción és árdavalváción fog beállni. Az állami segély ugyan a kezdeti nehézségeket ellensúlyozni fogja, de igen kívánatos volna, ha a termelés egy része áttérne még idejekorán a hazai ipar által még kevésbé felkarolt középfinom és finomabb kötött és szövöttárak gyártására. A standardharisnyák és az olcsóbb tricot alsóruha gyártásának fokozása ezidőre alig lehet érdekünk, jóllehet ezekben a cikkekben még igen tekintélyes behozatalunk van." /1/

1910. novemberében jelenti a vezérigazgató, hogy Temesvároton az új üzemrészben beindult a munka.^{2/} A két gyár közül a temesvári elhagyta anyavállalatát, a gyulai gyárat.

---

1. Stat. 1906. 778.

2. Ig.jkv. 1910. nov. 10.

A HARISSNYAGYÁR SÚLYPONTJÁNAK ÁTTELVEZŐDÉSE TEMESVÁRRA

Az 1909-es és 1911-es mérleg vagyunkimutatása alapján

	GYULA		TEMESVÁR	
	1909	1911	1909	1911
Ingatlan	294 193,03	270 639,36	238 633,38	355 437,55
Felszerelés	87 908,69	104 006,45	62 113,81	125 101,23
Gép	216 536,87	276 788,19	202 959,11	470 788,04
Gőzgép, dinamó	32 943,96	34 208,58	63 331,88	~~85~~ 681,98
Összesen	586 582,55	785 642,58	567 038,18	1 025 008,80
Árukészlet	341 449,64	253 853,78	106 119,53	404 162,89

Alig fejeződtek be a temesvári munkálatok, újabb ajánlat érkezett a gyulai részvénytársasághoz: Nagyvárad fordult azzal a kéréssel a kötszövőgyárhoz, hogy ott fiókvállalatot állítson fel. Bár az igazgatóság ebben az évben nem tervezett építkezést, mégis megkezdte a tárgyalást Nagyvárad polgármesterével, "nehogy idegen elemek a gyulai telep megkerülésével reánk nézve hátrányos vállalatot létesíthessenek." /1/

Az óvatosság nem volt előzmény nélküli. Békéscsaba az 1903-as sikertelen tárgyalások után sem adta fel törekvéseit egy kötöttárugyár létesítésére. Az 1907-es ipartörvény kedvezményeit kihasználva 1910-ben éppen a gyulai Deutsch kereskedőcsalád - melynek egy tagja 1906-ig a kötőgyár igazgatósági tagja is volt - megalapítja a Hubertus Kötött- és Szövöttárugyár Rt-t, s 30 munkással megkezdte a termelést. Munkáslétszáma 1914-ben már 70 volt, s a világháború után el is hagyja a gyulai kötőgyárat. Az "idegen elem" tehát túl közel volt. /2/

Weisz Mór igyekezett lebeszélni a nagyváradai polgármestert a gyáralapításról azzal az indokolással, hogy "ez időben egy kötszövőgyár létesítését nem tartja időszerűnek." /3/

Ugy látszik, a polgármester ragaszkodott elképzelé-

---

1. Ig.jkv. 1911. jan. 19.

2. Békés. 1920. okt. 9. - A magyar ipar. 8.

3. Ig.jkv. 1911.febr.3.

seihez, mert előbb beadványt kért a gyártól, hogy a viszonyok javulásával milyen feltételek mellett volna hajlandó gyártelepet létesíteni Nagyváradon, mert csak ez esetben tudná mellőzni a "több oldalról kínálkozó ajánlatokat." /1/

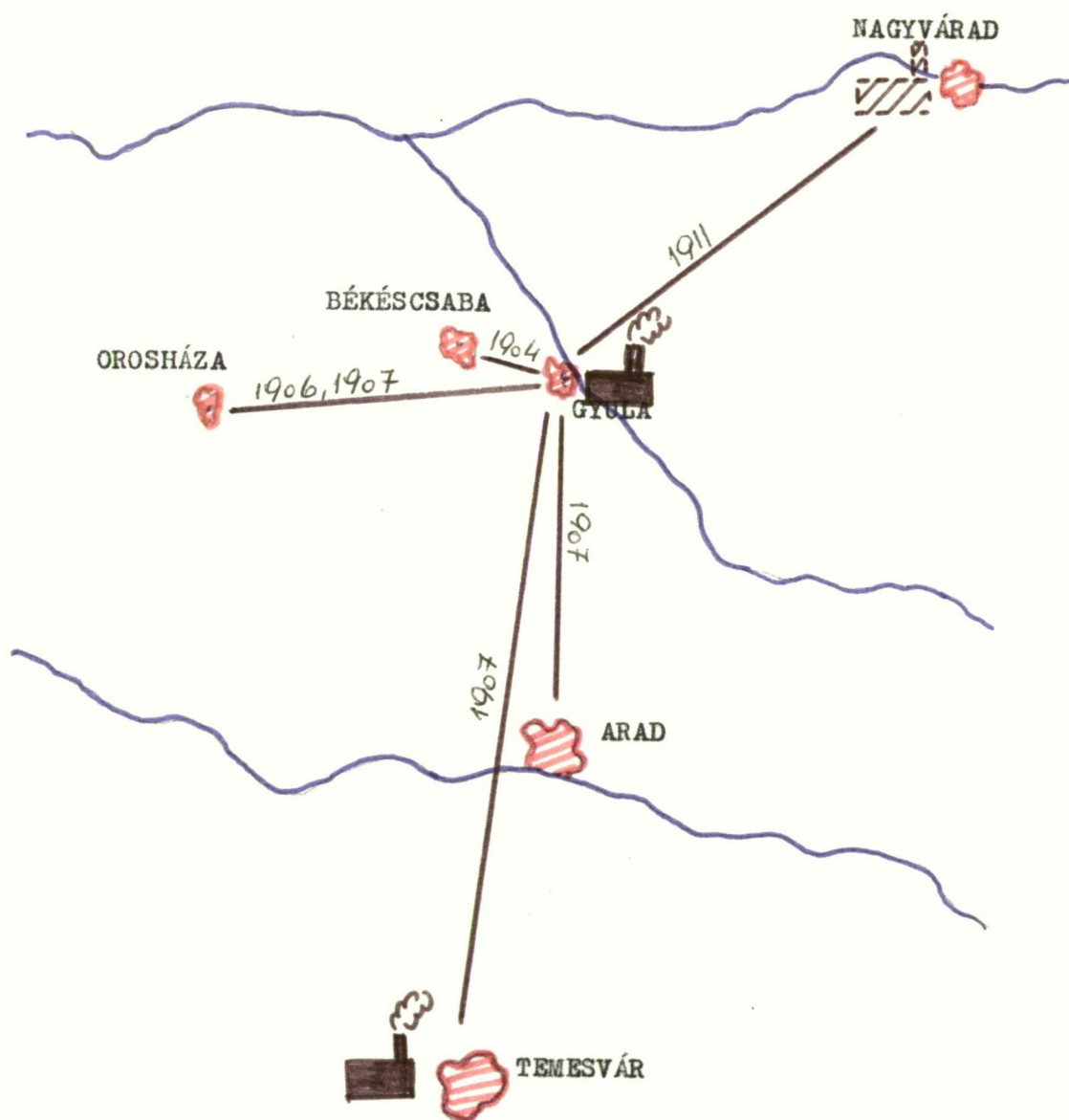
A politikus fellépés meghátrálásra kényszerítette az igazgatóságot, mert július 5-én négy igazgatósági tag Nagyváradra utazott, megnézték a város által felajánlott telket, s a helyi tanács egyhanguan jóvá is hagyta a polgármester tárgyalásait. A feltételek a temesvárihoz hasonlóak voltak: ingyen telek, adómentesség 15 évre, villamos-áram 7 filléres egységárban, naponta 10 köbméter víz díjtalanul s minden alkalmazott munkás után 10 korona évi segély. A gyár pedig vállalta, hogy 1 200 000 koronát befektet a gyáralapításba, kezdettől fogva mindjárt 300 munkást foglalkoztat, a munkások 75 %-a nagyváradit lesz, a kibocsájtandó új részvényekből 2000 darabot a nagyváradit piacon helyeznek el. /2/

A részvénytőkét még az 1910. január 16-i közgyűlésen fel ~~is~~ emelték 1,5 millió koronára^{/3/}, s most a nagyváradit építkezések miatt 2 millió koronára kívánták növelni. Az 1912-es emelést végre is hajtják az év elején. Az előké-

-
1. Ig.jkv. 1911. febr.3.
  2. Békés. 1911.jul.9.
  3. Kgy. jkv.1910. jan.16.

TÁRGYALÁSOK HARISNYAGYÁRI FIÓKTELEP-ALAPÍTÁSOKRA
ÉS MEGVALÓSULÁSUK

---

születek olyan előrehaladottak voltak, hogy már ebben az évben nagyszámu gép is érkezett a temesvári gyár részére. Az év második felében jelentkező eladási nehézség, majd a kitörő újabb gazdasági válság azonban óvatosságra intette a részvénytársaság vezetőit. Az új gépeket Gyulán és Temesvároton helyezték el, a nagyváradi építkezéseket elhalasztották, majd évről évre húzódott a kedvezőtlen körülmények miatt. Végül 1914 végén, a háború kitörése után azt határozták, hogy egyelőre lemondanak a gyáralapításról. A nagyváradi telep építése ezzel egyszer s mindenkorra lekerült a napirendről. /1/

+

Nyolc év telt el azóta, hogy megkezdtek a harisnyagyár nagyarányú fejlesztését, s ezalatt a részvénytársaság hatalmas fejlődést könyvelt el: részvénytőkéje 300 000 koronáról 2 millióra, a társaság vagyona pedig 700 000-ról 4,5 millió koronára emelkedett. A világháború előtt a legnagyobb munkáslétszám Gyulán 550, Temesvároton a gyarmatai kötőüzemmel együtt 800 volt. /2/

A fejlődés eredményeképp emelkedett a fogyasztás bel-
földi cikkekből való kielégítése, de növekedett a kivitel is. 1908-ban összesen 2 783 q pamutharisnyát exportáltak

---

1. Ig.jkv.1914.dec.2.

2. Scherer: 312.

Magyarországról, ebből Vácról 935 q, Gyuláról 1546 q, Budapestről 115 q került kivitelre. Az export fő iránya továbbra is Ausztria és örökös tartományai, de egyre erősödik a balkáni export igénye is. /1/

A balkáni "élettér" gondolata csendül ki Havass Rezső Magyarország és a Balkán című könyvéből. A magyar hatalmi terjeszkedés érdekében írott művében sürgetően hívja fel a magyar burzsoázia figyelmét a balkáni piac megszerzésére, ahol nem is a helyi lakosság bizalmatlansága jelenti a legfőbb veszélyt, hanem a már is mindenütt megtalálható német kereskedő:

"1911 nyarán beutaztam Szerbiát, Bulgáriát és Romániát, voltam az aldunai kikötőkben s mindenütt találkoztam német kereskedelmi utazókkal: a vasutak és kikötők rakodóhelyein pedig ott láttam a német árucikkek nagy tömegét. Már Zimonyban feltűnően mutatkozik a német kereskedelmi utazók balkáni inváziója, melynek egyik félreismerhetetlen jele az a sok utasszállító koffer, mely a szállodák előcsarnokát zsúfolásig megtölti... a német hódítást a német kereskedő végzi, aki mozgékony ügynökeivel elárasztja a Balkánt." /2/

Az 1906-ban kitört vámháború megzavarja ugyan a balkáni exportot, a viszály lassan csendesedik, a kapcsolá-

---

1. Stat. 1906.

2. Havass: 7.

tok normalizálódnak. Ebbe a gazdasági invázióba kapcsolódik be a gyulai gyár is. 1908-ban még nagyobb mennyiségű áru nem kerül Gyuláról a Balkánra, de Bosznia és Hercegovina okkupálása után gyors változás állott be, mert 1909-ben a "boszniai vevőkör" bővülése miatt vezérigazgató személyesen utazik a Balkánra a piaclehetőségek felmérésére. Szeptember 19-én megelégedéssel számol be utjáról.^{/1/} A balkáni konfliktusok ugyan egy időre bizonytalanná teszik ezt a területet, de 1914-ben már kiferjedt balkáni kivitelről nyilatkozik Weisz Mór a Békésben:

A balkáni államok piacaira nagy súlyt helyezünk, különösen most, midőn annak konsolidációja folyamatban van, igyekszünk ott áruinknak állandó és biztos piacot szerezni. E tekintetben máris szép eredményeket érünk el. Különösen Konstantinápolyban azonban szükségesnek vélnénk, ha a magyar kormány az osztrák kormány után indulva, a magyar ipar exporttörekvéseit igyekezzék a a kivitelre kerülő cikkek vasuti szállítási díjtételei által támogatni. Az 1913. évi forgalmat a kibővítés által emeltük úgy, hogy a kötszövőiparban Ausztria - Magyarország területén az első helyen állunk, úgy a kivitel, mint a versenyképesség tekintetében.^{/2/}

---

1. Ig. jkv. 1909. szept. 19.

2. Békés. 1914. május 17.

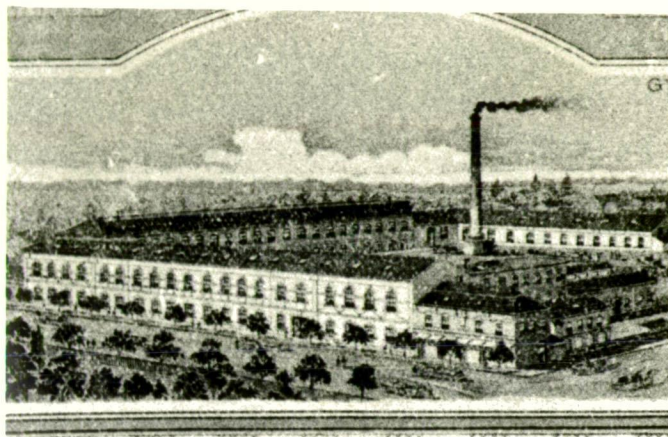
Lukács György, a részvénytársaság elnöke megelégedéssel állapítja meg 1914-ben, hogy az 1913-as évet "minden várakozást felülmúló üzleti eredménnyel " zárta a vállalat. Weisz Mór szerint 1914 is a vállalat hegemoniáját jelentette.

Néhány hónap múlva azonban már az első világháború kezdő akkordjai játszódnak a Balkánon, s a háborús időszak alaposan próbára teszi a gazdasági életet: tönkremenés és meggazdagodás lehetőségeit gyorsítja meg a háborús gazdálkodás.

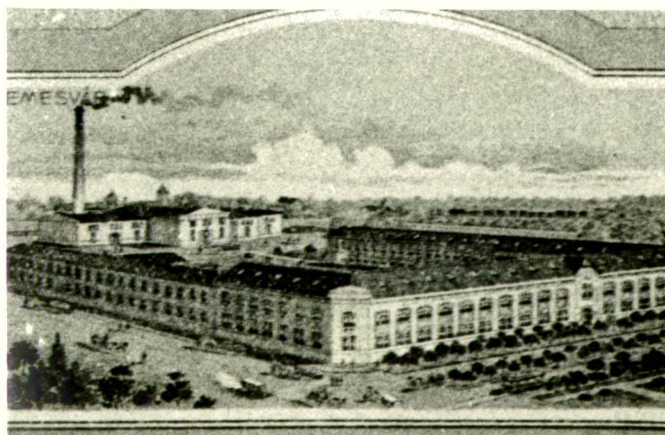
Ez határozza meg a gyulai gyár életét is.

A MONARCHIA LEGNAGYOBB HARTŐSNYAGYÁRA

GYULA

TEMESVÁR

TŐKÉSEK ÉS MUNKÁSOK

A tőkéséké a haszon

Amikor a vállalatot megalapították, az alapítók legfőbb feladatuknak azt hangoztatták, hogy a város szegényebb sorsu iparostagjainak és családjaiknak "tisztességes megélhetést" biztosítsanak.

Vajon így volt-e valójában?

Igaz, a gyár munkát adott néhány száz gyulai családnak, de igazi haszonélvezői mások voltak. Nem is annyira a részvényesek, mint inkább a szűkebb körű igazgatóság.

Amikor adatokat közlünk a gyár termeléséről, feltétlenül hivatkoznunk kell arra, hogy a gyári főkönyvek hiányában az adatokat a legkülönbözőbb helyekről, hiányosan, hézagosan tudjuk csak összeállítani: az igazgatóság jelentéseiből, a Békés című gyulai ujság cikkeiből, esetleg a korszak néhány gazdasági szakkönyvéből. Ezek a közlések azonban nem teljesen megbízhatóak, s mindig meg kell néznünk, hogy ki küldte, kinek és milyen céllal. Az évi zárszámadásokról az egyik igazgatósági tag is azt mondta a huszas években, hogy "azok valódiságához kétség fér", az igazgatóság nem tárja fel a vállalat valódi helyzetét.

Igy van ez a nyereség-kimutatás esetében is. A tiszta haszon feltüntetése sohasem tükrözi a vállalat igazi nyere-

ségét, ezt csak körültekintő számításokkal, akkor is csak megközelítő pontossággal lehet kiszámítani. Nem is a számítások bonyolultságáról van itt szó, hanem arról, hogy nem egyformán bujtatták el a nyereséget, s ha az egyik évben sikerül felfedezni a bujtatás módját, nem biztos, hogy a következő évben is ugyanilyen módszerrel lehet megtalálni.

Sárgitséget jelent, hogy az első évek "naiv" zárszámadásaiban még kimutatták a bruttó jövedelmet /27.880 K/, melyből levonva az értékcsökkenési alapot és a kétesek tartalékát / 6.200 K/, megkapjuk a tiszta haszon összegét /21.680 K/.^{/1/} Később azonban jobbnak látják, ha csak a tiszta haszon mennyiségét mutatják ki. Hogy a haszon többi részét hova bujtatták, milyen címen ~~hát~~^{nem} adták a tiszta haszonhoz, ezt esetenként kell megállapítanunk. A különböző tartalékok értékösszege vagy az államkölcsönvisszafizetésre fenntartott összegek ugyancsak az évi nyereségből adódnak.

Mindazek előrebocsájtásával nézzük meg először a nyereség felosztásának módját, hogy képet kaphassunk egy vállalat nyereségének sorsáról.

Lássuk előbb az 1903-as üzletév nyereségének felosztását:

---

1. Ig.jkv.1904.jan.4.

2.   uo.

 Az 1903.évi nyereség felosztása

Bruttó nyereség		27 880.-K
értékcsökkenési alapra	5 000	
kétesek tartalékára	1 200	
Tiszta nyereség		21 680.-K
10 % tartaléktőkéhez		2 168.-
Felosztandó		19 512.-
27 % igazgatósági jutalék +		
felügyelőbizottsági jutalék		5 268.-
		14 244.-
államkölcsonvisszafizetési alap		10 000.-
részvényosztalék		4 000.-
maradvány		244.-

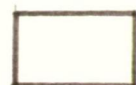
A 27 880 korona tiszta jövedelemből tehát 5 268 koronát /18,8 %/ kapott a 7 tagu igazgatóság és a 4 tagu felügyelőbizottság, s mindössze 4 000 korona /14,3 %/ jutott a részvényeseknek - azaz a részvények után 4 %-os osztalékot fizettek.

Az 5 268 korona igazgatósági és felügyelőbizottsági jutalék felosztása pedig a következő volt:

10 % vezérigazgatóság jutalék	1 951.-
12 % az igazgatóság többi tagjának	2 342.-
5 % felügyelőbizottsági jutalék	975.-
Összesen:	5 268.- korona

- NYERESÉGFELOSZTÁS AZ 1903-AS ÉS 1912-ES ÉVRE -

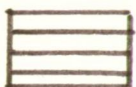
/Ezer koronában/

Bruttó ny.

Tiszta ny.

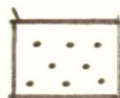
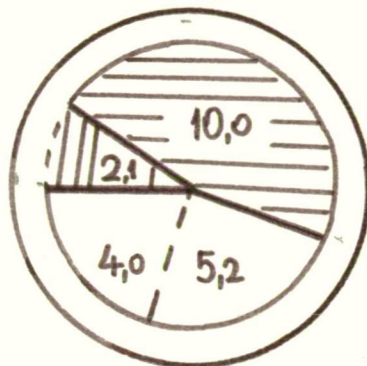

Államkölcsonv.fiz.

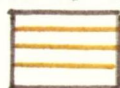

Tartaléktőke

1903

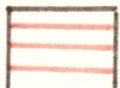
Külön tart. a.

Igazg. jutalék

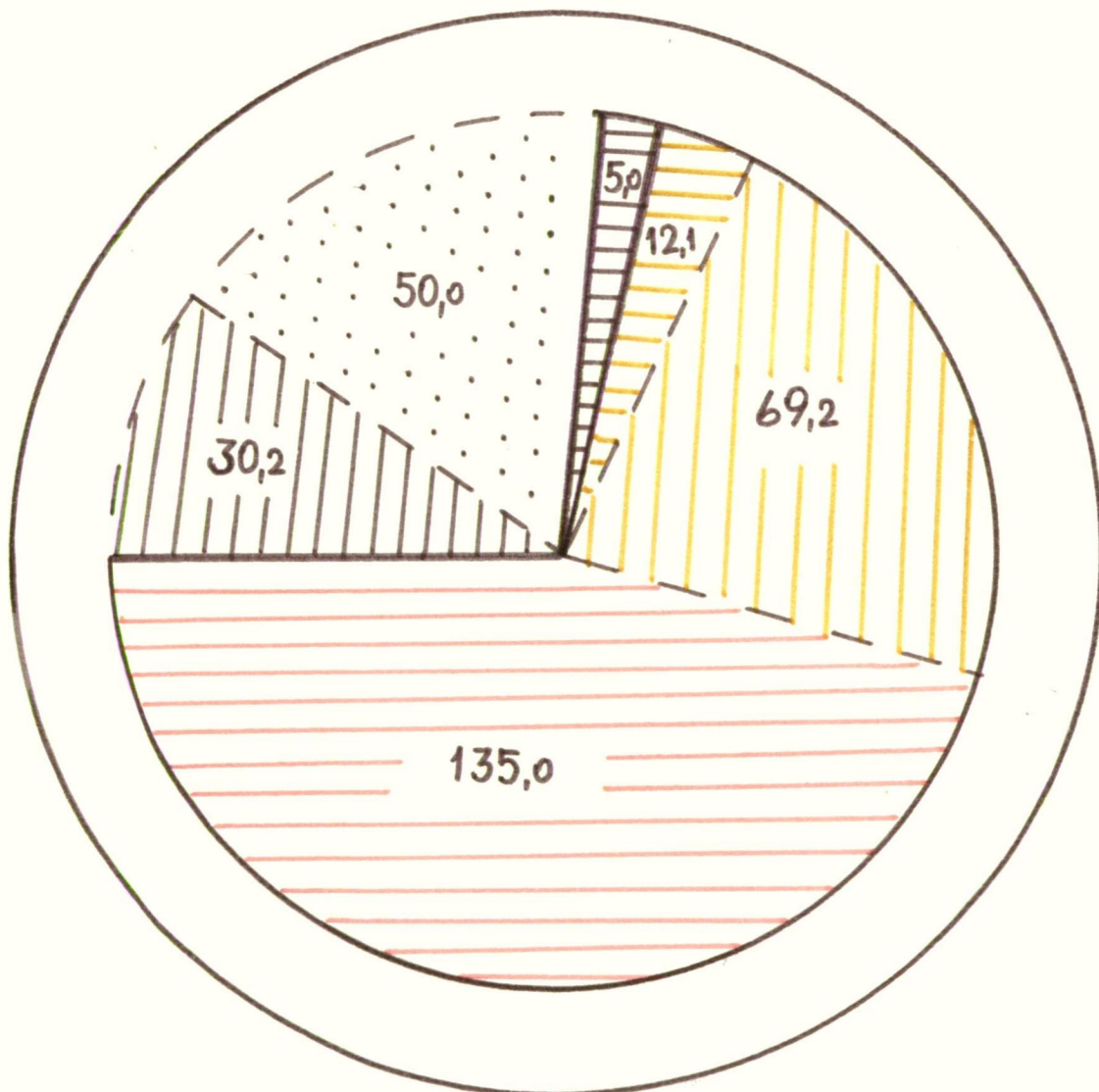

Tisztv. jutalék

Részvényosztalék

1912

Az igazgatóságot a jutalékon kívül az osztalék jelentős része is megillette, hiszen a részvények egyharmad része kezdettől fogva a kezükben volt. Így például Weisz Mór 100 db részvénye után még 400 korona osztalékot is kap, s a kimutatható kötőgyári jövedelme így 1903-ra 2351 korona volt.^{/1/}

Szerény kezdet ez még 1903-ban.

A vállalat nyeresége évről évre emelkedik.

Az 1903-as nyereségelosztási elvet felhasználva minden különösebb nehézség nélkül leolvashatjuk az 1912-es nyereség igazgatósági jutalékát:

Az 1912. évi tiszta nyereség feltételezett felosztása

Tiszta nyereség	215 067.- K
10 % ~~az~~ tartaléktőkéhez	<u>21 507.-</u>
Felosztandó	193 560.-
23 % igazgatósági és felügyelőbizottsági jutalék ^{/2/}	44 520.-

---

1. Összehasonlításképpen néhány adat: a polgármester évi fizetése évi 3400 K, a városi mérnöké 2400 K, a napszám februárban 8 fillér, augusztusban 2 korona.
2. A vezérigazgatói jutalékot 6 %-ra szállították le, így 27 %-ról 23-ra csökkent a jutalék, az osztalék így a tiszta nyereség 63 %-áról 67 %-ra emelkedett.

A 23 % igazgatósági jutalék felosztása:

Weisz Mór vezérigazgató	11 614.- K
12 % igazgatósági tagok	23 228.-
5 % felügyelőbizottsági jutalék	<u>9 678.-</u>
Összesen:	44 520.- K

Az osztalékra kb. 139 000 korona jutott./Az államkölcsön a mérleg szerint 100 000 korona, így nincs rá szükség, hogy a tiszta nyereségből 10 000 koronánál többet irányoztak volna elő államkölcsön-visszafizetésre./

Ezek után csak Weisz Mór jövedelemét próbáljuk továbbkísérni:

vezérigazgatói jutaléka 11 614.- K

részvényosztalék á kb 9.- Ft ?

a tejszüvetkezet alelnökeként jutalma a 14 289 K. tiszta jövedelemből

a gyula-barakonyi vasut igazgatósági tagja saját likörgyára, borkereskedése

Ha nem is tudjuk kiszámítani mindezek tiszta jövedelmét, helyzetét jól jellemzi a virilisek névjegyzékében 1912-ben elfoglalt helye:

Weisz Mór ip.kam.tag	7040,98 K
Braun Mór ip.kam.tag	5530,38
K Schriffer József	2981,78
Gróf Almásy Dénes	2888,98
Czinczár Adolf	2689,47

Dr Berényi Armin ügyvéd	1883,98
Scherer Benedek tanító	1641,87
Róm.kath.Egyház	1517,29 ^{/1/}

Az első nyolc virilis közül öt kapcsolatban van a kötőgyárral /Weisz, Braun, Czinczár, Berényi, Scherer/, Weisz és rokona, Braun magasan kiemelkedve vezetik a listát, pedig másfél évtizeddel ezelőtt még nevük is alig fordult elő a virilisek névjegyzékén. A kötőgyár csodákat művelt, mint ahogy Scherer sem tanítói fizetéséből került az előkelő hetedik helyre. Mint tanító valahol a 90. lenne a másik két tanítóval együtt.

S az emelkedés a háboru kezdetéig nem áll meg:

1912-ban 16 200 K

1913-ban 19 440 K jut a vezérigazgatói 6 %-ra.

Kár, hogy nem ismerjük részvényei után az osztalékát!

S még egy megjegyzés. A részvényesek nem csak a részvények névértékének megfelelő összeggel rendelkeztek, hanem részvényeik arányában részesei voltak a ki nem osztott nyereségből növekvő részvénytársasági vagyonnak is. Ez a vagyon pedig hamarosan milliókat tesz ki, s mint fő részvényesek, a gyár igazgatói ennek a vagyonnak egyharmadával rendelkeztek.

Ők voltak a gyulai gyár igazi haszonélvezői.

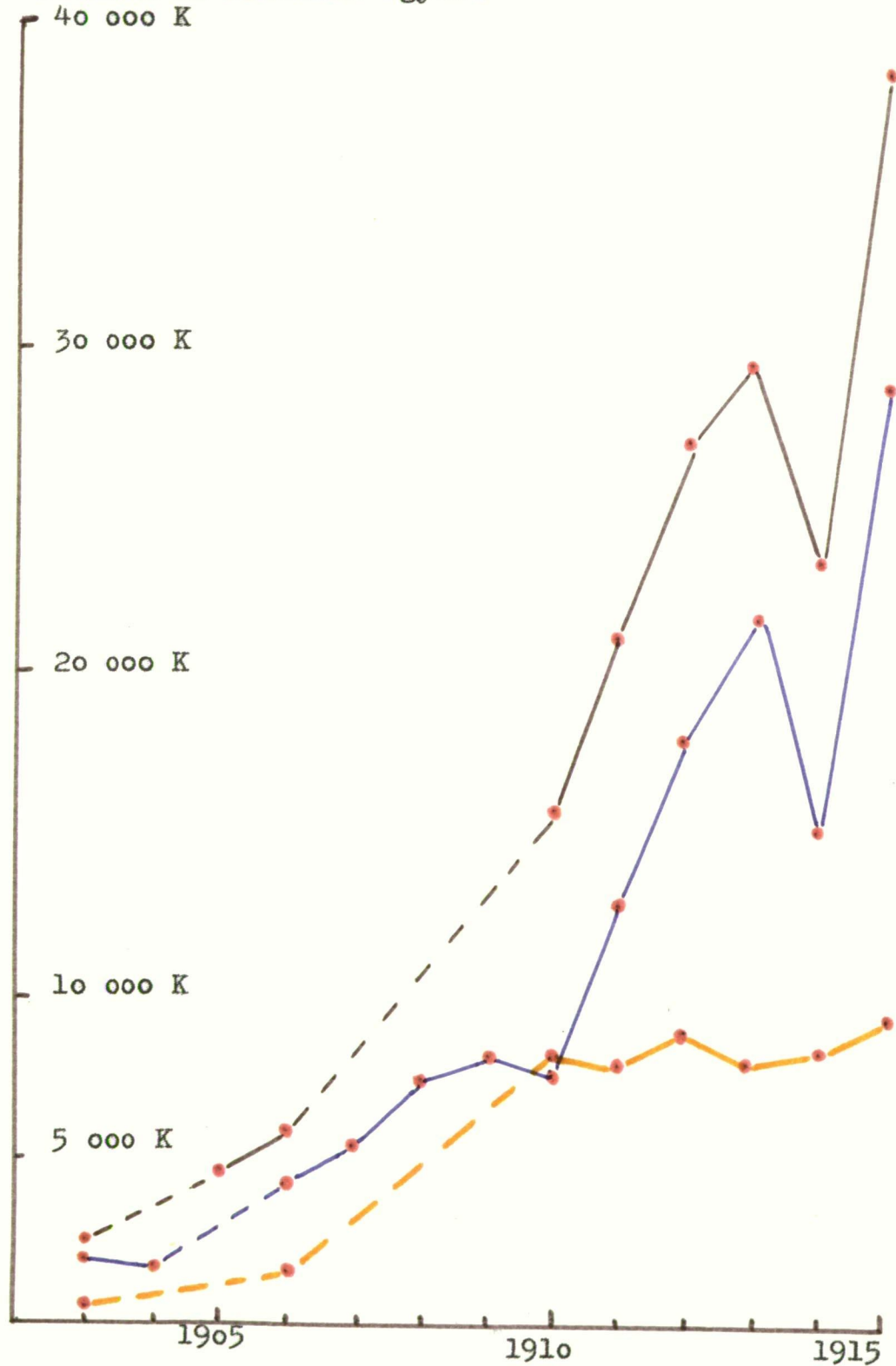

WEISZ MÓR HARISNYAGYÁRI JÖVEDELME

Vezérigazgatói jutaléka

Résztvényei után

Jutalék és osztalék együtt
40 000 K

Theodora Lapis !

Flötenstiel: Kamm.

A kötőgyári munkások összetétele

A gyár munkásviszonyainak vizsgálata jelenti a legnehezebb feladatot a kutató számára. Főkönyvek hiányában nem lehet megbízhatóan összeállítani az évenkénti munkáslétszámot, alig elemezhető a munkásság összetétele, eredete, nem és kor szerinti megoszlása. Nehezen állapítható meg bérezésük, keresetük.

A munkások munka szerinti megoszlását mindig a munka menete határozza meg. Minden gyár munkássága két részre oszlik: a gyár számára produktív és improduktív munkásokra./A maga nemében természetesen ez utóbbiak is produktív munkát végeznek./

A kötőgyári munka menete a következő részletekből áll:

Előkészítés. A gyárba kerülő fonalat az orsózóban felorsózzák, s az orsózott fonalat egy ideig tárolják, esetleg azonnal használatra kerülnek.

Szövés. A randozók előkészítik a harisnya szárát, ezt a bandvágó kívánt hosszúságra vágja, s bekerül a Standardterembe a fejelőkhöz. A megfejelt szárát a forgatók kiforgatják, s a láncolók a harisnya fejét beláncolják. Az így megfejelt harisnyát átnézik, s a javítók az esetleges hibákat kijavítják.

Kikészítés. A kész, de még nyers, fehér harisnyákat a festődében megfestik, majd a préselőkhöz és a formázókhoz

kerül, akik formára huzzák, ezzel megadják a harisnya alakját és nagyságát.

Ezzel a harisnya kész is. Továbbiakban az "agyusztálók" a párosítást, nagyság- és minőségvizsgálatát, a bélyegzést és a dobozba csomagolást végzik. A becsomagolt harisnyák kerülnek a raktárba.

A munkafolyamat során általában betanított munkással találkozunk. A szövés során a forgatást, a kikészítésnél az adjusztálást, valamint a raktári munkákat napszámosokkal végeztették. Szakmunkás kevés van.

Nemek szerint a munka a következőképp oszlik meg: az előkészítés és a szövés általában női munka, de a háboru előtti időkben találkozunk itt férfimunkásokkal is. A festődében általában férfiak dolgoznak. A présteremben egyes a foglalkoztatottság.

A gyár számára improduktív munkát végeznek az anyagmozgatók, takarítók, portás, kocsis stb.

A gyári munka folyamata alapján a harisnyagyár munkáskategóriái a következőképp alakulnak:

1. Szakmunkások. Egészen vékony réteg, általában férfiak /lakatos, gépész, festő./

2. A betanított munkások. Többségük gépen dolgozik /orsózók, fejelők, lácolók/, más részük az adjusztálást végzi. A munkások döntő többségét alkotják.

3. Napszámos, vagy havi-,hetibéres.

A munkások ilyen felosztása bérezésük, szervezkedésük

illetve szervezhetőségük megállapítása miatt fontos, hiszen nagy különbség volt a női és férfi munkások, szak-, betanított, valamint napszámos munkás bérezése között, de szervezettségük is másképp alakult.

A kevés előképzettséget jelentő kötőgyári munkára jellemző, hogy a gyár indulásakor a művezető két hét alatt betanította a munkásokat, s utána már fizetésért dolgoztak. Ugyanigy tanították be a Gyuláról vitt munkások a temesvári gyár munkásait is.

Tanoncot alig lehet találni - nemcsak Gyulán, hanem az egész magyarországi textiliparban is. 1909-ben "magyarország egész textiliparában a mintegy 32 000 munkás között 166 férfi és 23 női "inas" volt.^{/1/}Oka egyszerű. Egyrészt nehéz volt tanulót kapni, mert a gyermekeket 8-10 éves koruktól keresetre adták, tanoncként pedig nem keresne. De nem is alkalmaznak tanoncot, mert a betanított munkás egy-két hét alatt elsajátítja a munkát, a gyár így megmenekül az iskoláztatás, a szerződés terhétől. A tanoncok általában a szakmunkát végző munkahelyeken találhatók.

A munkások kor szerinti megoszlását nem tudjuk pontosan meghatározni a gyulai gyár korábbi éveiben. A kötszövőiparban azonban általában előszeretettel használják ki a gyermekmunkát:

"... a textiliparban... megvizsgált telepeken összesen

---

1. Stat.1906. 443.

7549 16 éven aluli lány volt alkalmazva, átlag tehát minden telepre 20 fiatal munkáslány esett, s minthogy összesen 34 835 munkás volt a textilipari telepeken foglalkoztatva, ezeknek majdnem 22 %-a 16 éven aluli volt. A megvizsgált textilipari telepeken összesen 21 564 nőmunkás volt, ezeknek tehát 35 %-a volt 16 éven aluli."/1/

A gyermekmunka tömeges alkalmazása épp a textilipar kifejlődésével vált általánossá Magyarországon. A gyermekmunkások száma 1901 és 1910 között megkétszereződött, s 1910-ben a 17 éven aluli textilipari munkások száma elérte a 37,5 %-ot."/2/

A gyulai gyár első éveiben itt sem lehetett jobb a helyzet, sőt a gyermekmunka jelentékeny alkalmazását bizonyítja a Békés cikke a gyár megindulása idejéből:

"Jelenleg 80 munkásnő van foglalkoztatva. A munkásnők életkora 15-20 év között van tulnyomóan: van ugyan néhány idősebb lány is, valamint özvegyasszony, kik a gyárban nyernek teljes kiképzést, és ha megbízható munkásnők válnak belőlük, akkor a gépeket hazakapják és a rendelkezésükre álló összes munkaidejükben a gyár részére otthon dolgozhatnak..."/3/

Egy másik helyen így ír a Békés: "... a munkásnők több-

---

1. Chyzer: 92-93.

2. Berend - Ránki: 303-305.

3. Békés. 1901. ápr. 21.

sége 15-16 éves lányok."/1/

A gyulai gyár munkásainak összetételére egyetlen adat a Tanácsköztársaság idejéből megmaradt munkásnévsor, amely a Textilmunkások Szövetsége és a Textilgyárosok Szövetségének márciusi gyorssegélymegállapodásának végrehajtásához készült.

A kimutatás azonban nem ad teljes képet a gyár munkásának összetételéről. Mindenekelőtt azért, mert a munkásoknak csak töredékét tartalmazza, azokat, akik a háborus időszak végén is megmaradtak még a gyárban. Mindössze 202 név szerepel, pedig a gyár munkáslétszáma 1908-ban már 550 körül volt. Különösen érdekes lenne tehát az elbocsájtott munkások összetételének vizsgálata, hiszen a megmaradt munkások alighanem a törzsgárdát jelentették. Az összeállítás szempontjairól csak annyit tudunk, hogy három kategóriát kívánt megállapítani: a családfenntartókat, a nem családfenntartó felnőtteket és a 18 éven aluliakat. Tekintve azonban, hogy az otthon dolgozókat azért írja össze, mert "azok is szervezett munkások", feltételezhetjük, hogy a nem szervezett fiatalok kimaradtak a jegyzékből. Végül a fiatalok alkalmazásában esetleg változást hozhatott a proletárdiktatura is.

Mind ezek mellett is tanulságos képet kapunk a harisnyagyári munkások összetételéről.

A harisnygyári munkások életkorának kimutatása munkahelyenként

	14-15	16-17	18-24	25-30	31-40	41-50	51-60	61-	Össz.	Átlagév
Gombolyító terem	1	2	15		1				19	21,1
Standard-terem			13	5	1		1		20	25,0
Kettlízők		3	8	7	3	1	2		24	27,4
Javítók			17	6	3	1	1		28	22,4
Átnézők			2		2	2			6	36,3
Formázók		1	4	3					8	24,0
Adjusztálók	2	1	8	4	2	5	2	2	26	33,1
Összesen	3	7	67	25	12	9	6	2	131	26,3
Otthon dolgozók			4	11	27	4	1		47	33,5
Férdi munkások	1	1	2	2	8	6	3	1	24	35,1

A kimutatásban feltűnően kevés fiatal koru /14-15 éves/ munkásnő szerepel. Az ezzel kapcsolatos feltételezéseket már említettem. De hogy a harisnyagyár más körülmények között nagyobb arányban alkalmazott fiataalkorúakat, azt már korábbiakban említettük, s az 1920-as évekre pedig a ma már nyugdíjban lévő munkások visszaemlékezései bizonyítják.

A gyáripari statisztikában egyébként is hiába keressük a fiataalkorúak teljes létszámának feltüntetését. A 12-13 éves gyermekeket ugyanis "korosították", 2-3 évvel idősebbnek vallották őket, hogy munkakönyvet kaphassanak. Ez általános tünet volt különösen a textil- és gyufaiparban.

Az iparfelügyelők egyértelműen bizonyítják ezt az eljárást:

"A szülők nem szeretik az iparfelügyelőt, mert gyermeküket igyekeznek mielőbb magukkal vinni a gyárba, hogy keressenek s szüleik mellett felügyelet alatt legyenek..." /1/

"...ha az iparfelügyelő 8-12 éves gyermekeket talál a munkánál és kérdőre vonja a teleptulajdonost, akár a munkást, egyértelműen azt vallják, hogy a gyermek egy-két órán át csak játékból dolgozik, és amint elfáradt, a munkát tetszése és kedve szerint el is

---

1. Karsai: 74-75.

hagyja. Ilyenkor a családfő állításának igazolására felszólítja a gyermeket a munka azonnali abbahagyására. A gyermek távozik és az iparfelügyelő mit sem tehet - magyarázva mondva - egyszerűen ki van játszva!"/1/

Magam is beszéltem ilyen kötőgyári munkásnővel, aki ilyen korosítással került be a gyárba. "Kócos-lányok" vagy "tucatolók" voltak kezdetben, s közben lesték a munkásnők munkáját. Később már "besegitettek" valamelyik munkásnőnek, így tanulták meg a gépkezelést. S ha már ment a fejelés vagy a láncolás, jelentkeztek az irodában, hogy ők is géphez akarnak kerülni. Olcsó munkarőképzés volt ez: sem az "inas", sem a "mester" nem kapott érte bérezést, sőt nagy kegy volt, ha valaki "beprotezsálhatta" rokonát a gyárba, s remélhette, hogy gyári munkás lehet így belőle. Meglepő azonban, hogy a gyárban dolgozó munkásnők többsége 18-25 éves, s ettől kezdve rohamosan csökken a foglalkoztatottak száma. Ugyanakkor az otthon dolgozók között a 30-40 év közötti korosztály a legnépesebb. Nyilvánvalóan igaz tehát az a megállapítás, hogy a munkásnők egy része csak átmenetinek tartotta gyári munkáját, s férjhezmenetele után otthagyta a gyárat. Egy részük még otthon folytatta a munkát a kiadott kézi gépeken, de 40 év után az otthon dolgozók száma is rohamosan csökken./1907-ben több mint 100 munkást foglalkoztat a gyár háziiparszerűen, azaz kiadott gé-

---

1. Karsai: 90.

peken./¹/ Bár az is megtörténhetett, hogy az otthon dolgozó közepkoru kategóriája még abból a munkásgárdából került ki, akik gyermeklányként kezdték a munkát a meginduló kötőgyárban, s férjhez menetelük után otthon folytatták a munkát. Mivel kezdetben nem voltak munkásnők az idősebb korosztályból, ezért érkezett el a munkásnők többsége a 40. év felé, s ezért nincsenek idősebbek az otthon dolgozók között.

A kimutatás azonban rámutat az egyes munkafolyamatokban - munkatermekben - dolgozó munkásnők számára és összetételére is. Legtöbben vannak a javítók /nyilvánvalóan a munka kézműves jellege miatt/, azután a ketlizők /láncolók/, fejelők és gombolyítók következnek. Igen kevés a formázó és átnéző.

A legfiatalabb átlagot a gombolyítóban /21,1 év/ és a javítóban /22,4/ találjuk, majd a formázók /24,0/, fejelők /25,0/ és ketlizők /27,4/ következnek. Nem találunk fiatal korut a Standard teremben - ahol tulajdonképpen a harisnyakötés folyik -, nyilvánvalóan a gépek veszélyessége miatt. Feltűnően nagy az adjusztálók /33,1/ és az átnézők /36,3/ éveinek átlaga. Utóbbiakat a végzett munka megbízhatóságával magyarázhatjuk, az adjusztálók viszont az évjáratok széles skálájával tűnnek fel, s ez a munka nagyon vegyes összetételéből következik. Három fiatalkoru

mellett itt találjuk a két legöregebb munkásnőt is, közülük egyik 1845-ben született, tehát az összeíráskor 74 éves volt.

A 131 női munkás közül 18-at minősítettek családfenntartónak, 103 volt nem családfenntartó felnőtt és kiskorú munkáslányt tizet irtak össze.

A férfimunkások a gyári létszám 15,5 %-át alkották, átlagos életkoruk igen magas: 35,1 év. A férfiak foglalkozásáról közelebbit nem tudunk.

A munkások eredetükre nézve a "helybeli szegényebb iparososztály családtagjai"-ból kerültek ki, tehát nem igazi gyári munkásságból származnak. Ilyen Gyulán nem is volt a századfordulón. Ez az eredete természetesen megmutatkozik majd a munkások kezdeti szervezetlenségében, magatartásukban. A gyárba bejutni előrelépést jelent, a beprotezsált rokonért vagy családtagért a munkás kezességet vállalt, s az igazgatóság így nagy befolyást gyakorolhat a munkások magatartására.

Munka- és bérviszonyok

A gyári munkarendet csak a régi munkások elbeszéléseiből és a Békés néhány cikkéből rekonstruálhatjuk, nagyon hiányosan. A munkafeltételeket 1937-ig a gyártulajdonos határozta meg, így a gazdasági konjunktúrától vagy dekonjunktúrától, a munkaerő-piac ingadozásától és a munkások szervezettségétől függött. A munkások elbeszélése szerint a világháború előtt a munkaidő reggel 6-tól este 6-ig tar-

tott, közben 12-től 14 óráig, később 13,30-ig ebédszünet. A bruttó munkaidő tehát 12 óra, a tiszta munkaidő 10, később 10 és fél óra volt. Ez a munkaidő az országos átlagnak felelt meg. A temesvári gyárban reggel 7-től este 6-ig tartott a munkaidő, délből egyórás ebéddővel.

A gyári törvények alig védik a munkást. A védelem a század elején abból állott, hogy megtiltotta a nők éjszakai munkáját és korlátozta a gyermekmunkát. De még ez alól a korlátozások alól is kérhette a gyáros a felmentést.

A bérvizonyok elemzésekor előre kell bocsájtanunk, hogy női munkáról, gyakran gyermekekről van szó, s emellett iparban szegény, tehát nagy munkarőkinálattal rendelkező kisvárosba települt a gyár, így a legolcsóbb munkarőt alkalmazhatta. A textilipar egyébként is a legalacsonyabb bért fizette, s jóval alatta maradt az országos átlagnak.

Békés megye századeleji munkabéreire munkánk elején hivatkoztunk, most nézzük meg egy 1913-as statisztika alapján az ipar egyes ágaiban alkalmazott munkabéreket:/1/

Szterényi: 31.

 Átlagmunkabérek az iparban Magyarországon 1913-ban

I. Vas és fémipar	heti 22,1 Ft	évi 1085 Ft
II. Gépgyártás és rokonipar	27,5	1445
III. Kő-, föld-, agyag-, üveg	16,4	608
IV. Fa, csont	16,4	712
V. Bőripar	17,6	863
VI. Fonó-szövő	12,6	589
VII. Ruházati	16,3	785
VIII. Papirosipar	14,1	708
IX. Élelmezési	15,9	748
X. Vegyészet	17,7	841
XI. Sokszorosító	25,1	1241
Egész ipar	18,8	887 K.

A fonó-szövő iparban azonban nagy eltérések vannak, s az alkalmazottak bérkategóriái egyetlen gyáron belül is nagy eltéréseket mutatnak.

1906-ból rendelkezünk részletes munkabérstatisztikával, amely ezt a lényeges különbséget bizonyítja. Számunkra a munkások fizetése döntő, mert az előbb közölt 589 korona átlagbér a kategóriákra szétbontva már szemléletesebben mutatja a kötszövőipari munkások bérezését. Náluk csak a paszományosok bére kevesebb, s heti fizetésük nem éri el a 6 koronát.

A fonó-szövőipari alkalmazottak díjazása 1906-ban^{/1/}

---

	tisztviselő	művezető	munkás	alkalmi m
	átlagos évi fizetése			
1. Pamutipar	2594	1813	531	628
2. Len-kender	2736	1904	491	579
3. Juta	2736	3085	565	714
4. Gyapju	3884	1816	438	559
5. Selyem	3115	1795	346	346
6. Kötszövő	2402	1568	330	389
7. Paszomány	2405	2278	305	378
8. Himző	1771	1800	337	383
9. Viaszosvászon	2877	2445	1042	1150
Összesen	2732	1853	483	568

Ezek után kíséreljük meg kimutatni a gyulai harisnyagyár munkásainak bérét. Ehhez szükséges volna a munkabérek kifizetett összegének és a munkások létszámának ismeretére. Ezek hiányában kénytelenek vagyunk számításokat végezni, s az országos átlaghoz mérve közelíteni meg a gyulai bérviszonyokat.

Az ujságokban közzétett nyereség-veszteség számla az első időkben külön közli a munkások bérét és az alkalma-

---

1. A magyar korona országainak gyáripara... 441.

zotak fizetését. Később a kettőt együtt közli, s ez megnehezíti a munkabérek kiszámítását. Gyakran pedig a munkások létszámának nem ismerése okoz nehézséget. Ilyen körülmények között csak néhány évre tudjuk megállapítani a munkások átlagos jövedelmét.

Ismerjük a munkások darabbérezésének kategóriáit a megindulás évéből. Weisz Mór előterjesztése szerint a munkások 8 - 10 - 12 - 14 - 16 - 18 és 20 fillér bért kapnak a harisnyák után páronként a géptől és nyersanyagtól függően. A csikozott filc árak 30 fillérig emelkedhetnek.^{/1/}

A 70 munkásnővel induló munkásgárda első keresete 145 K 82 fillér volt, a második heti 256 K 56 fillér. Eszerint a munkásnők második heti átlagkeresete 3 K 66 fillér volt. A művezető évi fizetése 2400 korona, a művezetőnőé - a művezető felesége - 1200, a háziszolgáé 480 korona egy évre.^{/2/}

1901 áprilisában is arról értesülünk, hogy a munkásnők heti keresete 250 korona, tehát megállapodott.^{/2/}

De lássuk a későbbi éveket! A mérlegben kimutatott munkabér és fizetés összegem a következő:

	1902	1905
Munkabér /ezer K/	22,5	
" és fizetés/ezer K/ -	-	102,8

1. Ig.jkv.1900.dec.8.

2. uo.

A munkáslétszám adatai még éven belül sem egyeznek meg, azért az évi minimális és maximális munkáslétszámot vagyunk kénytelenek használni:

	1902	1905
Minimum	60 fő	320 fő
Maximum	80	350

A továbbiakban még el kell választanunk az 1905-ben kifizetett munkabért a fizetéstől. Az 1906-os statisztika szerint a textiliparban az összfizetés 18 %-a jut a tisztviselőkre, 82 %-a a munkásokra. Eszerint az 1905-ös munkabér 83600 korona.

Az így feltételezett munkabéreket a munkások minimális és maximális létszámával elosztva, megkapjuk az egy munkásra jutó átlagkeresetet:

Egy munkásra jutó átlagbér			
Év	Ha a munkások száma	Egy munkás keresete	
		évi	heti
1902	max. 80	282,26 K	5,42 K
	min. 60.	375,72	7,20
1905	max. 350	236,97	4,60
	min. 320	261,38	5,02

Az 1906-os, előbb közölt országos átlaghoz /330 K/ legközelebbi évben, 1905-ben kimutatott munkabér azt bizonyítja, hogy a gyulai munkásokat az országos átlagnál rosszabbul fizették.

Sőt, ha a munkabér és fizetés rovatban kimutatott 102 ezer koronát csak a munkások számával osztanánk el, akkor sem kapnánk meg az országos átlagbérenek megfelelő 330 koronát. Az 1908-as adóreformterv a létminimumot 600 koronában állapítja meg. Ha feltételezünk is némi áremelkedést az 1905-től eltelt három év alatt, nyilvánvaló lesz előttünk, hogy a harisnyagyári munkások fizetése nem családfenntartói fizetésnek volt szánva. Ebből csak úgy lehetett megélni, ha a család más tagja is dolgozott. A munkabérek 1910-12-ig emelkedtek; az átlagbér a következő változást mutatta:

1900	1906	1910	1912	1913
708 K	778 K	880 K	950 K	822 K

A világháború előtt tehát jelentős csökkenés áll be, pedig az iparcikkek ára 40 %-kal, a lakbér 35 %-kal emelkedett 1900 és 1913 között. Az 1912-es bérek még hozzávetőlegesen egyenlő mértékben emelkedtek az árakkal, 1913-ra azonban a bércsökkenés azonban a munkásosztály életszínvonalának alapos csökkenését, elnyomódását jelentet-

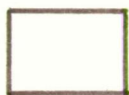

A MUNKÁSLÉTSZÁM ALAKULÁSA

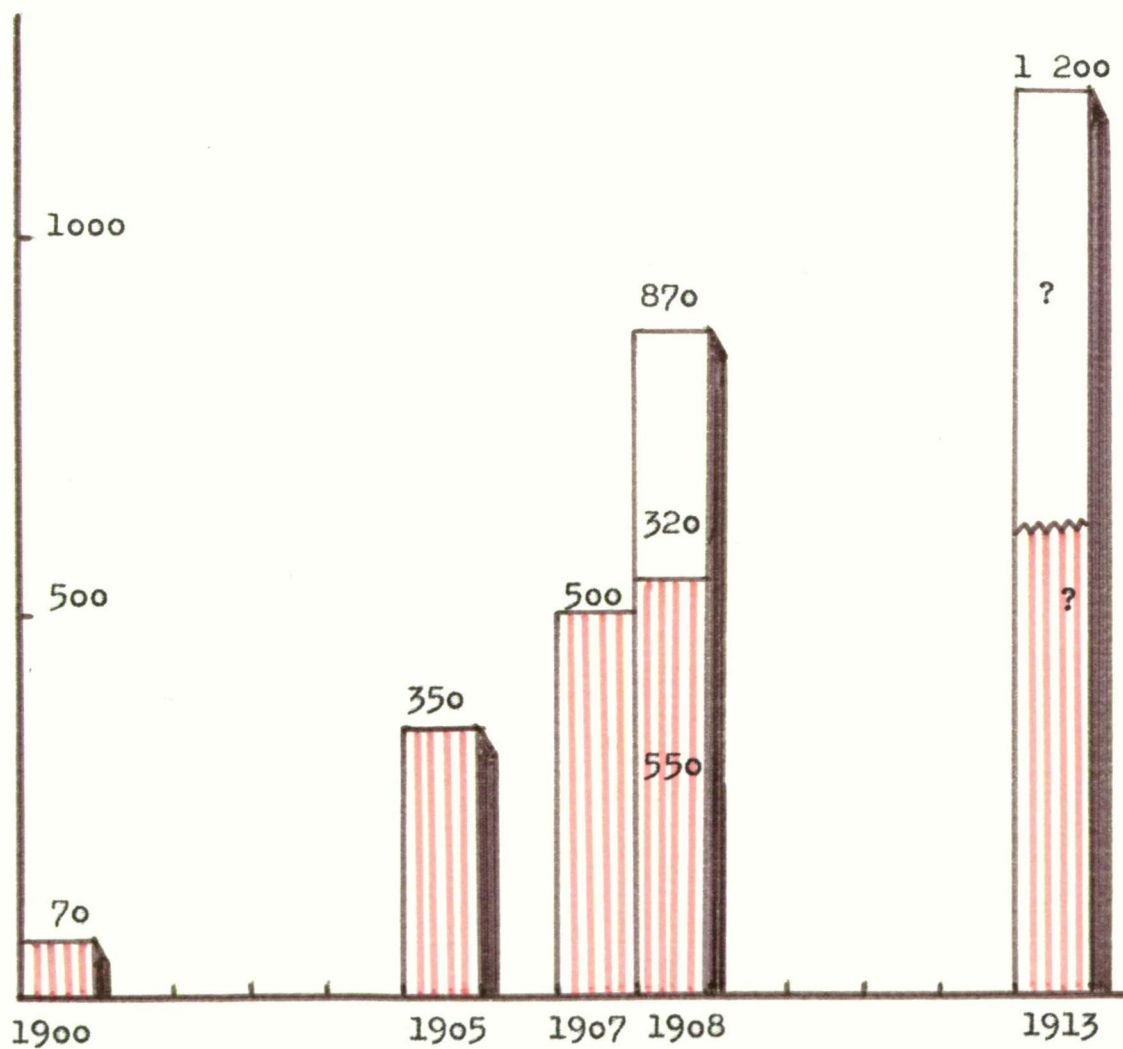
1900 - 1913

Gyula

Temesvár

te.

Szociális ellátottságról alig beszélhetünk ebben az időben. A gyár megindulásakor még volt étkező -s pihenő-helyiségük a munkásoknak, de ezt már 1903-ra gépteremnek rendezték be. A munkások az 1903-as sztrájk alkalmával - amelyről még később szó lesz - újabb étkezőhelyiség biztosítását kérték. Ezt az igazgatóság akkor kénytelen volt megadni. Temesvárott - a régi munkások elbeszélése szerint - az alagsorban volt egy óriási tűzhely, a munkások ezen melegíthették meg az ebédjüket. Gyulán a munkások inkább haza jártak ebédelni, ezért is volt kezdetben az ebédidő 2 óra.

1907-ben törvény írta elő a betegsegélyezést és balesetbiztosítást. A bejelentett munkások számát nem ismerjük. Azt azonban megjegyezzük, hogy a napszámosok bejelentése nem volt kötelező, s említettük, hogy a munkások egy része napszámosként dolgozott a gyárban.

1910-ből van adatunk munkássegélyalap létezéséről, t. i. ennek javára rendeznek táncmulatságot ez év novemberében a kötőgyári munkásnők.^{/1/}

A munkásság szervezkedése, mozgalmi

A munkások és tőkések harcában döntő szerepe van a munkások szervezettségének, melyet abban az időben a Szo-

---

1. Békés. 1910. nov. 27.

ciáldemokrata Párt és a szakszervezetek jelentettek.

Ismeretes a magyar szakszervezetek száza deleji gyengesége. A helyzetet a legilletékesebb, Weltner Jakab tollából idézzük:

"... ki kell emelnünk, hogy a gyári munkások nagy része nincs és nem is volt szervezve. Ez az óriási tömeg nincs benn a modern szakszervezetekben és csak nagyritkán mozgósítható a szociáldemokrata párt politikai törekvéseinek érdekében." /1/

Nem feladatunk, hogy a magyar ipari munkásság szervezetlenségének okát keressük, ezek ma már eléggé ismertek. A szervezetlen munkások között is legszervezetlenebb a textilmunkásság. A textiliparban főként nők dolgoznak, s a nők nehezebben szervezhetők mozgalmi munkára / leköti őket a család, átmenetinek tartják munkahelyüket ebben az időben még/, másrészt a textilipar olyan fiatal iparág volt, hogy munkássága csak akkor alakult ki, tehát nem rendelkezett régi, összekovácsolt törzsgárdával, nem hagyományozódott nemzedékről nemzedékre a mozgalmi élet. Maga a textilmunkások szakszervezete is csak a nagy tömegmozgalmak után, 1905-ben alakult.

A vidéki munkások szervezettsége még jelentéktelenebb volt. Gyulán nemcsak a textilszakszervezetnek, de a munkásmozgalomnak sem volt múltja. Mozgalmi szempontból leg-

jelentősebb erő az építőmunkásság volt, mely Gyulán rendkívül nagy bázissal rendelkezett. Gyulai építőmunkások építették a környék templomait, gyárait, állami épületeit, eljutottak az erdélyi területre is, s ott voltak Herkulesfürdő építésénél is.

A századforduló hosszantartó gazdasági válsága elsők között érintette az építőipart. Hitel hiányában leálltak az építkezések, óriási lett a munkanélküliség, s a munkaintenzitás fokozása mellett kevesebb bért fizettek a munkaadók. Az elkeseredést és elszántságot előbb az 1903. május elsejei felvonulás bizonyította. A Békés hangzatos vezércikkben - "Megmozdult a nép" - számolt be a május elsejei tüntetésről, amelyhez hasonló 12 év óta nem láttak a megyében. Az újjászervezett szociáldemokraták által tartott népgyűlésről 2-3000 ember vonult végig a városon tüntető menetben. /1/

Még ebben a hónapban 40 asztalossegéd kezdett sikeres sztrájkot a 10 órás munkaidőért és munkabéremelésért. Szeptemberben pedig mintegy 600 - a Békés szerint 1000 - építőmunkás hagyta abba a munkát, s több mint három heti sztrájkkal tudták kikényszeríteni a 10 órás munkaidőt és munkabéremelést a munkaadóiktól. /2/ Novemberben a nyomdá-

---

1. Békés. 1903. máj.3.

2. BML Polg.m. zárójelentés 1903-ról és Békés.1903.szept.20.

szok sztrájkja zárta az évet.

A Békés még eléggé kívülről, ironizálva kommentálja a kőművesek sztrájkját:

"...a kőműveseknek az a hasznuk volt belőle, hogy megtanulták jól énekelni a Marseilles-t, a publikumnak meg az, hogy észre vette mennyi kőmives és ács van Gyulán."/1/

A gyenge iróniánál többet jelent számunkra, hogy megőrizte az utókornak a sztrájkok hangulatát, forradalmiságát.

A kőművesek sztrájkjával egy időben folyt a két gyufagyár és a harisnyagyár első sztrájkja is. A kötőgyári munkabeszüntetés 1903.szeptember 12-én /szombaton/ kezdődött. Idézem az igazgatóságnak még aznap összeült üléséről a jegyzőkönyvet:

"...a vállalat munkásai a minap reggelén a munkát elhagyták és strikeba léptek; amidőn ennek következtében az igazgatóságot összehivta /t.i. Weisz Mór - C.I./ kötelességének tartja felemlíteni, hogy a munkások csak egy része volt kész a munka beszüntetésére, midőn erről a művezető igazgató értesült, a többi munkásokat is elküldte, mint vezérigazgatónak mondotta, ezt főleg azért tette, ne hogy a visszamaradó munkások a

---

1. Békés.1903.szept.27.

kilépettek által bántalmazásoknak legyenek kitéve, azonban nézete szerint ezen intézkedés felesleges és elhirtelenkedett volt és első sorban is az általános munkabeszüntetést eredményezte." /1/

Érdekes megvilágítás ad a strájk keletkezéséhez dr.

Berényi Armin, a gyár ügyésze:

"...kinyilatkoztatja, hogy az egész bérharcot a munkásoknál rövid tartalmúnak hiszi, ez inkább csak a strikeban lévő kőművesektől ragadt rájuk, kikkel a mi munkásaink egy része folyton érintkezésben van." /2/

Az igazgatóság úgy határozott, hogy másnap /vasárnap/ megtartják a fizetést, s ott nyomatékosan felhívják a munkásokat arra, hogy aki akar, hétfőn reggel a rendes időben a munkát folytathatja, mert nem akarja azt a látszatot kelteni, hogy a részvénytársaság nem akarna tovább is eddigi munkásainak foglalkozást adni. Sajnálattal állapítják meg, hogy a sztrájk "ugyszólván a levegőben volt." Végül még egy nem elhanyagolható megjegyzés:

"Vezérigazgató szükségesnek tartja megemlíteni, hogy a munkások felvételénél kellene nagyobb körültekintéssel lenni, és mivel a művezető igazgató az itteni népeket és viszonyokat nem ismerheti kellőképpen,

---

1. Ig.jkv.1903.szept.12.

2.   uo.

kivánatos, hogy a munkások felvételénél Vadas ur az ő véleményét mindig kikérje, miután ő elég alapos ismerője az itteni viszonyoknak."/1/

A vasárnapi fizetésen Weisz Mór is jelen volt, s közölte a munkásokkal az igazgatóság határozatát. Hétfőn reggel mintegy 25-30 munkás meg is jelent a gyárban, hogy a munkát felvegye. A többi a gyáron kívül tartózkodott.

A részeredmény hatására az igazgatóság kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni a munkásokkal. A békéltető tárgyalást másnapra halasztották, a hatóság így határozott "Böszörményi munkás egyszerű kívánságára." Ugy látszik, ő volt a munkások képviselője. Ő nyilatkozott úgy, hogy a munkások még nem készültek el követeléseikkel, s bár a vezérigazgató tiltakozott a hatósági döntés ellen, a végzést nem tudta megváltoztatni.

Közben a gyár munkásai átadták követeléseiket Lukács György főispánnak /aki egyben a ~~gy~~ részvénytársaság elnöke is volt /, s ebben a "műszaki igazgató /Vadas/ bánásmódja ellen panaszkodtak, étkezőhelyiséget és ruhatárat követeltek."/2/

A békéltetésen az igazgatóság beleegyezett a helyiség biztosításába: a szomszédps Keller-féle házat bérelték ki

---

1. Ig.jkv.1903.szept.12.

2. Ig.jkv.1903.szept.14.

étkezőhelyiségnek.^{/1/} A főispáni jelentés szerint az ivóviz miatt is panaszkodtak a munkások, s a gyárvezetőség ezt is orvosolta.^{/2/}

Az első harisnyagyári sztrájk tehát a munkások győzelmével végződött. A sztrájk lefolyása azt bizonyítja, hogy a munkásság még nem volt egységes, követeléseiket sem fegalmazták meg, így szervezettségük kezdetleges fokon állt. A sztrájk kirobbanásában valóban nagy szerepe lehetett a gyulai építőmunkások bérmozgalmának. Ez azonban csak növeli a harisnyagyári sztrájk jelentőségét. A századelő jellegzetes munkásmozgalmának lehattunk itt tanúi: egy most megjelent, új mozgalmi formának, a városi sztrájknak, amikor egy-egy város munkássága közösen lép fel munkáltatóik ellen.

Az alig három éves multtal rendelkező kötszövőgyár munkásainak ilyen szolidáris sztrájkja mindenesetre nagyon figyelemreméltó.

S végül a munkások elszántságának bizonyítására hallgassuk meg ismét a művezetőt:^{/3/}

"... nem küldte el általánosságban a munkásokat, hanem csak néhányat, akik szórványosan dolgoztak, nehogy ezek bántalmazásoknak legyenek kitéve a többiek részéről, mint ahogy tényleg mutatkoztak jelek

---

1. Ig.jkv.1903.szept.17.

2. BML MMI Főisp.ir. 178/1904.

3. Vadas művezető 1902-ben Vácról jött Gyulára az akkor elbocsájtott Schwarcz-házaspár helyett.

a terrorizálásra."/1/

Változó hevességgel, de folytak a harcok a következő években is. Az együttes fellépés szükségessége meggyorsítja a munkásszervezetek kiépülését, szaporodnak a munkás-gyűlések. Különösen az újjászervezett szociáldemokraták és a nemzetközi szociáldemokraták gyűléseit figyeli rosszalló megjegyzésekkel a Békés. Utóbbiak már az orosz forradalom példájával lelkesítenek./2/

A gyár vezetői mindent megtettek, hogy a munkásokat távol tartsák a mozgalmaktól. Egy jellemző példa: 1905-ben Gyulára jött Varga Lajosné Vácról, aki miatt az 1903-as váci kötőgyári sztrájk kitört, de három hét múlva a sztrájkot abbahagyták, mert nem tudtak miből élni. Vargáné nem kapott Vácott munkát, irt Gyulára Vadasnak, egykori művezetőjének, s az fel is fogadta Gyulán, de néhány évig nem volt szabad a munkások közé mennie./3/

A nagy mozgalmak idejére esik a textilmunkások helyi szervezetének megalakulása is.

1905.május 21-én adja hírül a Nőmunkás, hogy a „Magyarországi Textilipari Munkások és Munkásnők Szövetsége”-nek alapszabályait a belügyminiszter jóváhagyta, s felhívja a textiliparban dolgozókat, alakítsanak helyi csoporto-

---

1. Ig.jkv.1903.szept.12.

2. Békés. 1905.szept.19.

3. Varga Lajosné közlése.

kat. /1/

A gyulai helyi csoportjában szervezésére 1906-ban történtek az első kísérletek, valószínű tehát, hogy az első között próbálkoztak a szakszervezetbe tömörüléssel.

1906. november 31-én, vasárnap délután a népkerti pavilonban tartotta alakuló gyűlését a textilipari szakszervezet helyi csoportja. Az eseményről a Békés a következőket írja:

"Már régebben felmerült a munkások között, hogy közös érdekeikben szervezkedjenek. Közölték Weisz Mórral, aki támogatást ígért a becsületes szervezkedéshez, s kíváncsún tartotta, mert a munkások érdekeinek így szakbeli képviselője lesz, s a gyárvezetésnek is könnyebb lesz a felmerülő kérdésekben tárgyalni, mint a szervezetlen, ingadozó munkástömegekkel."

A gyűlésen azonban nem az történt, amit a gyárigazgató várt.

"Az alakuló gyűlésen történtek napról napra tapasztalt azon tényt igazolják, hogy a munkások könnyen hajlanak a felbujtók szavára, s túlzott követelések felébresztésével tulmennek saját érdekeik védelmének jogán"/2/

---

1. Nőmunkás. 1905. május 21.

2. Békés. 1906. december 8.

"A gyűlésen a gyár üzletkörén kívül eső, így nem is illetékes szocialista apostolok felbujtása következtében a vezetőség és a munkásviszonyok ellen súlyos vádakot mondtak alaptalanul..." - írja a Békés.

A gyűlésen személyesen jelent meg Weisz Mór is, aki a kellemetlen és kényelmetlen kérdések felvetődésekor felszólalásával akarta megakadályozni a további vitát:

"...olyan irányzat kerekedett felül a gyűlésen, mely nem a becsületes szervezkedés és megértés ügyét szolgálja, hanem a munkás és munkaadó közti mesterséges ellentétek keltését, ennek az irányzatnak a gyárvezetőség támogatást nem nyújthat, sőt azok ellen a legerélyesebb eszközökkel lesz kénytelen védekezni."^{1/}

Weisz Mór felszólalásából tehát az derül ki, hogy az igazgatóság olyan szakszervezetről álmodozott, amely a munkások és tőkések békés együttműködésének eszköze lenne; de már megijedt a radikálisabb hangtól, s minden erejével igyekezett akadályozni egy ilyen szervezet alakulását.

Az igazgatóx felszólalásának hatására a szakszervezeti csoport alakulását más időpontra helyezték. Erről az alakulásról már nem irnak az ujságok. A helyi csoport mégis megalakult, mert a Békés "Nyílt tér"-ben közli a "Textilipari szakszervezet helyi csoportjának vezetői" /Kukla

---

1. Békés.1906.dec.8.

Pál, Gronich Jakab, Galog György, Dobos András, Szabó József, Pecznyik Róza és Réti Teréz / levelét, melyben a történetek miatt bocsánatot kérnek a gyár vezérigazgatójától azokért a kijelentésekért, "melyeket vasárnap délután 2-kor a népkerti pavilonban tartott alakuló közgyűlésen egyes munkatársak a kötőgyár s annak vezérigazgatójával szemben használtak."/1/

A gyár idősebb vagy nyugdíjas munkásai nem emlékeznek a szakszervezet ekkori működésére.

, 1903 után egy ideig nem találkozuk a harisnyagyár munkásainak mozgalmával. Nem kétséges azonban, hogy ott voltak a május elsejei felvonulásokon s a szociáldemokrata népgyűléseken. A szakszervezet alapítása pedig jelentős lépést volt szervezettségükben.

Alig két hónap múlva - 1907.február 3-án - összehívták a magyarországi textilmunkások országos értekezletét. A víféket Gyula, Újpest, Pozsony, Szeged, Temesvár, Soroksár és Erzsébetfalva képviselte. Már az első alkalommal nagy megtiszteltetés érte a gyulaiakat: küldöttük, Dobos András lett az értekezlet elnöke. Az értekezlet egyébként az SZDP hivatalos vezetésének szellemét tükrözte. Rosszallóan alapította meg, hogy a munkások a szakcsoporthoz megalapítása után azonnal csak a helyzetük megjavítására gondolnak ahelyett, hogy előbb szervezeti életüket erősítsék. Indítvá-

---

1. Békés.1906.dec.8.

nyozták, teremtsenek ellenállási alapot, kéthavonként tart-
 sanak nyilvános szakgyűlést, és - a támadó sztrájkot hat
 hónappal előbb jelentsék be./1/

1907-ben szinte minden területen sztrájkok folytak a
 városban: sztrájkoltak a szabómunkások, asztalossegédek,
 borbélyok, famunkások és természetesen a legjelentősebb e-
 rőt képviselő építőmunkások.

A Békés leplezetlen ellenszenvvel ir a sztrájkokat
 szervező szakszervezetekről, a "munka szabadsága" címén
 felháborodott hangon kel ki a dolgozni akarókat "terrori-
 záló" szakszervezetek ellen, álhumanizmussal védve a
 sztrájktörőket:

"Sajnálni lehet, hogy a szakszervezetek nem a kebe-
 lükbe tartozók jólléti intézményeinek ápolását tű-
 zik ki célul, de lelkiismeretlenül harcba viszik a-
 zokat a százakat, akikre nézve minden egyes munka-
 nélkül töltött nyári nap elveszett helyrehozhatatlan-
 nul s a kiket télire nyomorba és inségbe döntenek
 saját hatalmi szempontjukból."/2/

A Wekerlw-kormány kiméletlen megtorló hadjáratot in-
 ditott a munkásszervezetek ellen, s a vidéki hatóságok
 készséggel működtek közre a munkásszervezetek elleni akci-
 ókban. Békés megye alispánja megszüntette az építőmunká-

---

1. Textil munkás. 1907. febr. 21.

2. Békés. 1907. júl. 7.

sok, famunkások, a vegyészeti munkások, vas-és fémmunkások, valamint a cipész és csizmadiamunkások helyi csoportjának működését,^{/1/} majd alaki hibára hivatkozva felfüggesztette a szabómunkások 1903-ban alakult helyi csoportját is.

Az elnyomatás idején nem marad más ut, mint a kivándorlás. Az eddig is tragikusan magas kivándorlás 11 %-kal nő néhány hónap alatt: 1907. február 1. és május 1. között 590-en vándoroltak ki a megyéből.^{/2/}

1907 után országosan is jelentősen csökken a sztrájkmozgalom. A világháborúig terjedő időszak sztrájkmozgalmáról a következő statisztika ad szemléletes képet:

Év	Sztrájkok Kizárás		Részt vett munkás ^{/3/}
1905	346	36	58512
1906	652	70	60780
1907	488	133	44276
1908	251	71	19414
1909	181	32	13419
1910	162	27	27883
1911	206	21	21517
1912	236	22	87085
1913	133	42	19948

1. Békés.1907.május 5,máj.26, jun.29,jul.21.

2. Békés.1907.máj.12.

3. Jászai: 212.

1910-től a Khuen-Héderváry-kormány idején alábbhagyott a szervezetek üldözése. Az építőmunkások és a famunkások helyi szervezete ismét megalakult.^{/1/}

Ugyancsak szabadabb a szociáldemokraták szervezkedési lehetősége. 1909-ben még Gyuláról nem fizetnek pártadót, 1911-ben már 383 tagja van az SZDP-nek, de csak 55 fizet tagdíjat. 1913-ban hasonló a taglétszám /350 /, s közöttük egyetlen nő sincs.^{/2/}

Mozgalmi szempontból Gyula és Csaba a központ. Csabán ugyan nagyobb a taglétszám /1911: 518, 1912: 600, 1913: 805 - közöttük 6 nő/^{/3/} A mozgalmi élet azonban Gyulán erősebb: a megtartott munkásgyűlések bizonyítják ezt.

1911-ben 15 munkásgyűlés volt a megyében, ebből Gyulán 8, Békéscsabán 2, Orosházán 2 stb.^{/4/}

1913-ban 22 munkásgyűlésből Gyulán 5, Békéscsabán 2, Orosházán 1, Gyomán 3 stb.^{/5/}

Május elsejét 1911-ben Gyulán és Békéscsabán ünnepelték meg,^{/6/} 1913-ban Gyulán, Békéscsabán, Orosházán és Szarva-

---

1. Magyarországi szocialisztikus mozg. 1910. 413.

2. uo. 1913. 143.

3. uo. 1913. 143.

4. uo. 1911. 551-552.

5. uo. 1913. 687.

6. uo. 1911. 58.

son. /1/

Önálló textilipari mozgalmak hiányában ezekben a megmozdulásokban kell keresnünk a harisnyagyár dolgozóinak - elsősorban a férfimunkások - mozgalmi életét.

Az országos mozgalmak elég nyomtalanul tűnnek el a város munkásmozgalmában, a meg-megjelenő sztrájkok nincsenek kapcsolatban a nagy megmozdulásokkal. Az 1913. március 4-re tervezett általános politikai sztrájkra is csak a csabai és orosházi munkások készülődéséről tudunk. /2/

1912-től a magyar politikai élet legyőzte a háborús készülődés utolsó akadályait is: Tisza megszavaztatta a véderőtörvényt, majd a kivételes hatalomról szóló 63. tc-et, végül a 68. és 69. cikkeket a hadiszolgálatokról. Az 1913-i 61. törvénycikk / a közveszélyes munkakerülőkről / újabb eszközt adott a hatalom kezébe a munkanélküliek ellen. De szigorították a sajtótörvényt, a gyűlékezési jogot, a cenzurát is. /3/

A gyulai munkásság 1913. november 9-én, a Kossuth téren tartott gyűlésen tiltakozott az új törvények ellen. Dundler Károly / baloldali szociáldemokrata, a direktórium egyik vezetője 1919-ben / beszélt a 4-500 fős tömegnek. "A hangulat egyáltalán nem volt lelkes, sőt inkább nyo-

---

1. Magyarországi szocialisztikus mozg. 1913. 104.

2. Dokumentumok: 59.

3. Berend - Ránki: 365-368.

mottnak volt mondható" - jelenti a főispán a belügyminiszternek. /1/

Nyomott a hangulat - a háboru előtt néhány hónappal.

---

1. BML Főisp.bizalmas ir. 145/1913.

II

H Á B O R U S   É V E K

HÁBORUS GAZDÁLKODÁSBAN

Akadozó termelés

A világháború más-más hatással volt az ipar különböző ágára. Már a boszniai válság óta meginduló háborús készülődés nagyobb katonai megrendelésekhez juttatta első sorban azokat a vállalatokat, amelyek közvetlen kapcsolatban voltak a hadiipart irányító finánciókéval. A gyulai harisnyagyár nem kapcsolódott be a katonai termelésbe, s még az 1916-os év is "tisztá polgári" év volt az igazgatóság jelentése szerint.

Hatott azonban a háború megindulását követő zűrzavar: "Teljes fejetlenség mindenütt, az egész vonalon, ez volt akkor e helyzet."^{1/} Csak a hadiipar és a közlekedés "katonásítása" volt megszervezve, de a mozgósítás idején a polgári termelés folytonosságának biztosítására már nem gondoltak. "A vasúti menetrend megszűnt. Nincs interurbán telefon, késedelmes a levél és a csomag, a vagonokat kiürítették, ahol találták, s nem tudták, hol az áru."^{2/}

---

1. Szterényi: 62-67.

2. uo.

A hitel megdermedt, leállt a pénzforgalom, a moratórium-rendelet következtében a pénzüintézetek még a munkabérek kifizetéséhez szükséges összegeket sem voltak hajlandók biztosítani egy időben.

Mindezek a tényezők súlyos problémákat okoztak a háboru első hónapjaiban: "... a hadimegrendelésekkel nem foglalkozó iparágakban az első hetekben aggasztó mértékű munkanélküliség támad." /1/

A behívások is megzavarták a termelés folyamatosságát. A régi törzsgárda megfogyatkozott, új munkásokkal kellett pótolni helyüket. "Mindeme nehézségek következtében jól szituált, tőkeerős cégek is zavarba jöttek és kénytelenek voltak üzemüket korlátozni vagy beszüntetni." /2/

Néhány hónapnak kellett eltelnie, míg a gyárak túluthattak az említett nehézségeken. Akkor azonban fokozott mértékben intult újra a termelés, s az 1915-ös év pótolta a tőkések 1914-es veszteségeit.

A háboru első hónapjaira amlített gazdasági helyzet a gyulai gyárra is érvényes. Bár a harisnyagyár többségében nőmunkásokkal dolgozott, így a behívások kevésbé érintették, annál jobban éráztette hatását a gazdasági élet káosza:

---

1. Szterényi: 62-67.

2.   uo.

"... a háboru kitörése után az üzem egy időre nagyon redukáltatott, később azonban ^a teljes munkáltatás akciója vette kezdetét női munkásokkal"- mondotta Lukács György az 1915-ös közgyűlésen./1/

A háboru hatását jól mutatja a gyár termelési grafikonja: az állótőke lényegében változatlan állása mellett a forgótőke 10 %-kal csökkent, hanyatló tendenciát mutatott a hitelezők és adósok görbéje is, s a tiszta nyereség 424 000 koronáról 292 000-re csökkent.

Az üzemredukció nyilvánvalóan munkáselbocsájtással vagy a munkaidő megrövidítésével járt együtt, s ez természetesen a munkabérek csökkenésével is járt. De kevesebb lett az igazgatóság jövedelme is. S amikor jogtalannak tartották a munkások követeléseit bérszinvonaluk megtartása érdekében, az igazgatóság jövedelmének fenntartásáért különös intézkedést hoztak: az 1915-ös közgyűlésen - amikor már ismert volt, hogy a vállalat jövedelme alaposan megcsappant 1914-ben - megváltoztatták az igazgatóság és a felügyelőbizottság jutalékát, az eddigi százalékos részesedés helyett állandó összegben állapították meg, "ami által a vállalat a jövőben adómegetakarítás útján jelentékeny összegű kiadástól szabadul meg". A határozat szerint a vezérigazgató 15 000, az igazgatók egyenként 5 000, a

---

1. Kgy.jkv.1915.

felügyelőbizottsági tagok egyenként 1200 korona tisztelet-díjat kapnak.^{/1/}

A valóságban arról volt szó, hogy az előző évben a termelés "nagyon redukáltatott", s hogy "súlyos krízist" kellett kiállnia a gyárnak. Az igazgatóság fizetését tehát azért rögzítették, nehogy az esetleges újabb csökkenéssel a fizetés még nagyobb mértékben csökkenjen. De számítottak az esetleges gazdasági fellendülésre is, mert a rögzített illetmény mellé kimondták, hogy ha a részvénytársaság tiszta jövedelme 250 000 koronán - azaz az 1914. évin - felül van, ebből a vezérigazgatót 6 %, az igazgatósági tagokat egyenként 2 % jutalék illeti meg.^{/2/}

A vezetés óvatosabbá váláskát bizonyítja, hogy a háborús ingadozás ellensúlyozására újabb tartalékokat teremtek: "külön tartalékalap", "osztalékalap", majd "háborús veszteségek alap" szerepel a táketartalékok új rovataiként egymás mellett.^{/3/}

A központi hatalmak gyors győzelemre számítottak, így nem szervezték meg idejében a nyersanyaggal, tüzelőanyaggal való takarékoskodást. Így természetes, hogy az első sorban külföldi nyersanyagot használó textiliparban már a

---

1. Kgy.jkv. 1915. márc.21.

2. Kgy.jkv. 1915. 51.§

3. Kgy.jkv. 1915.

háboru második évében jelentkezett a nyersanyaghiány: pamutkészletből négy hónapra, a fonalkészletből egy-két hónapra voltak ellátva a textilgyárak.^{/1/} Az antant elzárta a központi hatalmakat a tengerentuli nyersanyagforrásoktól s az Olaszország, majd Románia hadüzenetével teljes blokádot jelentett.

Egyre-másra jelennek meg a nyersanyagok kötelező bejelentését s felhasználását korlátozó intézkedések. Előbb a gyapjunyersanyagot kötik le katonai célokra /1915.máj-jun./, de augusztusban már sor kerül a nyerspamut zárolására is. Ettől kezdve egyre bővül a textilipar zárolt cikkeinek száma. 1916-ban már mindenféle gyapjuáru forgalma tilos, 1917-ben nincs olyan pamutáru sem, amely szabad lenne^{/2/} s elenyészően kis mennyisége kerül polgári forgalomba.

A készletek felhasználásának arányos elosztására, újabb beszerzések eszközzésére központi elosztó szervek alakulnak, s elsőnek épp a textilipar nyersanyagellátását biztosítani kívánó Osztrák - Magyar Pamutközpont alakul meg.^{/3/} A bizottságok tagjai azonban gyakran visszaélnek helyzetükkel. Minőség, mennyiség és ár területén előnybe juttatják egymást, s a kívülállók hangulatának leszerelése

---

1. Szterényi: 94.

2. uo. 134-138.

3. uo. 94.

érdekében 1917 végén állami felügyelet alá helyezik a bizottságokat, majd 1918 végén megalakul a Háborús Gazdasági Szerveket Ellenőrző Hivatal is.^{/1/} Mindezek ellenére a nyersanyagbeszerzésben hamarosan megindul a lánckereskedelem.

A gyulai harisnyagyár igazgatósági ülésein egyre többet szerepel a fonalvétel napirendi pontként, s gyakoriak a panaszok, hogy a tervezettnél magasabb áron kellett vásárolniuk. /A pamutfonal ára a háboru négy éve alatt hatnyolcszorosára emelkedett.^{/2/}

A nyersanyag- és fűtőanyaghiány többször is üzemredukcióra kényszeríti a gyárat. Ugyanakkor lenyomja a munkabéreket, s az általános áremelkedés fokozza a bérek és árak közötti különbséget, növeli a profitot. A helyzetet - a gyulai gyárra vonatkozó adatok hiányában - a temesvári fióktelepről szóló ujságcikkkel közvetlenül is bemutatjuk:

"Mikor a háboru kitört, Vámos igazgató ur azt a kijelentést tette, hogy ha a háboru három évig tart is, az ő gyárában még dolgozhatnak, mint eddig, ha pedig valamely okból munkaszüneteltetésre van szükség, arra az eszre garántálja a munkásoknak minimálisan a mostani keresetüknek a felét. Azt hisszük, hogy egy

---

1. Szterényi: 147-155.

2. Szterényi: 230.

gyárigazgatótól ennél többet senki sem kívánhat. Együttal mindjárt leszállította a munkabéreket. De mivel a munkásnők akkor még nem voltak a 'szocialisták által elbolondítva', ezt minden megjegyzés nélkül tudomásul vették...Egy idő múlva anyagihiány kezdett beállni, az igazgató egymás után küldte haza a munkásnőket azzal, hogy ha szükség lesz rájuk, majd hívni fogják. A munkakönyvüket otthagyták. A munkaidőt is redukálták heti 4, majd 3 napra. Tavaly ilyenkor, amikor az elégedetlenség már igen magas fokra hágott az egyensúly helyreállítása céljából egyszerre 180 munkásnőt 'szabadságoltak'. Ekkor újra helyreállt a nyugalom egy időre."/1/

A gyulai gyár is közel felére csökkentette a munkáslétszámot: 1916-ban 295 munkás dolgozott a gyárban."/2/

Románia hadüzenete és az erdélyi harcok idején vetődött fel először a temesvári telep sorsának kérdése: ekkor a készáru-készlet gyors eladását, vagy Gyulára hozatalát határozták el, s felkészültek Temesvár esetleges "kimentésére"./3/

Ez teszi érthetővé a Nőmunkásban megjelent cikk további részét:

---

1. Nőmunkás. 1916. okt. 15.

2. MTK Békés m. 530.

3. Ig.jkv. 1916. nov. 2.

Most egy pár hónap óta újra megkezdődött az üzemrendukálás 4-3, majd 2 napra hetenként. Így aztán elérték drágasági pótlékkal együtt 28-30 korona kereseteket. De tessék megijedni, nem hetenként, hanem kéthetenként. Vámos igazgató ur - gkinak a jó szívet már említettem - nem bírta ezt a nyomoruságot már tovább nézni, kénytelen volt az idegei lecsillapítása végett fürdőre utazni. Pár nappal utóbb az igazgató távollétében a könyvelő egy részvényes jelenlétében sajnálattal kijelentette, hogy kénytelen az üzemet egyelőre beszüntetni. A munkakönyvet mindenki otthagyhathja, ha akarja. Egyuttal megvigasztalta a munkásnőket, hogy ahogy a többi el tudott helyezkedni ideiglenesen, úgy még ez a 150 is talál munkát, míg az üzem újra megkezdődik, amiről majd annak idején értesíteni fogja őket. "/1/

A munkások egy része - a törvénynek megfelelően - a felmondási időre fizetést vagy kárpótlást kért. - Nem kaptak semmit. Erre azzal fenyegetőztek, hogy ha megindul az üzem, szervezkedni fognak, hogy hasonló "kijátszás" ne történhessen meg.

Igy indul meg ismét a munkások szervezkedése.

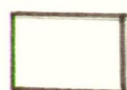
---

1. Nőmunkás. 1916.okt.15. "Egy szociális érzékű gyárigazgató."

A HARISNYAGYÁR NYERESÉGÉNEK ALAKULÁSA A HÁBORU IDEJÉN

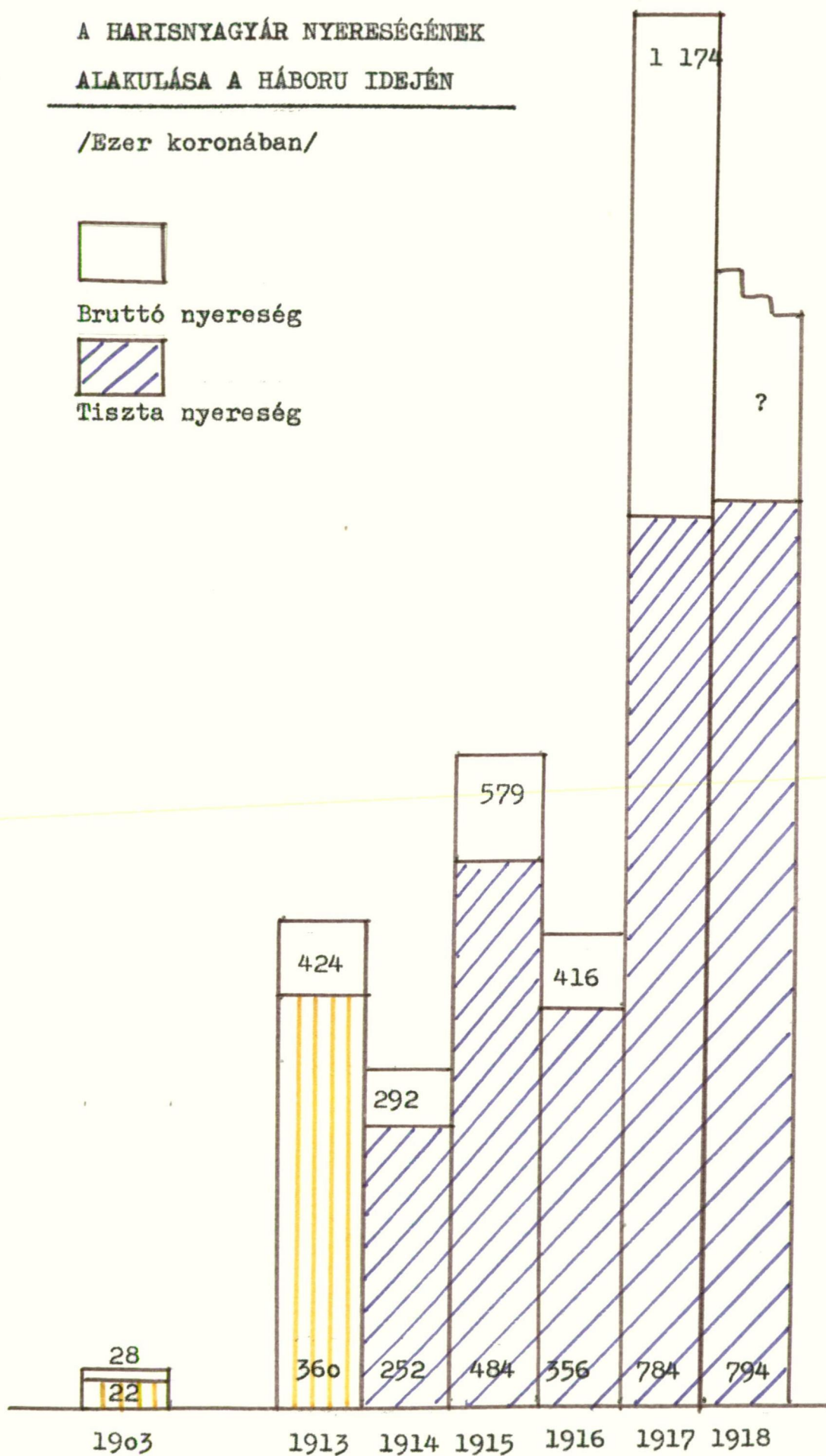
/Ezer koronában/

Bruttó nyereség

Tiszta nyereség

Érdekközösség a Hitelbankkal

Az 1916-ban bekövekezett termelési nehézségek s a temesvári gyár leállítása a részvénytársaság bruttó nyereségét az 1915. évi eddigi tetőpontról az 1913. évi alá vetette. Ezt a - bizonyára aggodalomra okot adó - helyzetet használta fel a Magyar Általános Hitelbank arra, hogy érdekkörébe vonja a gyulai harisnyagyárat. A Hitelbank ilyen irányú kísérletéről már jóval korábbról tudunk. Az első nyomai ennek 1910-ből találhatók. A temesvári telep bővítési lehetőségének keresése közben veti fel Weisz Mór, hogy a Hitelbank hajlandó a gyár fejlesztéséhez megfelelő összegeket biztosítani, ha felemelik a részvénytőkét, s az új részvényeket a Hitelbank átveheti. Szokásos módszere ez a finántókének: felvásárolják az ipari részvényeket, vagy új részvények kibocsátásakor igyekeznek minél többet megszerezni a bank részére.

1910-ban Weisz Mór tárgyalta is a Hitelbankkal, Braun Mór és Czinczár Adolf igazgatósági tagok azonban ellenezték az érdekközösséget, amit egyébként a többi igazgatósági tag is "megfontolás tárgyává" tett, t.i. azt, hogy "...valamely pénzügyi hatalom esetleg kizárólagos tulsúlyban való befolyásra tehetne szert, s a nagy bankokkal szembeni aggályaiknak adtak kifejezést", ezért a tárgyalásokat megszakították. /1/

1916-ban a Hitelbank az 1910-eshez hasonló ajánlattal jelentkezett. Elgondolásaának megnyerte a részvénytársaság elnökét, Lukács Györgyöt, aki a Hitelbank elképzeléseit eljuttatta az igazgatósághoz.

Nem lesz értelmetlen, ha kissé részletesebben nyomon követjük a tárgyalásokat, mert a Hitelbank módszerét bizonyos mértékben tipikusnak tekinthetjük. Annyiban nem tipikus, hogy nem tönkrement vállalatról van szó, amelynek egyetlen lehetősége maradna csak - ha ezután is fenn akar maradni - , a banktőkével való érdekközösség. A gyulai gyár virágzásának tetőpontján lépett érdekközösségbe, s épp a gyár tönkremenésében fog nagy szerepet játszani a bank.

Október 18-án terjeszti elő Lukács György a Hitelbank ajánlatát, melyben igen kevés, talán nevetségesnek tűnő indokot hoz fel az érdekközösség létesítése érdekében: Weisz Mór betegsége miatt megfelelő szakemberrről kell gondoskodni, s ezt az érdekközösség megvalósítása esetén biztosítani tudná a Hitelbank. Egymillió koronával felemelnék a részvénytőkét, e részvényeket névértékben /100 K/ a Hitelbank venné át, s részvénytőkéje helyes felhasználásának ellenőrzése érdekében 3-4 tagot kíván delegálni a gyár igazgatóságába. Mindennek ellenértékeként hadsereg~~szállítást~~állítást, olcsó hitelt és nyersanyag-biztosítást ígér a vállalatnak.^{/1/}

Az igazgatóság jelenlévő hat tagjából négy ^{/1/} elle-

---

1. Ig.jkv. 1916⁶ okt. 18.

nezte az érdekközösséget:

"... a részvénytársaságnak mai helyzete mellett nem látják szükségét fennforogni annak, hogy a Hitelbankkal érdekközösségbe lépjenek, miután a vállalatnak megfelelő tőke és hitel rendelkezésére áll."/1/

További érveiket sem árt megemlíteni: a gyárnak megfelelő szakértője van, a 100 koronás részvényátvétel a részvényesek anyagi érdekeinek megcsonkítását jelentené./A tárgyalások végén a Hitelbank 120 korona árfolyamon veszi át a részvényeket./Az első javaslat elfogadása esetén tehát kétszázezer korona azonnali tiszta nyereséghez jutott volna a Hitelbank!//

Ugy látszott azonban, hogy Lukács Györgynek és társának nem kis érdekei fűződhettek az érdekközösség létrehozására, mert mindezek ellenére a két igazgatósági tag javaslatára a következő határozatot hozták:

"...amennyiben a Hitelbank az elnök által előterjesztett javaslatán tulmenően jelentékeny előnyöket nyújtana a társulatnak és a részvényeseknek, és egyebekben az általuk hangoztatott jelen szervezeti állapot fenn tartását megfelelőleg biztosítaná, ők nem idegenkednek az érdekközösségbe lépés iránti tárgyalásba bocsátkozástól."/2/

L; Ig.jkv. 1916. okt. 21.

2. uo.

Azt hiszem, ennél többet a Hitelbank sem várt és várhatott az első javaslatra. A határtalan terjeszkedési vágy mégiscsak a Hitelbank karjaiba veti a gyárat, s ott eddigi eredményeik is megsemmisülnek. A nagy bank hálójában, amelynek veszélyességét 1910-ben még oly tisztán ecsetelték, hamarosan elvesznek.

S amint ez a felterjesztési levélből kitűnik, mindezt a határozatot

"...Nagyméltóságod /Lukács György - C.I./ iránt való nagyrabecsülésből, másrészt a Magyar Általános Hitelbank megtisztelő ajánlatának méltánylásáért"- teszik.^{/1/}

---

1. Ig.jkv.1916.okt.21.

Lukács György neve eddig is többször szerepelt már a részvénytársaság elnöki tisztségében. Akkor - 1900-ban - Békés megye főispánja volt. 1897-ben /32 évesen/ került a belügyminisztériumból a főispáni székbe. 1905 májusától a darabont-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1910-től 1918-ig - tehát a Hitelbankkal való tárgyalás idején Gyula országgyűlési képviselője. Személye a tőke és az államhatalom összefonódását bizonyítja. Személyes befolyását- az ismert politikus és panamista Lukács László testvére volt - többször igénybe vette a részvénytársaság. Innen a nagy előzékenység személye iránt.

A kis hal tehát kissé meghajlik a nagy hal előtt - csupán a felterjesztő iránti "nagyrabecsülésből" s a nagy hal iránti "méltányosság"-ból. Lesz idő, amikor a Hitelbank elfelejti visszaadni ezt a nagyrabecsülést és méltányosságot az igazgatóság néhány tagjának.

Október 26-án Scherer Benedek tárgyalta Ervin Kálmánnal, a Hitelbank megbízottjával, akinek nevével még sokszor lesz módunkban találkozni. Október 30-án tárgyalja ismét az igazgatóság az ügyet, előterjesztve a Hitelbank újabb javaslatát: hajlandó 115 koronával /még nem 120 !/ átvenni a részvényeket, egyötöd részét átengedi a részvényeseknek / nehogy méltatlankodjanak a kapzsiságon s főleg, hogy az igazgatóság tagjainak jusson az új részvényekből is/, majd így folytatja:

" A Magyar Általános Hitelbank vállalandó érdekeltisége alapján a vállalat nagyarányu fejlesztését ismerné feladatának, nevezetesen egyfelől még a háboru időtartama alatt is gondoskodnék gyárának foglalkoztatásával, másfelől biztosítaná azt, hogy a textiliparban a háboru után előreláthatólag előálló nagy konjunktura teljes mértékben kihasználtságassanak, végül a vállalat állandó és nagyarányu fejlesztését és a részvények mennél jövedelmezőbbé tételét ismerné feladatának. A szükséges hitelt, természetesen mindenkor a legelőnyösebb feltételek mellett nyújtaná." /1/

Az igazgatóságot nem tévesztették meg a Hitelbank le-
velének nagyhangu frázisai. A levél "csak általános tájé-
koztatást tartalmaz, az igazgatóság egyhangu véleménye az,
hogy közlöttek tárgyalás alapjául el nem fogadhatók" - ír-
ják Lukács Györgynek válaszában./1/

Ilyen előzmények után dolgozta ki a Hitelbank konkrét
javaslatait. Ennek megbeszélésére november 11-én összehív-
ták az igazgatóság és a felügyelőbizottság együttes ülé-
sét. A tárgyalás eredménye a Hitelbankkal való érdekközös-
ség létrehozása lett.

Az egyezséget a következőképp örökitette meg a jegyző-
könyv:

" A Dr. Lukács György r.b.t.t. elnök által vezetett
igazgatósági ülés eredményeképpen egyfelől a részvény-
társaság igazgatósága s illetve annak alulirott tagjai,
másfelől az Ervin Kálmán igazgató által képviselt Ma-
gyar Általános Hitelbank az iparvállalat minél sikere-
sebb működésének és nagyobb arányu fejlődésének biz-
tosítására irányuló együttes törekvésből indittatva
érdekközösséget létesítenek a következő megállapodá-
sok mellett:

1. A részvénytársaság alaptőkéje 10 000, azaz tíz-
ezer db, egyenként 100 K névértékű névre szóló új rész-
vény kibocsátásával két millió koronáról három millió

---

1. Ig.jkv. 1916. okt. 30.

koronára felemeltetik. A részvények kibocsátási árfolyama darabonként 120 K, amely összegből 100 K alap-tőke emelésére, 20 K pedig a tartalékalapok gyarapítására fordíttatik. A kibocsátandó új részvényekből 2000 db a régi részvényeseknek lesz részvényeik arányában átvételre azzal felajánlva, hogy át nem vett részvényeknek a fentebb megállapított árfolyamban szabad kézből való eladására az igazgatóság felhatalmaztatott, nyolcezer darab részvénynek és a régi részvényeseknek felajánlandó, de esetleg el nem helyezhető részvénynek a megállapított árfolyamon való átvételére a Magy. Ált. Hitelbank van jogosítva.

2. A vállalat székhelye és központi vezetésének helye állandóan Gyulán marad. Ez a kikötés nemcsak az eredeti cég fenntartása által indokolt üzleti érdeken, hanem abban a körülményben is találja méltánylandó okát, hogy a székhely és központi vezetésnek ilyen biztosítását Gyula városának fontos erkölcsi és anyagi érdekei is megkövetelik, amelyek az iparvállalat megalapítása alkalmával és azóta is a r.társaság különös gondoskodását képezte.

3. Az igazgatóság és f.ü. bizottság ezidőszerinti tagjainak valamint a vezérigazgatónak szerzett jogaik tiszteletben tartatnak.

4. Az igazgatósági tagok létszáma 12-re felemeltetik aképpen, hogy az eddigi 7 tag mellé 4 tagsági

hely a Magy.Ált.Hitelbanknak biztosítottatik, egyik tagsági helyre pedig Dr.Lukács György r.b.t.t. lesz bevélasztandó, aki egyben az igazgatóság és közgyűlések elnöke is lesz. Az igazgatósági üléseken az elnök akadályoztatása esetében az igazgatóság legidősebb gyulai tagja elnököl. Megállapodnak a felek abban is, hogy az igazgatósági tagságok betöltése a jövőben is ezen arány szerint fog történni, vagyis a delegálás joga 4 helyre vonatkozólag a Magy.Ált.Hitelbankot, 7 hely tekintetében pedig a mostani, vagy az azok helyébe lépő igazgatósági tagokat fogja megilletni. A felügyelő bizottság tagjainak sorába üresedés esetén kettőt a Magy.Ált.Hitelbank van jogosítva kijelölni. Egyik delegáltja azonban a létszám felemelésével már a legközelebbi közgyűlésen bevélasztandó lesz.

5. A vállalat vezérigazgatójának betegsége tartamára elhatároztatik, hogy az ügykezelés rendszeres intézésével az igazgatóság egyik tagja fog megbízatni. Ezen teendők ellátására Scherer Benedek igazgatósági tag személyében felek már most megállapodnak.

6. A temesvári telep vezetője Vámos Sándor igazgatói címmel a központi gyárvezető mai javadalmazásával egyenlő értékű javadalmazást kap, Weisz Mór igazgatósági tagságának megszűnte esetén pedig az igazgatóság tagjául fog megvélasztatni.

7. Ezen megállapodások jogérvényes elhatározása

végezt még ebben az évben rendkívüli közgyűlés fog összehívni, amely a megállapodások által igényelt alapszabály módosításokat is el fogja rendelni.

8. Alulírottak ezuttal kötelezettséget vállalnak arra nézve, hogy a vállalat fejlődése és zavartalan együttműködése érdekében mindezen megállapodásoknak a gyakorlatban leendő becsületes megvalósítását nemcsak részvények erejével, de minden tudásukkal is lehetővé fogják tenni."/1/

A szerződésben feltűnő módon került előtérbe egy új, vezető személyének, Vámos Sándornak a biztosítása. Vámos az akkor 59 éves Weisz Mór egyik fia volt, s 1908-ban került a gyárhoz titkári minőségben. Előtte Rózsahegyen, majd két évig Amerikában igyekezett kötszövőipari ismereteit gyarapítani.^{/2/} 1908 végén érkezik haza, s két hónapi titkári funkciója után a temesvári gyár élére kerül. Az addigi temesvári igazgató - a Gyuláról áthelyezett Silberstein Izidor - a gyár állandó utazója lett.

A Hitelbankkal való megegyezéskor Weisz Mór biztosította fiának az igazgatói állást, s nem kis bonyodalmat fog okozni, amikor még apja életében bevásárolják a központi gyár igazgatóságába.

---

1. Ig.jkv. 1916. nov. 11.

2. Békés. 1908.máj.24.

A szerződés jóváhagyására 1916. december 10-re rendkívüli közgyűlést hívtak össze. Lukács György az érdekközösség megszavazásakor a közgyűlésen így fejezte be beszédét:

"Az igazgatóságot a transzrakciónál az vezette, hogy a háborus állapotból a békés viszonyokra való áttérést gondosan előkészítse. A békés viszonyokból a háborus állapotba jutás nem járt annyi nehézséggel és nem vett igénybe oly sokoldalú gondoskodást, mint a békés viszonyok beállása a jövőben követel. Az átmenet előkészítése céljából szükségesnek és hasznosnak mutatkozik az ismerttetett érdekszövetséget a Magyar Általános Hitelbankkal létesíteni. A magyar nagy-ipar fejlesztője a nagy bankok. Hazai viszonyaink szerint ez így van. A Magyar Általános Hitelbank mint egyike a nagy világcégeknek a világkonjunkturák utját ismeri és ezen erők behatolásával bizalommal nézhet a vállalat a jövő összes kérdéseinek leküzdése elé." /1/

Akik komolyan vették ezeket a szavakat, néhány év múlva alaposan csalódtak.

A szerződést a közgyűlés jóváhagyta. Az igazgatóságba ekkor került be Ervin Kálmán, a Hitelbank igazgatósági tagja és szurdai Szurdai Róbert, a Magyar Pamutipar vezérigazgatója, a nyerspamut beszerzését irányító Deutsche-Österreich-Ungarische Handels Gesellschaft magyar vezetője, az 1916-ban megalakult Magyar Szentkorona Országainak Pamutközpont-

AKIK A HATISNYAGYARAT ÁTJÁTSZOTTÁK A HITELBANKNAK

Szurday Szurday Róbert

Lukács György

Vámos /Weisz/ Sándor

ja elnevezésü központi szerv elnöke, s vagy két tucatrészenyvtársaság igazgatósági tagja, a magyar textiltőke egyik ismert képviselője, a Hitelbank textilszakembere.

Szurday még az aznap megtartott igazgatósági ülésen vázolta a "hadiszállítási lehetőségeket és az ebből eredő előnyöket, a nyersanyagbeszerzés módozatait", s készséggel vállalkozott, hogy "illetékes helyeken a szükséges lépéseket megteszi".^{/1/} 1917-ben a temesvári telep hamarosan hadimegrendelésekhez is jut.^{/2/}

A vihar kezdete

Alig fél évvel az érdekközösséget létrehozó szerződés aláírása után a Hitelbank már megkezdte a szerződés kijátszását. "A mostani nehéz időkben minden ügyet azonnal kell intézni" - mondja Szurday az igazgatóság július 22-i ülésén, s az "ügyek gyorsabb intézésére" végrehajtó bizottságot neveznek ki. Tagjai: Lukács György, Weisz Mór, Szurday Róbert. S hogy az utód se maradjon ki, "végrehajtó közeg"ként Vámos Sándor szerepel, aki a Budapesten felállított "nyilvántartó iroda" vezetője lett.^{/3/}

A nevekből azonnal megállapítható, hogy a Hitelbankkal létrejött kapcsolat eredeti kezdeményezői igyekeztek

---

1. Ig.jkv.1916.dec.10.

2.   uo. 1917.márc.4.

3.   uo. 1917.jul.22.

magukhoz ragadni a gyár vezetését, s úgy látszik, a budapesti nyilvántartó iroda felállításával ez egyelőre sikerült is. Sőt Vámos már is elég nagy hatalommal rendelkezik: Lukács Györggyel és Szurdayval együtt Budapestről irányítja a vállalat ügyeit./Nem kétséges, hogy ebben a triumvirátusban Szurdayé a vezető szerep./ A megállapodás szerint feladata volt az összeköttetést tartani a gyulai igazgatósággal, továbbá sürgős esetekben a budapesti igazgatósági tagokkal egyetértésben tegye meg a szükséges intézkedéseket./Az iroda 1921-ig maradt meg, ekkor a megváltozott helyzetre való tekintettel feloszlatták, s Vámost Temesvárra helyezték./^{1/}

1917-ben ismét hatalmas nyereséget könyvelhetett el a vállalat. A 3 millió korona alaptőkével rendelkező gyár 784 282 korona tiszta nyereséggel zár, azaz 26,1 %-os profitot zsebelt be. De mi volt ez a rózsahegyi Magyar Textilipari Rt. 47 %-os, vagy a Hazai Főnő és Kötélverő Rt 75 %-os nyereségéhez képest!^{2/}

Egyelőre úgy látszik, a részvénytársaság életében nincsenek zökkenők. Vámos intézkedéseit, beszámolóit kisebb változtatásokkal elfogadják. Az anyagbeszerzés nehézségeit egyébként jól mutatja, hogy 1917-ben már papírfonal vásár-

---

1. Ig.jkv.1921.ápr.14.

2. Textilmunkás. 1918.lsz. március.

lására kerül sor. Ez azonban harisnyagyártásra nem válik be, s a fonalat a Magyar Pamutiparnak adják át, - azaz Szurday Róbertnek, aki "hajlandó volt" átvenni a fonalat, igaz, alapos árcsökkentéssel.

Az 1917-es év eredményeit Lukács György Vámos Sándor működésének tulajdonítja, ki "egyfelől kezdeményezője volt a társaság áldásosnak bizonyult rekonstrukciójának /érdekközösség a Hitelbankkal - C.I./ és másfelől szakavatott és önfeláldozó munkájával felvirágoztatta a vállalatot."/1/

Munkája elismeréseképpen 30 000 korona tiszteletdíj megszavazását kéri az igazgatóságtól /Szurdaynak 50 000-et /, s javasolja, hogy a vállalat "láncolja magához ezt a kiváló szakértőt" azzal, hogy 10 évi szerződést kössenek vele./2/

A javaslatok mögött nem nehéz felszámolni a budapesti igazgatósági tagok között meglévő cinkosságot Vámos gyors előtérbe tolása érdekében.

A javaslat azonban felszínre hozta az igazgatósági tagok között meglévő ellentéteket, s először merült fel a vád Vámos Sándor ellen, amiért a vállalatot a Hitelbanknak átjátszotta. Másrészt nincs minden rendben Vámos elszámolásai körül sem. Egy 112 000 koronás elszámolását nem fogadják el, mert "aggályokat keltő tételek ... discret dolgok is van-

---

1. Ig.jkv.1918. jan.26.

2. Ig.jkv.1918. jan.26.

nak benne," ezért azt javasolják, adjanak lehetőséget Vámosnak, hogy "megbízhatóságát igazolja."/1/ Lukács György a következő igazgatósági ülésen igyekezett tisztázni az "aggályokat keltő tétéleket": Vámos ezt az összeget "játékok egyesületeknek" adta./2/

Az igazgatóság mellett a felügyelő bizottság sem tartja szükségesnek Vámos szerződését. Erre Lukács György a március 15-i igazgatósági ülésen kompromisszumos javaslattal áll elő: Weisz Mór hajlandó lemondani 4 %-os vezérigazgatói tiszteletdíjáról, ha 300 000 koronával végkielégítik, s fiának magasabb jövedelmet biztosítanak./3/ A Hitelbankkal történt 1916-os szerződés 6.pontjában ugyanez áll, hogy: "Weisz Mór igazgatósági tagságának megszűnte esetén ... /Vámos Sándor - C.I./ az igazgatóság tagjául fog megválasztatni!")

Czinczár Adolf igazgatósági tag ezt a javaslatot sem hajlandó elfogadni, amit azon az alapon igényel Vámos, hogy "a vállalatot a Magyar Általános Hitelbanknak átjátszotta, minek folytán függetlenségünket elvesztettük."/4/

A szerződést az igazgatóság mégis megkötötte Vámossal: 4 igazgatósági tag szavazott mellette, 3 ellene, Weisz Mór

---

1. Ig.jkv.1918.febr.25.

2. uo. 1918.márc.15.

3. uo.

4. uo.

tartózkodott a szavazáskor. /1/

A márciusi közgyűlésen viharos vitát váltott ki Vámos jelölése, illetve megválasztása 13. igazgatósági taggá. Az ellenzék hivatkozott a megegyezésre, mely szerint Vámos apja életében nem lehet igazgatósági tag. Folmann János, a felügyelő bizottság elnöke ismét Vámos üzelmeire hivatkozik:

"Nagy érdekek késztették arra, hogy a szerinte súlyos tényeket elhallgatta /t.i. eddig/, de ha a részvényesek közül bárki provokálja, kész azokat a közgyűléssel ismertetni." /2/

A szavazásnál azonban a fő részvényesek szavazata döntött - főleg a Hitelbank segítségével - , és Vámost igazgatói tagságában megerősítették.

Dr. Follmann nem nyugodott bele a döntésbe. Az augusztus 3-i felügyelő bizottsági gyűlésen ismét felhozta a Vámos-ügyet: a közgyűlésen a részvényesek többsége nem ismer-
te, mik azok a tények Vámos Sándor működésében, amelyek bünetőjogi felelősséggel járnak, ezért választották meg igazgatósági tagnak. Végül bejelöltette, hogy Vámost feljelen-
tette:

"Nekem tudomásomra jutott az ő viselkedése, elenged-
hetetlen kötelességem volt ugyanis mint embernek, úgy is
mint részvényesnek, úgy is mint a felügyelő bizottság

---

1. Ig.jkv. 1918. márc. 15.

2. Kgy.jkv. 1918.

elnökének a bűnvádi feljelentést megtenni."/1/

A vitát egy kissé a Békés is "megszelídította", de "...lemondunk a disharmónia okainak fejtegetéséről. Lemondunk pedig tisztán és kizárólag közérdekből. Egyrészt mert annak tárgyalását károsnak ítéljük, másrészt és főleg pedig ezért, mert reméljük és elvárjuk, hogy a kézenfekvő konzekvenciák kölcsönös levonásával méltányossági érzület és belátás fog megnyilatkozni, hogy a Kötött és Szövött Iparárugyár... olyan közgazdasági intézménye Gyula városának..." amelyet "... bármely szempontból történő gáncsvetés helyett akár képzelt, akár fennforgó sérelmek ... leküzdésével és elfojtásával, fenntartani, megvédeni, megszilárdítani és fejleszteni mindenkinek elháríthatatlan kötelessége."/2/

Szóval a Vámos-ügy mögött sok az igazság, de a vállalat a városnak hasznos, ezért hagyjuk a személyi kifogásokat, bármi legyen is mögöttük.

---

1. Fü.biz.jkv. 1918.aug.3.

2. Békés.1918. márc.24.

MUNKÁSNYOMOR ÉS FOKOZOTT ELÉGEDETLENSÉG

A világháború kitörése egyelőre félretette azokat az ellentéteket, amelyek az utolsó évek nagy megmozdulásait eredményezték. A nacionalizmus, a kivételes törvények, a munkásvezetők magatartása egyelőre mélypontjára süllyesztették a munkásmozgalmat. A szervezettség a minimálisra csökkent a textiliparban is:

A textilszakszervezet taglétszáma 1914-1916-ban^{1/}

Év	1914	1915	1916
Összes taglétszám	80	20	25

Ez azt jelentette, hogy a szakszervezet névlegesen maradt fenn, s legfeljebb a vezetők fizettek tagsági díjat az országban.

A Békés diadalittas cikkben számol be az első háborús május elsejéről:

"Nemrég, a béke nyugalmas éveiben a nyugalanság szellemét a szakszervezetbe tömörített munkásság képviselte. Egy nyugtalan tömeg, mely állandóan fenyegetőzésre emelt ököllel a fennálló társadalmi rend oszlopainak megtámadásával igyekezett rémitgetni a könnyen hívőket...

A szervezettségében bizakodó és nagyralátó socialis-

---

1. Jászhai: 272-273.

must azonban szinte agyontaposta a világháború. Nemcsak elfújta egyetlen lehelete a háború kezdetének, de gyökerét is elpusztította. A nemzetközi, hazát nem ismerő socialis munkásságot a nemzet védelmezi a nagy világfelfordulásban. - A fennálló és ledönteni akart társadalmi rend az, ami nyugtot, enyhét, védelmet nyújt számára...a megrémült, a megszelidített, a csak nem megsemmisült socialismus bevonta a piros zászlót, nem ünnepel május 1-én..." /1/

Majd kenetteljesen így folytatja:

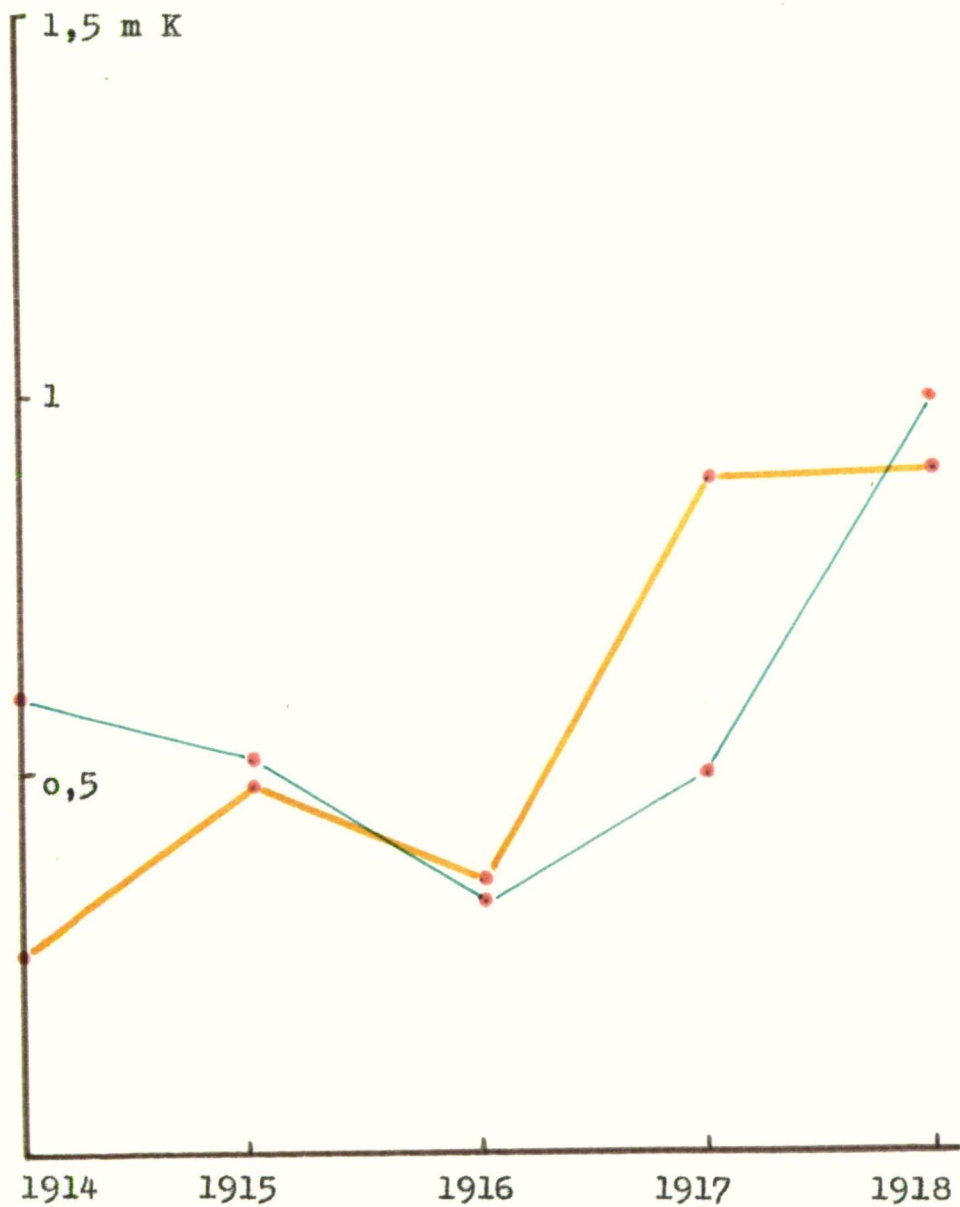
"És mi visszafogadjuk a megtévedt, de megtért gyermeket ott, ahol nem forradalmat, hanem békét teremteni, szenvedést enyhíteni, segíteni, alkotni lehet és kell!" Csak a kézcsókra nyújtott kéz hiányzik ebből a cikkből, hogy a megbocsájtás teljessé váljék.

Pedig lett volna elég ok az elégedetlenségre. Az 1914-es üzemredukció nyilvánvalóan munkáselbocsájtással járt. A temesvári telep háborús munkaviszonyait már előbb idéztük a Nőmunkásból. Említettük, hogy Gyulán 1916-ban 295 munkás dolgozott a gyárban, s aligha tévedünk, ha az 1918-ban Gyulán sztrájkoló 137 nőt azonosnak vesszük az ekkor dolgozó munkáslétszámmal. Pedig a gyár dolgozott már 550 munkással is. Ha hozzászámítunk 20-30 férfin munkást, akkor is 1918-ban

A HÁBORU HASZONÉLVEZŐI

A tiszta nyereség, valamint a fizetés és munkabér alakulása a zárszámadások alapján

— Tiszta nyereség
— Fizetés és munkabér

az 1908-as munkáslétszámnak 25-30 %-a dolgozott. A háboru első évében a munkabéreket mindenütt leszorították, s a későbbi években igen lassan emelkedtek. A Textilmunkás szerint 1918-ban a gyulai munkások 3 korona bérért dolgoztak naponta,^{1/} már említettük, hogy 1916-ban Temesvárott kéthetenként 28-30 koronát kerestek a munkások.

Pedig az árak sokszorosára emelkedtek a háboru előttinek: a tojás ára 3 fillérről 70 fillérre, a cipő 14 koronáról 250 koronára, a ruha 50 koronáról 1000 koronára - mintegy hússzorosára - emelkedett,^{2/} s a munkásnők bére alig érte el a háboru előttinek kétszeresét. Ennek a bérpolitikának a következménye csakis elképesztő elnyomorodás lehet; a vármegye közgyűlésén Grünfeld Jakab, a helyi szocialista munkásmozgalom egyik vezetője, megrendítő képet festett a rekvirálások során tapasztalt nyomorról:

"A szegényebb város részben a legtöbb házban egész csapat gyermeket talált ruha és lábbeli nélkül. Ez az állapot a gyermekhaladétság oly elijesztő arányait idézi elő és a betegségeknek, a tüdővésznek olyan terjesztője, hogy ebből a nemzedékből alig marad egészséges gyermek."^{3/}

S mialatt a munkásoktól áldozatot vártak a háboru ér-

-
1. Textilmunkás. 1918.4.sz.julius.
  2. Békés. 1918.szept. 8.
  3. Békés. 1918.márc. 3.

dekében, türelmet a bérekben, a vállalat tiszta nyeresége 1917-ben több mint kétszerese volt az utolsó békeévinek. /360 ezerről 784 ezerre nőtt./ Bruttó jövedelme majd megháromszorozódott./424 ezerről egymillió-százhetvennényezere./ 1918-ban tiszta nyeresége megegyezett az előbbi évivel, de azt a munkáslétszám újabb csökkenésével s a meggyorsuló áremelkedéssel érte el.

A Textilmunkással hívta fel a gyulai munkások figyelmét a kiáltó ellentétre:

"A gyulai kötszövőgyár részvénytársaság alaptőkéje 3 millió korona, múlt évi tiszta nyeresége 784 282 korona volt. Mondjátok meg tisztelt szaktársak és szaktársnők, mennyi a ti nyereségetek?"^{/1/}

A háborús nyomor újra szervezkedésre kényszerítette a magyar munkásosztályt. A szakszervezeti tagok létszáma gyorsan emelkedett:

A szakszervezeti tagok létszáma 1916-1918-ban^{/2/}

	1916	1917	1918
Összes szakszervezeti t.	55 338	215 222	721 437
Ebből textilszaksz.tag	25	3 640	11 700
Ebből nő	7	2 860	

---

1. Textilmunkás. 1918. 1.sz. március
2. Jászhai: 272-273. és Nómunkás. 1918.jul.1.

1917-ben tudunk a textilmunkások gyulai csoportjának meglétéről is, amelyről a városi rendőrkapitány elégedetten állapította meg, hogy "a háboru alatt semmiféle működést ki nem fejtettek."^{1/} Ez év májusában már a kenyérért hiába várakozó nők fenyegető menetben vonultak a péktől a plgármesterhez.^{2/}

1918 már a forradalom éve Magyarországon. Különösen a juniusi általános sztrájk vált veszélyesség a hatalom számára. A megyében 5 üzem 328 munkása sztrájkolt ebben az időben, köztük a csabai Hubertus kötőgyár 117 és a gyulai hamisnyagyár 100 - más adat szerint 137 - munkása.^{3/} A főispán kiméretlen fellépésre szólítja fel az alispánt június 28-án:

"Felhivom, hogy mindazokat, akik dolgozni akaró munkásokat rábeszéléssel, fenyegetéssel, megfélemlítéssel munka felvételében akadályozzák, általában a most folyó sztreik kolomposait, vagyis akik a sztreik fenntartását bármi módon elősegítik, katonai büntető törvény 327 szakaszába ütköző az állam hadi ereje ellen elkövetett büntett miatt tartóztassa le és katonai ügyészségnek adassa át ... felkérem, hogy táviratilag jelölje azokat, a kik eddig jelenlegi sztreikben letartóztattak."^{4/}

1. BML MMI Alisp.ir.6288/1918.

2. Békés.1917.máj.20.

3. BML Főispált.ir. 2130/1918.

4. uo.

Az alispán választávirata szerint eddig letartóztatás nem történt, a nyomdászok aznap, a vasutasok másnap felvették a munkát. A főispán mégis felterjeszt egy kimutatást a honvédelmi minisztériumnak "azon üzemek felmentett alkalmazottjairól és munkásairól,, a mely üzemekben ezidőszereint sztrájk van." /1/ (A felterjesztett névsort nem ismerjük.)

A gyulai munkásnők sztrájkja még június 4-én kezdődött, s "mostani eseményektől /júniusi általános sztrájk - C.I./ teljesen független régibb keletű munkabér differenciákból származik," /2/ a szankciókat ezért nem alkalmazzák ellenük.

Az okokat a Textilmunkásból ismerjük:

"Négy héttel ezelőtt a gyulai kötőszövőgyári munkásnők közismert nyomoruságos helyzetük javítása érdekében a gyárigazgatósághoz fordultak béremelésért. A háborús konjunktúra alatt milliókat szerzett a gyárigazgatóság, azonban a 3 koronás napzámokst nem akarta felemelni. Könyörtelen és lelketlenség azokkal a munkásokkal szemben, akiknek köszönheti a gyárigazgatóság azt a milliókat, amelyeket a munkásokkal koplaltatott meg." /3/

A Békés pedig az alispáni jelentést foglalja össze, a-

---

1. BML Főisp.ált.ir. 2130/1918

2. "uo.

3. Textilmunkás. 1918. 4.sz. július.

mely[^] mozgalom külső jeleiből arra a következtetésre jut, hogy "ezen mozgalomnak ugy kezdeményezése, mint későbbi irányítása Gyulán kívül álló helyről történik és központilag irányítottatik." /1/

A nagy sztrájkok után július 27-28-án ülésezett a textilmunkások országos értekezlete, s megelégedéssel állapította meg, hogy 16 város 4800 munkása képviseltette magát az országos fórumon. Összegzi az addig lezajlott sztrájkokat: 14 városban 22 bérmozgalmat indítottak a munkások, s csak egy volt eredménytelen. A hozzászólók közül Szabados Katalin a gyulai munkásnök öt~~nap~~hetes sztrájkjának eredményességéről számolt be, s "hogya a gyulai munkások megértették már, hogy szervezetük^{et} erős alapokra kell fektetniök, hogy megélhetéssüket magasabb színvonalra emelhessék...", Heim Anna temesvári munkásnő szerint Temesvárott a három textilgyárban nincs szervezetlen munkás. /2/

Az 1918-as események már a forradalmi válság kialakulásának első jelei voltak, s néhány hónap múlva alapvető változások történtek a magyar történelemben.

---

1. Békés. 1918.július 14.

Itt emlitem meg, hogy a gyulai munkások 1918 márciusában már elérték, hogy üzemszünet esetén 50 %-os bért kapjanak a temesvári telep munkásaihoz hasonlóan.

2. Textilmunkás. 1918.5.sz. augusztus.

KÉT FORRADALOM

A négy évig tartó háboru 1918 őszén véget ért. A felgyülemlett elégedetlenség, a háboru okozta inség és nyomor elszánt megmozdulásokra készítette a proletariátust, s az 1918 őszén kialakult politikai válság a polgári demokratikus forradalomhoz vezetett. Október 31-én táviratban értesítette a Nemzeti Tanács a város polgármesterét, hogy a törvényes hatalmat átvette. A polgármester aznap este a városháza nagytermében rendezett gyűlésen hozta ezt a város tudomására. Martos Manó, a gyulai munkáspénztár igazgatója a szocialista párt gyulai szervezete nevében azt javasolta, hogy alakítsanak ideiglenes végrehajtó bizottságot, s november 3-án meg is választották a Nemzeti Tanácsot Gyulán is. /1/

A tömegek azonban nem voltak megelégedve a polgári demokratikus forradalmat követő változásokkal, alapvető problémáinak megoldására alig tett kísérletet. A kezdeményezést a Kommunisták Magyarországi Pártja ragadta magához, s vállalta a forradalom radikális végigvitelét. Békés megyében mindössze négy alapszervezet megalakulásáról tudunk: Endrődön /1918.dec.20/, Szarvason /1918.dec.28./, Dobozon

---

1. Scherer: 338. és MTK Békés m. 138.

/1919.jan.5./ és Békéscsabán /1919.jan.6./^{1/} A négy szervezet alakulása nem tükrözte eléggé a tömegek forradalmi hangulatát. Amikor a kormány március 15-ével akarta ki-nyilatkoztatni a polgári demokratikus forradalom pártjainak egységét, s március 15 nimbuszát kívánta felhasználni az egység szükségességének hangoztatására, a nép már a közelgő proletárforradalom hangulatával ünnepelt. A gyűlés szónoka Martos Manó, a Szociáldemokrata Párt elnöke volt.

"Részletesen fejtegette, hogyan született meg a forradalom. Beszéde a múlt bűneinek ostromozásában s egy szebb jövő reményében csúcsosodott ki.

Az egybegyűlt sokaság cca 8-10 000 ember a legnagyobb áhitattal hallgatta meg a szónok minden szavát s amidőn a beszédét azzal fejezte be, hogy éljen a világot megváltó szociáldemokrácia - földet rengető éljenzés volt a felelet."^{2/}

Az események gyorsan haladtak a proletárforradalom kikiáltása felé. Gyulán már a Tanácsköztársaság megalakulásának másnapján, március 22-én átvette a hatalmat a munkástanács. A munkástanácsba minden vállalat elküldte megbízottait, a harisnyagyárból Kardos György, Kiss Sándor és

---

1. MTK Békés m. 116.

2. Békés m. 1918-1919-ben. 63./Részlet a polgármesterhez címzett jelentésből a március 15-i népgyűlésről./

Kolozsi Péterné voltak a munkástanács tagjai.^{/1/}

A vesztes háboru után felfordult gazdasági életben az év elején a termelés minimális lehetett. A szén- és nyersanyaghiány változatlanul fennállt, s a Tanácsköztársaság alig változtathatta meg ezt a helyzetet. Említettük, hogy 1918-ban 137 munkás /+ férfiak ?/ dolgozott a gyárban, s 1919 áprilisában a harisnyagyár munkáslétszáma 131 nő- és 24 férfinakból állt.

Március 26-án jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács rendelete az ipari üzemek, bányák, bankok szocializálásáról. A proletárdiktatura legfontosabb feladata az élelmezés megoldása és az ország védelme volt, ezért előbb az élelmezési ipart szocializálták a könnyűiparban, de hamarosan sor került egyéb társaságokra is: gyufagyár, József szanatórium, tejszövetkezet.^{/2/}

A Textilmunkás 1919. április 1-i számában még mindig arról ír, hogy hamarosan bekövetkezik a textilgyárak szocializálása is:

"Szaktársak, szaktársnők! Mindenki maradjon helyén és teljesítse kötelességét. A forradalmi kormányzótanács termelő munkát vár tőletek. Az ország népe leve van rongyolódva, nektek kell posztót, szövetet, vász-

---

1. Vörös Zászló. 1919. márc. 27.

2. Hunya: 13-14.

nat szőni, amellyel föl kell ruházni a munkás és földmivesproletárok millióit...Addig is dolgozzunk nyugodtan. A termelés folytonosságában nem szabad febnakadástak beállnia. Ezentul csak a mienk lesz munkánk édes gyümölcse."/1/

Mig a legtöbb gyulai üzem szocializálásáról beszámolnak az ujságok, a harisnyagyárról nincsenek dokumentumaink. Mindenesetre a szocializálás első lépéseként bejelentett üzemi munkásigazgatás itt is bekövetkezett, mert egy alkalommal tudunk a munkásbizottságról, de ismerjük a termelési biztos nevét is /Kardos György./ Kardos már április 14-én mint üzemi biztos írja alá a munkások segélyezésének jegyzőkönyvét. A Textilmunkás azt írja, hogy a textilipar szocializálása befejeződött^{/2/}, de Kardos nevét csak az augusztus elsejei számában közli a termelési^{ési} biztosok között.^{/3/}

A proletárdiktatura alapvető változásokat hozott a munkások munkakörülményeiben. Március 30-án általánossá tette a betegségi és balesetbiztosítást, kiterjesztette a terhes anyák segélyezésének idejét, április 14-től bevezette a 8 órás munkanapot és megállapította az órabérek legalsó határát, április 26-án gyermekvédelmi rendelete je-

---

1. Textilmunkás.1919.ápr.1.

2. uo. 1919.jun.1.

3. uo. 1919.aug.1.

lent meg, stb, stb. /1/

A szervezeti élet is megélénkült. A textilszakszervezet taglétszáma a legmagasabbra emelkedett: nem kellett félni az elbocsájtástól a szervezkedés miatt, sőt a hatalom alapja épp a munkásság szervezettsége. A Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt tudunk harisnyagyári kulturcsoport működéséről is. Április 20-án - majd másnap megismételve - jókékony célu színelőadást tartottak az Erkel Ferenc Szinkörben saját könyvtáruk és a helybeli háborus özvegyek és árvák javára. /2/

S alig néhány nappal később román burzsoá csapatok szállták meg Gyulát. Ezzel a proletárhatalom 33 napi fennállás után megszűnt a városban.

---

1. Liptai: 215-219. és Textilmunkás. 1919. máj. 1.

2. BML Direkt. ir. 4889/1919.

III

HANYATLÓ ÉVTIZED

AGYONSZANÁLT VÁLLALAT

Gazdasági helyzet 1919-től 1931-ig

A háboru után új helyzet állt a magyar gazdasági élet előtt: nemcsak a hadigazdálkodást kellett átállítani a békés termelésre - amely eleve nehéz feladatok elé állította a vállalatokat - , hanem az Osztrák - Magyar Monarchia felbomlásával teljesen át kellett szervezni a magyar ipar szerkezetét, valamint kereskedelmi , pénzügyi kapcsolatait. Megszűnt a Monarchia piaca, de a fejlettebb tagállamok versenye is, az utódállamokkal sokáig rendezetlenek maradtak a kapcsolatok. A Monarchiára méretezett gazdasági szerkezet egyes iparágakban túltermelést, máshol hiányokat eredményezett az új határok között.

Egyelőre a tüzelő- és nyersanyaghiány okozza a legtöbb problémát, így azok a gyárak is kénytelenek alapos üzemredukcióval dolgozni, melyek a megváltozott körülmények között kedvező eladási lehetőségekkel rendelkeztek. Az első két év szervezetlen gazdaságpolitikája után 1921-ben Hege-düs Lóránt próbálkozik a gazdasági élet stabilizálásával. Az áruhiány és a papírpénz fokozott kibocsátása miatt meglévő inflációt deflációs politikával kíséri meg megállí-

tani. A bankóprés leállítása azonban pénzszükét, így kamatlábemelést hozott, az állami bevételek minden eszközzel való fokozása, a tőke "megcsapolása", a nagytőke elégedetlenségét vonta maga után, mely rájött az inflációs politika előnyére. Hegedüs lemondása után újra megindul a bankóprés. Mind a kamatlábemelés, mind az állami hitelakciók közvetítése busás jövedelmet hoz a hitelintézeteknek, elsősorban a hitelt monopolizáló nagybankoknak. Féktelen spekulációs időszak következik. A nagybankok fokozott figyelemmel fordulnak az ipari beruházások felé, hogy megnövekvő vagyonukat értékálló tőkévé változtassák.

A csendes infláció okozta konjunktura 1923-ban újabb fordulatot vesz: a pénz meggyorsult elértéktelenedése akadályává válik a termelésnek. Az év végén ezért megkezdik a stabilizáció előkészítését, s 1924. július elsejével megjelenik a pengő. A stabilizáció újra biztosítja a profit értékállóságát. 1925. január elsejével végre megszűnnek az új vámtarifa is, amely általában 30 %-os védővám-mal védi a magyar árukat.

A hosszú válság és pangás lassan megélénkülésbe vált át, és rövid ideig tartó konjunktura következik a magyar ipar számára.^{/1/}

---

1. V.Ö.: Magyarország gazdasága: 26-31, 44-54, 68-84, 90-130, 138-170. és 198-214.

Ebben az átalakulásban a textiliparnak volt a legtöretlenebb az utja.

Már a háboru utáni válság sem egyformán érintette a magyar ipar egyes ágait. Míg a Monarchia kiszolgálására berendezkedett iparágak túlméretezettségük miatt alapos üzemredukcióra és leépítésre szorultak, a textilipar még kedvezőbb helyzetbe került. Míg az összes ipar 55,1 %-a maradt a háboru utáni Magyarországon, a textiliparnak csak 41,8 %-a.^{/1/} A textilipar tehát a legkevésbé függött a belső piac fizetőképességétől, hisz egyáltalán képtelen volt ellátni ezt a piacot. Inkább a fűtő- és nyersanyag-hiány, valamint a hitelviszonyok befolyásolták működését. Ugyanakkor a gyenge magyar textilipar nagy segítséget kapott a behozatali tilalmakkal, majd az 1925-ös új vámszabályokkal, amely épp a textiliparnak kedvezett leginkább: az általános 30 %-os vámtarifa helyett a textilipari cikkeket 50 %-os vámtarifával védte.

Nem véletlen tehát, hogy 1920 és 1922 között 43 új textilgyár alakult Magyarországon,^{/2/} közöttük 3 Békéscsabán.^{/3/} (1920-ban a Rokka Kötszövőgyár, 1921-ben a Mercur Szövőde, 1923-ban az Excelsior Harisnyagyár.) De tudunk Gyulán is két kisebb kéziszővő üzemről 1922-ben.^{/4/}

---

1. Magyarország gazdasága: 32.

2.   uo.   354.

3. Békés vármegye 231.

4. Textilmunkás 1922.szept.1.

A textilipari munkások száma is ezt a kivételes fejlődést bizonyítja:

A textilipari munkások létszámának alakulása ^{/1/}			
	1921	1924	1929
Textilmunkás összesen	12 992	27 963	44 446
Százalékos növekedés	100	215	342

A megye textilipari munkássága is jelentősen megnő: az 1920-as 779-ről 1930-ra 1924 főre emelkedik létszámuk. Ez a fejlődés ugyan nem éri el az országos fejlődést, mert csupán két és félszeres a gyarapodás. /Igaz, az összehasonlítás megbízhatóságát alaposan csökkenti, hogy a Békés megyei adat már 1930-ból való, így a válság nyilvánvalóan közrejátszott a létszám alakulásában./

Különös, hogy ebben a textilkonjunkturában a gyulai harisnyagyár állandó szanálási nehézséggel küzd, megerősödni az egész évtizedben nem tud, s végül is a nagy gazdasági válság idején önállóságát is elveszti: beleolvad a Columbia Textilipari Részvénytársaságba.

1. Magyarország gazdasága: 360-364.

2. Békés vármegye 154.

Az okokat Gyula és a gyár akkori körülményeiben kereshetjük:

1. A gyárigazgatóságból 1917-ben alakult budapesti végrehajtó bizottság a gyors intézkedések szükségessége ürügyén önkényesen intézte a gyár ügyeit. Ebben a bizottságban "hozzaértő" ember Gyuláról csak Vámos Sándor volt; nagystilű spekulációi, feltűnésre vágyó karrierizmusa sokba került a részvénytársaságnak. A másik "szakember", Szurday Róbert elsősorban saját vállalatát, a Magyar Pamutipar érdekeit képviselte, s nem egyszer hátrányos szerződéssel "szerezte be" - saját gyárából - a harisnyagyár részére a gyersanyagot.

2. Gyula 1919. április 24-től 1920. március 28-ig - közel egy évig - román megszállás alatt volt, így minden valószínűség szerint nem a magyarországi gazdasági viszonyok hatottak a gyár üzemeltetésére. A román megszállás gazdasági hatását - termelési lehetőségek, nyersanyagellátás - viszont nem ismerjük. A részvénytársaság vagyonának több mint felét kitevő temesvári gyártelep végérvényesen román területen maradt. A temesvári telep igazgatása az első időkben roppant nehézségekkel járt, mert az akkori román hatóságok alig tették lehetővé az érintkezést. Ugyanakkor az idegen tulajdonban lévő vállalatok ellen különleges rendszabályokat fogantatosítottak.

3. A Magyar Általános Hitelbank a vállalat nehézségeit arra használta fel, hogy közvetlen hasznát gyarapítsa s a pénzügyi manipulációival a vállalat vagyonát néhány év alatt bekebelezze.

De lássuk közelebbről az eseményeket!

Egy nagystilű bankspekuláció

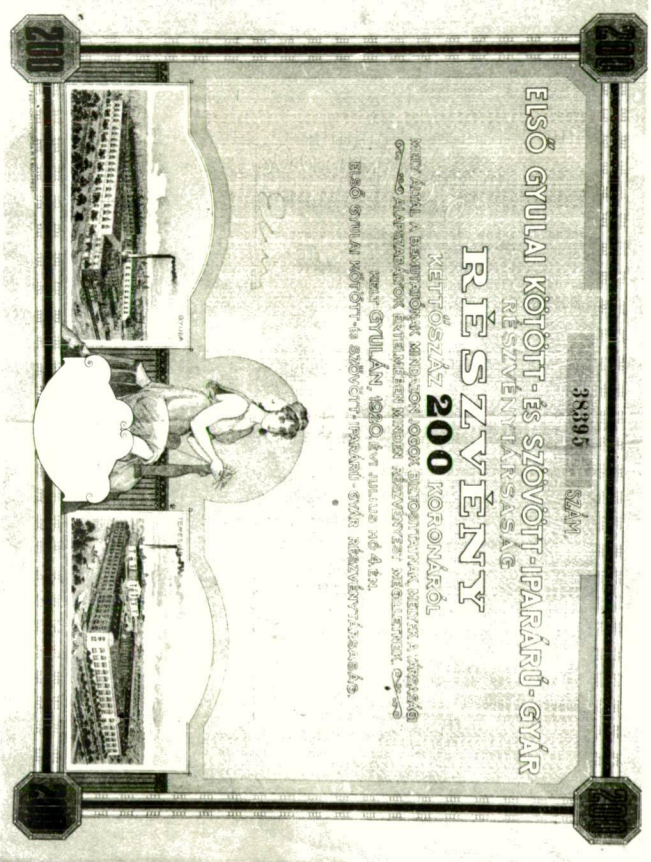
Emlékezhetünk arra, hogy a Hitelbank a háborus gazdaság kihasználását, a háboru után várható konjunkturára való felkészülést hangoztatta, amikor az érdekközösséget megkötötte a gyárral. Akkor az igazgatóság "megnyugtatónak" tartotta, hogy olyan jelentős intézmény veszi szárnyai alá a vállalatot, mint a Hitelbank.

A valóságban egészen más történt.

A Hitelbank négy év óta szólt bele a vállalat igazgatásába. Bár részvényeivel még kisebbségben volt, már is sikerült a vállalat vezetését kezébe vennie, főkepp Lukács György segítségével s Vámos Sándor vezérigazgató-nelyettessé választatásával. Most, a háboru után gyorsabb ütemben kezdi meg a vállalat különállásának teljes felszámolását.

1920-ban ~~ezzel~~ azzal az indokolással, hogy a hitelviszonyoknak nem felel meg a vállalat tőkéje, az alaptőke felemelését határozzák el 3 millióról 9 millióra. A javaslat

KÖTŐGYÁRI RÉSZVÉNY AZ 1920-AS RÉSZVÉNYKIBOCSÁTÁSBÓL

értelmében a régi részvényesek 1 - 1 arányban a 200 korona nevertéku részvényt 300 koronáért kapják, s a részvények másik felének átvételére "alakítsanak szindikátust", akik 600 koronáért átveszik a részvényeket. A 30000 részvényből 10000-et a Hitelbank vett át, s ezzel az alaptőkét jelentő 45000 részvényből 14000-rel a Hitelbank rendelkezett, de 1921-ben újabb felvásárlásokkal már 18000 részvény van a kezében. Ha pedig hozzászámítjuk Szurday 1322, az általa képviselt Magyar Pamutipar 2000, a Hitelbankot képviselő Ervin Kálmán 1551 és a velük teljesen egy hangon beszélő Vámos Sándor 1039 részvényét, összesen 4902 részvényt, ez a Hitelbank részvényeivel együtt már 22902 részvény, a 45000-nek több mint 50 %-a. Lukács György részvényeire már nincs is szükség, hogy a pesti nagytőke abszolút többséggel rendelkezzen a részvénytársaság közgyűlésén.^{/1/}

Az alaptőkeemelés csak "sima" spekuláció volt.

A lavina a temesvári gyár ügyével kezdődött.

A temesvári telep helyzetéről a háború után eloszor 1921 nyarán tájékozodtak. Ekkor derült ki, hogy a 33 millió leies tartozásra csak 25 millió fedezet van, tehát 8 milliós hiány mutatkozott. S míg 1919-ben a gyulai gyár még több mint egy milliós nyereséget mutatott ki, most ez is 5 milliós veszteséggel zárt. A közgyűlés megdöbbenve

---

1. Kgy.jkv.1920,1921.

vette tudomásul a nemvárt eredményt.

Az igazgatóság megpróbálta objektív okokkal magyarázni a hatalmas veszteséget: a gyár 43 millió korona adosságot vett fel, s a román kormány kedvezőtlen arányban mindössze 21 és fél millió leire változtatta át, s ezzel 11 millió lei veszteség keletkezett. A kamatokra 3 millió leit kellett fizetni. A nagy pamuthiány idején jelentős pamutfontat vásároltak, de árcsökkenes következett be, s ez újabb 3 és fél millió lei veszteséget jelentett. Egyébként Temesvár 5 750 000 leit, Gyula 7 millió koronát jövedelmezett volna, ha a vállalatot "elemi csapások" nem érik.^{/1/}

Akkor még úgy látszott, hogy 10-15 millióval a gyárat konszolidálni lehet. Minden percben várható volt azonban a hitelezők jelentkezése, ezzel a csőd kimondása. A gyár kényszerhelyzet előtt állt.^{/2/}

Ebben a szorongatott helyzetben jelentkezett ismét a Hitelbank, hogy a vállalat szanálását megteremti, a szükséges hiteleket és garanciákat biztosítja.

A szanálási terv elfogadására összehívott közgyűlés elhatározta, hogy a temesvári telepből külön vállalatot csinálnak, hogy így megmeneküljön a külföldi érdekeltségeket sújtó hátrányos megkülönböztetések alól. A Hitelbank ke-

---

1. Ig.jkv. 1921.ápr.14. és Kgy.jkv. 1921.jun.30.

2. Kgy.jkv. 1921.jun.30.

zességet vállal a gyárért a jelentkező hitelezőkkel szemben. Az új vállalat eladott részvényeiből szanálható a gyár, s 50 %-át a gyulai telep megtartja magának, s bármikor eladhatja. Braun már akkor kételkedett benne, hogy ezzel a gyár szanálható volna, s azt javasolta, hogy a megmaradt részvényeket mielőbb adják el, mert az utána járó kamatok magasabbak, mint amennyit a temesvári telep osztalékként fizet értük.

A Hitelbank - amikor kezességet vállalt a gyárért - átvállalt a követelésekéből 6 millió koronát, ha : ezt az összeget három éven belül tetszés szerinti időben 250 koronás részvényenkénti áron részvénytőkévé alakíthatja át. /Mint emlékszünk, a gyár részvényei 1920-ban már 600 koronát értek a részvénytőkeemeléskor./ Ez a megegyezés tehát azt jelentette, hogy a Hitelbanknak bármikor jogában áll 24 000 részvényt kibocsájtani, ha a részvények ára az inflációs időben bármilyen magasságig emelkedik is, a Hitelbank ezeket a részvényeket 250 koronáért tarthatja meg.

Figyelemreméltó, hogy a Hitelbank nem kölcsönt adott, hanem átvállal tartozást azzal a joggal, hogy bármikor olyan mennyiségű részvényre válthatja át, amely a gyár akkori részvényeinek felét tette ki, így a részvénytársasági vagyon felfalásának döntő eszköze lehetett.

Az igazgatóság később "vis maior"-nak nevezte ezt a helyzetet. A most összehívott közgyűlésen csak "fordulopont"-

ként emlegette a Hitelbank ajánlatát, talán maga sem látva a következményeket.

A közgyűlesen többen is hangoztatták, hogy nemcsak a lei átszámításával alakult ki ez a hatalmas deficit, hanem "mulasztások is történtek", a közgyűlés a mulasztások körültekintő kivizsgálását követelte. Nyilvánvalóan személyi kifogások merültek fel, s a vezetés felelősségre vonását tűzte ki a következő határozat:

"... a legközelebbi rendes közgyűlés elé olyan részletes jelentést terjesszenek, mely adataiból egyrészt kiderüljön, hogy a mai előterjesztésben megemlített veszteségekért és károsodásokért a vállalat valamilyik és melyik tényezőjét terheli-e hiba és amely másrészt a részvényeseknek megadja a módot, hogy az esetleges hibákért és mulasztásokért való törvény és alapszabályszerű felelősségre vonás és kártérítés jogának gyakorlása dolgában is elhatározásra juthassanak." /1/

Különösen Czinczár Adolf ismerhette ezeket a hiányosságokat, de egyelőre elfogadta a szanálási javaslatot a "kritika érvényesíthetésének fenntartásával." /2/

A támadások elsősorban Vámos Sándor ellen irányultak. Első intézkedésként a budapest irodát felszámolták, s Vá-

---

1. Kgy.jkv. 1921. Rkiv.kgy.

2.   uo.

most Temesvárra helyezték a gyár eladásáig.^{/1/}

A gemesvári telep eladása 1921.július 1-én meg is történt. Egy bukaresti cég vette át 11 és fél millió leiért, s megalapította belőle a Standard Prima Fabrica de Liorapi din Timisoara céget.^{/2/} (Az eladást Szurday Róbert és Ervin Kálmán bonyolította le.)

S hogy a "transactio" mennyire nem oldotta meg a gyár szanálását, az év végén nyilvánosságra hozott márleg bizonyította: 1920.január 1-től 1921.június 30-ig terjedő másfél év mérlege 109 518 019 korona deficitet mutatott.

A "mulasztások" kivizsgálása után Vámos Sándor ellen - aki ekkor már Czinczár Adolffal és Szurday Róberttel együtt vezérigazgató minőségben állt a gyár élén - harminc oldalas vádiratot nyújtottak be: felelőtlen gép- és fonalvásárlások, márka- és svájci harisnyaüzlet, önkényesen felvett előlegek, jótékonyági adakozások címén elköltött magánkiadások szerepelnek a vádiratban. Önkényes intézkedései miatt Scherer és Berényi igazgatósági tagok már előbb is le akartak mondani.^{/3/}

A bíróság néhány vádpont alól felmentette, máshol kártérítésre kötelezte Vámost, s a december 17-i igazgatósági

---

1. Ig.jkv. 1920. ápr.14.

2. Kgy.jkv. 1921.dec.29.

3. Ig.jkv.1921.ápr.14.

ülésen felszólították, vezérigazgatói tisztségéből és igazgatósági tagságáról azonnal, kártérítés nélkül mondjon le.^{1/}

Vámos ügye ezzel a határozattal egyelőre lezárult. A vád utóhullámai azonban megtalálhatók minden közgyűlésen, s azt bizonyítják, hogy Vámos igen simán került ki a vád alól ezzel a megoldással.

Három év telt el 1918 óta. Ekkor választották be Vámost a gyár igazgatóságba. A három év keserű tanúsággal bizonyította be, hogy azoknak volt igazuk, akik Vámos megválasztása ellen a leghatározottabban tiltakoztak.^{2/}

1922-ben "megnyugtató kibontakozás"-ról, a szanálás befejezettségéről beszél az elnök a közgyűlésen. Ez a szanálás elsősorban a Hitelbank áldozatvállalásának köszönhető - szerinte; amikor kezességet vállalt a gyár összes tartozásáért. Így 1922-ben már az előző évi 100 milliós veszteséggel szemben alig 1 milliós veszteség mutatkozott. 1920-1921-ben mindkét telep állandóan üzemben volt, 1922-ben "ha nem is teljes mértékben", de állandóan üze-

---

1. Ig.jkv. 1921.dec.17.

2. De hogy Vámos üzelvei mögött ott volt Szurday játéka. már a papírfonalak eladásakor bizonyítottuk. 1921-ben a M. Pamutipartól drágán lekötött fonál mérséklését kéri az igazgatóság, s Szurday 500 koronáról előbb 400-ra majd 200 koronára tudja leengedni az árakat.

melt a gyár, s a termékek könnyen eladhatók voltak. /1/

Végre az 1922-23-as évet nyereséggel zárta a gyár.

Ugy látszott, végképp megszabadultak a csőd nyomasztó jelenlététől, s a következő év is biztatóan indult. Az infláció ugyan már magasra szökött, de megkezdődtek az előkészületek a stabilizációra.

Ezt az időt használja fel a Hitelbank a gyár teljes megszerzésére. A Hitelbank kezében ott volt az 1921-ben 6 millió korona kölcsönért megszerzett jog 24 000 részvény kibocsátására. A joggal most jelentkezett - közvetlenül a stabilizáció előtt: 1924 április-májusában.

A részvénytőke-emeléshez rendkívüli közgyűlés összehívását kérte.

Az 1924. április 8-ára összehívott közgyűlésre az egyik részvényes, Ehrenfeld Salamon szervezni kezdte a kis-részvényeseket a Hitelbank azon botrányos szándéka ellen, hogy a három évvel ezelőtt kikötött 250 koronáért kívánja átvenni a részvényeket, holott az inflációs időben ez nevetségesen jelentéktelen összeg.

A Hitelbank megbízottja, Ervin Kálmán megsejthette a készülődést, s^a közgyűlésen nem merte eredeti elképzeléseit előterjeszteni, hanem nagylelkűen bejелеhtette: "

"...bár a M.Á.H.B.-ot kétségtelenül megilleti az a jog, hogy 24 000 db részvényt 250 K-ás árfolyamon, összesen

---

1. Kgy.jkv. 1923.

tehát 6 millió koronaért átvehessen, azonban tekintettel a vállalat súlyos helyzetére, kötelezően bejelenti, hogy a darabonként 250 K helyett 10 000 (!) K-jával veszi át a M.Á.H.B. részére biztosított jogánál fogva a 24 000 dbb részvényt összesen 240 millió korona értékben."/1/

Hát ez eléggé alapos engedmény volt! Mi lett volna, ha nem szervezkedik az ellenzék!?

De hogy még így is nem kis jövedelme lehetett a Hitelbanknak a részvények ilyen árfolyamon való átvételéből is, azt Ehrenfeld felszólalása bizonyítja:

"... felfogása szerint az 1921-ik évi május hó 4-én tartott közgyűlésen megállapított 6 millió korona vételárat a leinek akkori 4 K-ás árfolyama szerint valorizálni kell, s így a részvényeket nem az Ervin Kálmán igazgató által felajánlott 240 millió korona, hanem csak 600 millió korona fejében hajlandó a MÁHB-nak ádengedni."/2/

Hogy mennyire igaza volt Ehrenfeldnek, a következőkben bizonyíthatjuk: 1924 februárjában bevezették a stabilizáció előkészítéseként a takarékkoronát, s a visszafizetéseket dollárátszámítással eszközölték. Illő lett volna hát, hogy a Hitelbank is így érvényesítse követelését.

---

1. Kgy.jkv. 1924.ápr.8.Rkiv.kgy.

2.   uo.

Mennyit ért 1924-ben az egykori 6 millió korona?

A korona dollárárfolyama helyett a svájci frankra való átszámításával rendelkezünk:

A korona árfolyama svájci frankban ^{/1/}			
100 papirkorona =		1 aranykorona =	
svájci frank		papirkorona	
1914. június	104,28	/jan.1/	1,01
1921. december	0,76		137,84
1924. május	0,0065		17 866,00

A korona elértéktelenedése tehát 1921. december és 1924. május között 130-szoros volt. Az 1921. decemberében átvett 6 millió korona 1924. májusában 780 millió koronát tett ki, így az ellenértékeként kibocsátható 24 000 részvény értéke egyenként nem 10 000, hanem 32 500 korona volt. Tekintve, hogy a Hitelbank ajánlata nem májusban, hanem áprilisban volt, így az elértéktelenedés még nem érhetett el a májusra kimutatott mértéket, a reális összeg ezzel a számítással is 600 000 000 körül lehetett.

Ehrenfeld meglepő bejelentésére az igazgatóság nevében Scherer próbált meg érvelni:

---

1. Magyarország gazdasága: 84.

"... a MÁHB az által, hogy a cca 15 milliárdra rugó kölcsönt az elmúlt évben átlag 25 %-ért engedélyezte a vállalatnak, az Ehrenfeld Salamon által kívánt vételárnak legalább ötszörösét hozta áldozatul a társaság javára, mert ha ezt az összeget más hitelígyeinek kielégítésére fordítja, avagy un. koszt pénz alakjában helyezi ki, 60-72 %-ig terjedő jövedelmezőséget biztosíthatott volna..."^{1/}

S ha még ez sem elég az aggályoskodóknak, óvatosan bár, de nyíltan megfogalmazta a valóságos helyzetet:

"Tart attól, hogy az Ehrenfeld részvényes indítványának elfogadásával előálló szerződésszegés esetén a MÁHB felmondja a kamatlábak és ha ez az esetleges emelkedés csak 10 %-ig terjedne is, ami még mindig mérsékelt kamatlábnak volna tekinthető, egy év alatt több mint háromszorosát jelentené annak az összegnek, melyet Ehrenfeld részvényes az önként felajánlott 240 millió korona vételáron felül még követel..."^{2/}

Szóval "vis maior" mindenfelől - ezt vegyék tudomásul a részvényesek!

A Hitelbank ajánlatát a közgyűlés elfogadta.

A javaalat elfogadásával a Hitelbank látszólag 340

---

1. Kgy, jkv. 1924. ápr. 8. Rkiv. kgy.

2. uo.

millió tiszta nyereségre tett szert. Ennyi volt az Ehrenfeld által felfedett valódi ár és a részvények átvételi ára közötti különbség.

Valójában ennél sokkal többről volt szó.

A Hitelbank a közgyűlésen kibocsátott és a Hitelbank által megtartott újabb 24000 részvényével már is abszolút többségre tett szert a részvényesek között, s mint részvényes lényegében a gyár legfőbb tulajdonosa lett. /A 69 000 részvényből 37 905-tel, a részvények 55 %-ával rendelkezett./ S a részvények tulajdonosa nemcsak a részvények mindenkori értékének, hanem részvényei arányában a részvénytársaság vagyonához rá eső részének is birtokosa volt. A gyár vagyona ebben az időben 9 milliárd korona, s ennek 55 %-a, 4,9 milliárd a Hitelbank tulajdonában volt, amiből 3,3 milliárdot 1924-ben, az 1921-es 6 millió ellenértékéért kibocsátott új részvényekkel szerzett meg.

Ervin Kálmán elégedetten ülhetett le igazgatói székébe.

Ezzel a részvénytőke-emeléssek a részvénytársaság alaptőkéje 14 millió korona lett.

A vállalatnak azonban még mindig tulajdonában volt az a 7,5 millió névértékű Standard-részvény, amit a temesvári gyár eladásakor megalakult új vállalatától átvett a gyulai gyár. Ez a részvénytömeg nagy teher volt a társaság tőkéjében.

Most a Hitelbank a "szanálás" érdekében 20 millió lei értékben átvette ezeket a részvényeket, melyet a gyár tartozásainak "apasztására" fordítottak. A részvényeket a gyár öt éven belül visszavásárolhatta a Hitelbanktól, ha a tőkésített kamatokat lefizeti érte.^{/1/}

Mindez^t természetesen nem ingyen cselekedte a Hitelbank. Mindenekelőtt kikötötte, ha a részvényeket másnak adja el, az esetleges veszteségeket 2 millió leiig a gyár megfizeti a Hitelbanknak. Továbbá a Hitelbanknak a Vállalat "szanálása érdekében" hozandó "áldozatainak némi remunerációjaképpen" a kötőgyár részvénytőkéjét 20 millió koronára növelik, s a kibocsátott részvényekből 30 000 darabot a Hitelbanknak joga van átvenni 20 000 koronás árfolyamon. /Tehát még mindig olcsóbban, mint az Ehrenfeld által előírányzott árfolyam.^{/2/}

A Hitelbanknak azonban még ez sem volt elég. A következő javaslata az volt, hogy ugyanezen a közgyűlésen egy második részvénytőke-emelés is történjék, amely 40 millióra emelje a részvénytőkét úgy, hogy a régi részvényesek 1-1 arányban jegyezthessenek a részvényekből.

Nem lesz nehéz felfedezni a Hitelbank spekulációjának lényegét.

Ujabb "jótékonyágával" átveszi a vállalatnak terhes

---

1. Ig.jkv. 1924. ápr.8.

2.   uo.

temesvári részvényeket, de újabb részvénytőke-kibocsátással növelni kívánja részesedését a gyulai gyár részvényeiből. S amikor már így kb. kétharmad részét megszerezte a gyár részvényeinek, az újabb részvénytőke-emeléskor már megengedheti magának azt a nagylelkű gesztust, hogy 1-1 arányban vásárolható részvényjegyzést ajánl fel. Ebből természetesen kétharmad rész^ta Hitelbank fog jegyezni.

Ha ez a terve sikerül, lényegében magának mondhatja a gyulai gyárat, olyan jelentéktelen lesz a magánrészvényesek aránya.

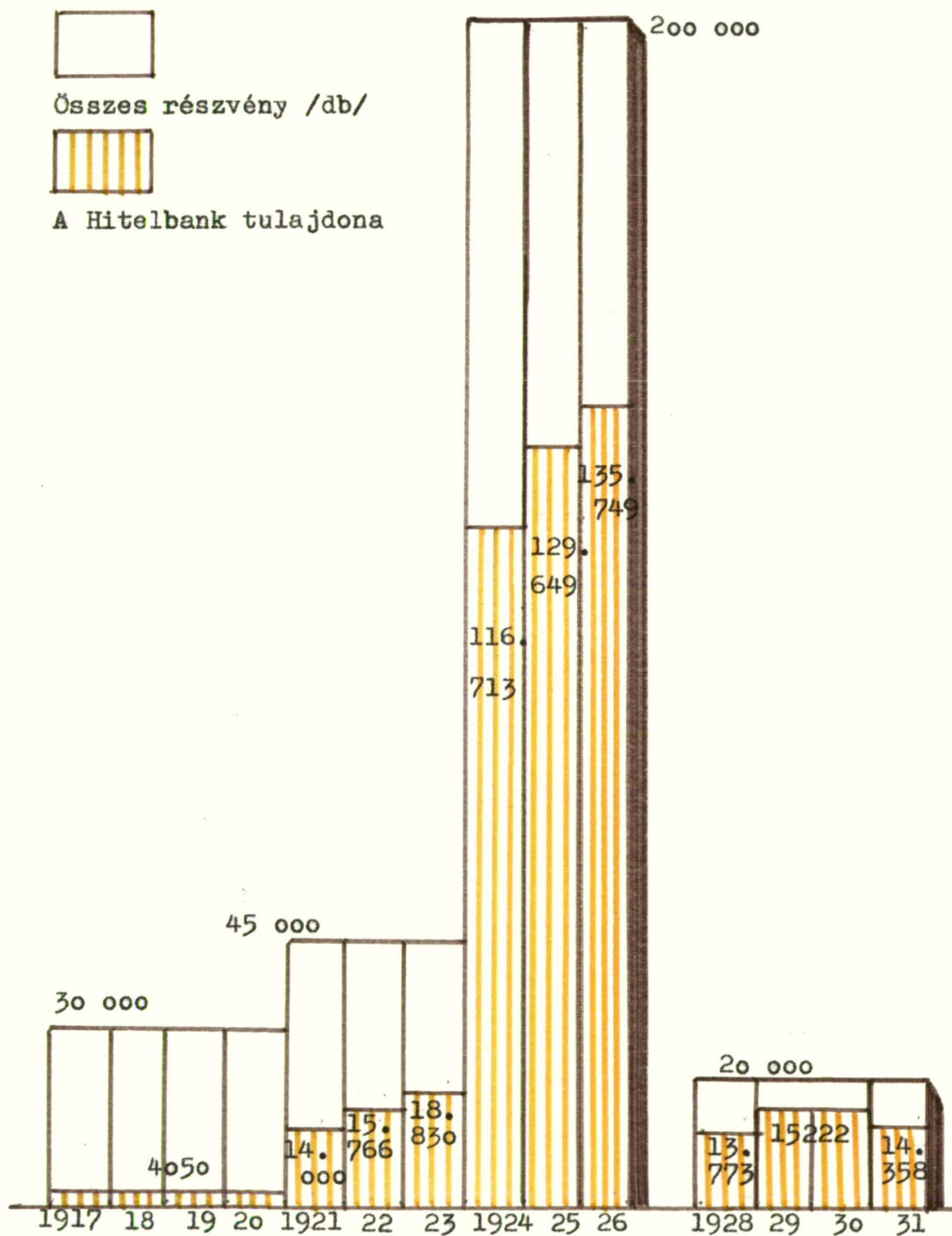
A Hitelbank célja olyan nyilvánvaló volt, hogy a részvényesek közül többen élesen bírálták az újabb spekulációt. Ujra előkerültek a régi vádak emlegetése azok felé, akik a vállalatot a Hitelbanknak átjátszották, s ezt a helyzetet előidézték.

A javaslat ellen Ehrenfeld bírálatot olvas fel, "melynek során az igazgatóságot és a MÁHB-ot sértő kifejezések miatt elnök két ízben is rendre utasítja." /1/

Schere^rválasza már az elmúlt közgyűlésinél is nyilatabb:

"A beterjesztett határozati javaslat alapját képező egyesség szükséges voltát kifejtve... a javaslat alapját képező egyezés érvényre emelése az egyedüli lehetőség a vállalat további fennállásának, fejlesztés-

---

tésének és jövedelmezőségének biztosítására. Évekkel bizonyítja, hogy a javasolt egyezség elvetése elkerülhetetlenül maga után vonná a vállalat fizetési-képességét és felszámolását."/1/

Azt hiszem, ennél világosabban felesleges megfogalmazni a Hitelbank spekulációinak eredményét: a vállalat néhány év alatt odáig jutott, hogy teljesen a Hitelbank magatartásától függött további léte. Ellentmondani nem lehetett.

A Hitelbank tervezetét természetesen elfogadták, hiszen egyedül a Hitelbank is képes volt leszavazni a kisorosztványeseket. A közgyűlés határozatára csak a jogi formáság betartása érdekében volt szükség, s a bankellenes kirohanások csupán szépséghibák voltak a határozatnál.

Az újabb részvények megszerzése után nem volt már szükség a kisorosztványesek jelenlétére, meg is változtatták az alapszabályokat:

„A közgyűlés határozatképes, ha legalább 10 részvényes van jelen, akik az összes részvények egynegyed részét képviselik."/2/

A husz részvényes mellett tehát már tíz is elég a szavazatképességhez. Néha ennyi is nehezen jön össze ezután. Ugysem hallgatják meg őket, s ugys leszavazzák el-

---

1. Kgy.jkv. 1924.máj.10. Rendk.kgy.

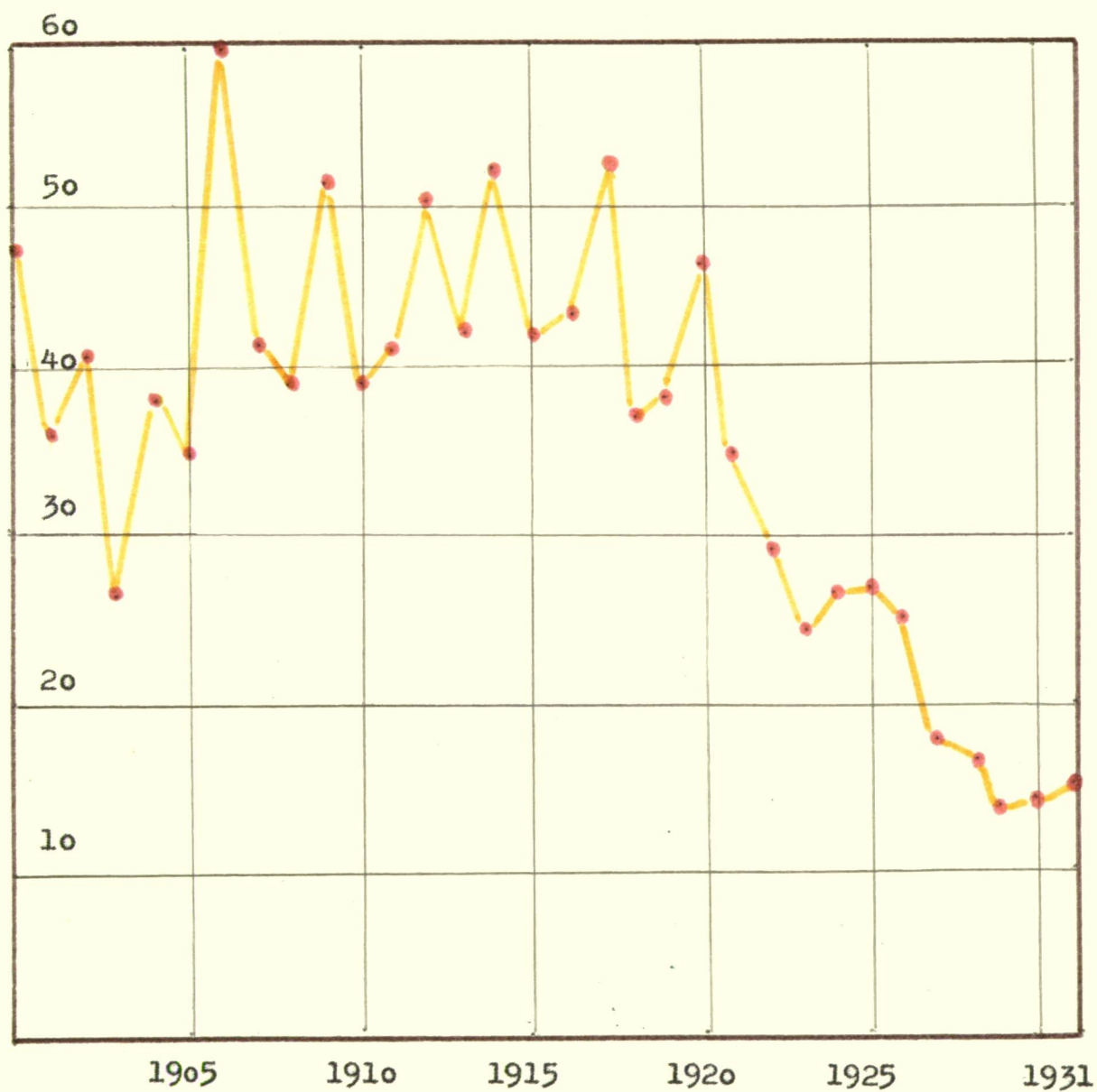
2. uo.

A HARISNYAGYÁRI KÖZGYŰLÉSEN RÉSZTVEVŐ RÉSZVÉNYESEK

SZÁMA

Személy

lenjavaslataikat. Néha a vállalat néhány részvénnel rendelkező tisztviselőit tessékeli be a közgyűlésre, hogy a szavazatképességet elérjék. A további közgyűléseken alig volt néhány kültag. A részvényesek közgyűlése az igazgatókból és néhány tisztviselőből állt.

Messze jutottunk attól a helyzettől, amikor a közgyűlés 49-50, néhány részvénnel rendelkező gyulai polgárból tevődött össze.

Négy rutinmanipuláció 1924-ben a Hitelbank részéről - s a gyulai gyár önállósága többé csak látszat maradt. Hogy ez a látszat meddig maradjon fenn, a Hitelbank jóindulatától függött.

1924 újabb fordulat volt a vállalat életében.

"Szélmalomharc"

A közgyűléseken tovább folyik a már megkezdett vita. A vád Vámos és a Hitelbank ellen egyre élesebb, s egyre bizalmasabb dolgok látnak napvilágot.

A közgyűlésen Ehrenfeld engedélyt kér, hogy az ügyvezető igazgató 1921. december 17-én az igazgatóság elé terjesztett jelentéséből felolvashasson./Ez a Vámos-féle ügy kivizsgálásának jegyzőkönyve./

"Scherer Benedek és több részvényes az engedély meg-

adása ellen tiltakozik. Elnök megengedi, hogy Ehrenfeld a jelentés tartalmát jegyzet gyanánt használhassa. Miután Ehrenfeld tullepi a kapott engedély kereit és állandóan olvas az ügyvezetői jelentés azon részénél, hol az foglaltatik, hogy ezt a jelentést bizalmasnak tekintí és kizárólag az igazgatónak szánta, az elnök félbeszakítja a felolvasást és annak folytatását nem engedi meg, mire Ehrenfeld kijelenti, hogy az ügyvezetői jelentést a lapokban ki fogja nyomatni és a mérleget, amennyiben azt a közgyűlés elfogadná, meg fogja felleb^bézní." /1/

Scherer szerint Ehrenfeld nem fogja elérni célját, de "...elérheti azt, hogy a vállalat eredményes vezetése szempontjából annyira szükséges harmonikus ügyütműködés biztosítása érdekében a társulat székhelye esetleg Budapestre lesz áthelyezve." /2/

A vád azonban nem csillapul el a vállalat átjátszása miatt, s hogy a vállalat túl nagy hiteleket vesz fel, a kamat felemésztí a gyárat:

"Itt csak a Hitelbank és nem a gyár csinál jó üzletet s ... a kimutatott haszon, melynek realitásához az ő /Czinczár Adolf = C.I./ véleménye szerint szó fér, a forgalomhoz arányítva csekély." /3/

---

1. Kgy.jkv. 1924. Rendes kgy.

2. uo.

3. Kgy.jkv. 1925.

" A VÁLLALAT TUL NAGY HITELEKET VESZ FEL "

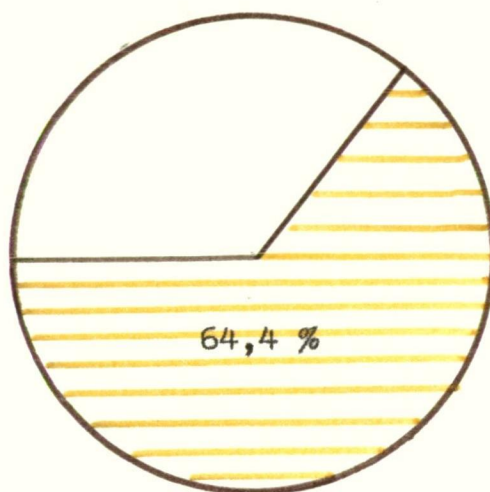

/ A hitel nagysága a vállalat vagyonához viszonyítva /

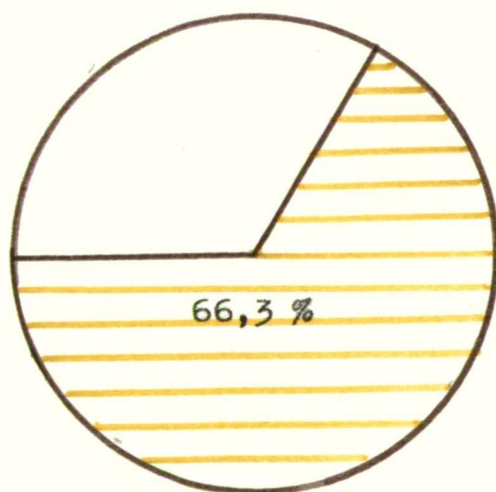
1925

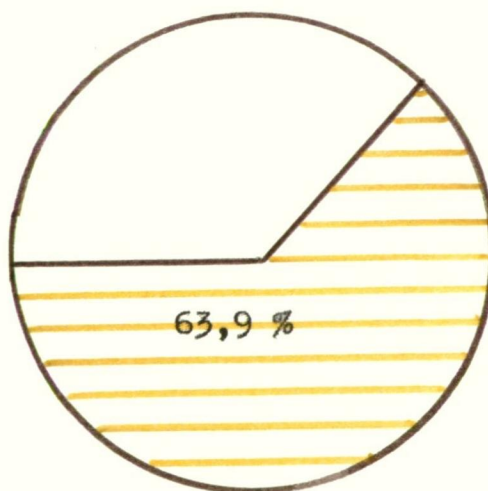
1926

1928

1930

Ujabb vitát kavar fel a pengőre való áttérés. 1926-ban megtörténik a vállalat vagyonának átértékelése pengőre. A felértékelés^t előbb természetesen koronában végezték el, s ezután számították át pengőre. A vállalat teher oldalán 19 milliárd korona szerepel, s ebből 11 milliárd a hitelezők rovatában. A megdöbbentő eredmény hatására ismét magasra csapnak a szenvedélyek:

"A temesvári telep semmivé vált és még mindig 11 milliárddal tartozunk. A Hitelbank kamat- és árfolyamdifférenca címén 25 milliárdot vont ki a vállalatától"-mondja Csinczár a közgyűlésen.^{/1/}

Amikor pedig pengő-értékben 1925.június 30-án 1,5 millióban állapítják meg a vállalat vagyonát, Ehrenfeld keserűen jelenti ki:

"Ha az 1916-os mérleget /az érdekközösség létrehozása előtti utolsó mérleg/ összehasonlítjuk a mai mérleggel, kitűnik, hogy ki lettünk fosztva."^{/2/}

/A vállalat vagyona 1916-ban 4,5 millió korona volt. A pengő és a korona nagyjából egy árfolyamon mozgott az említett időkben./

Scherer~~er~~ nyíltan "szélmalomhar"-nak nevezi Csinczárék vádaskodását, kifejti azon véleményét, hogy nem hi-

---

1. Kgy.jkv. 1926.Rendk.kgy.

2.   uo.

"KI LETTUNK FOSSZTVA" / Az 1916-os és 1926-os mérleg összehasonlítása / I. VAGYON

	1916 Gyula	Temesvárral együtt	1926
Ingatlan	283 619,06	788 485,15	375 449,72
Felszerelés	124 338,71	301 591,35	86 944,28
Gép	321 305,82	936 154,18	558 450,88
Gőzgép és dinamó	36 341,34	115 926,35	35 232,-
Árukészlet	186 390,61	684 191,81	380 436,95
Pénztár		47 886,65	24 598,39
Postatakarék		50 980,69	16 208,36
Takarékpénztári betét		537 134,64	-
Értékpapír		296 540,01	3,75
Kényszerkölcson		-	44,58
Adósok		741 164,07	283 271,13
Összesen		4 500 054,02	1 760 649,04

"KI LETTÜNK FOSZTVÁ" / Az 1916-os és 1926-os mérleg összehasonlítása/ II. TETTER

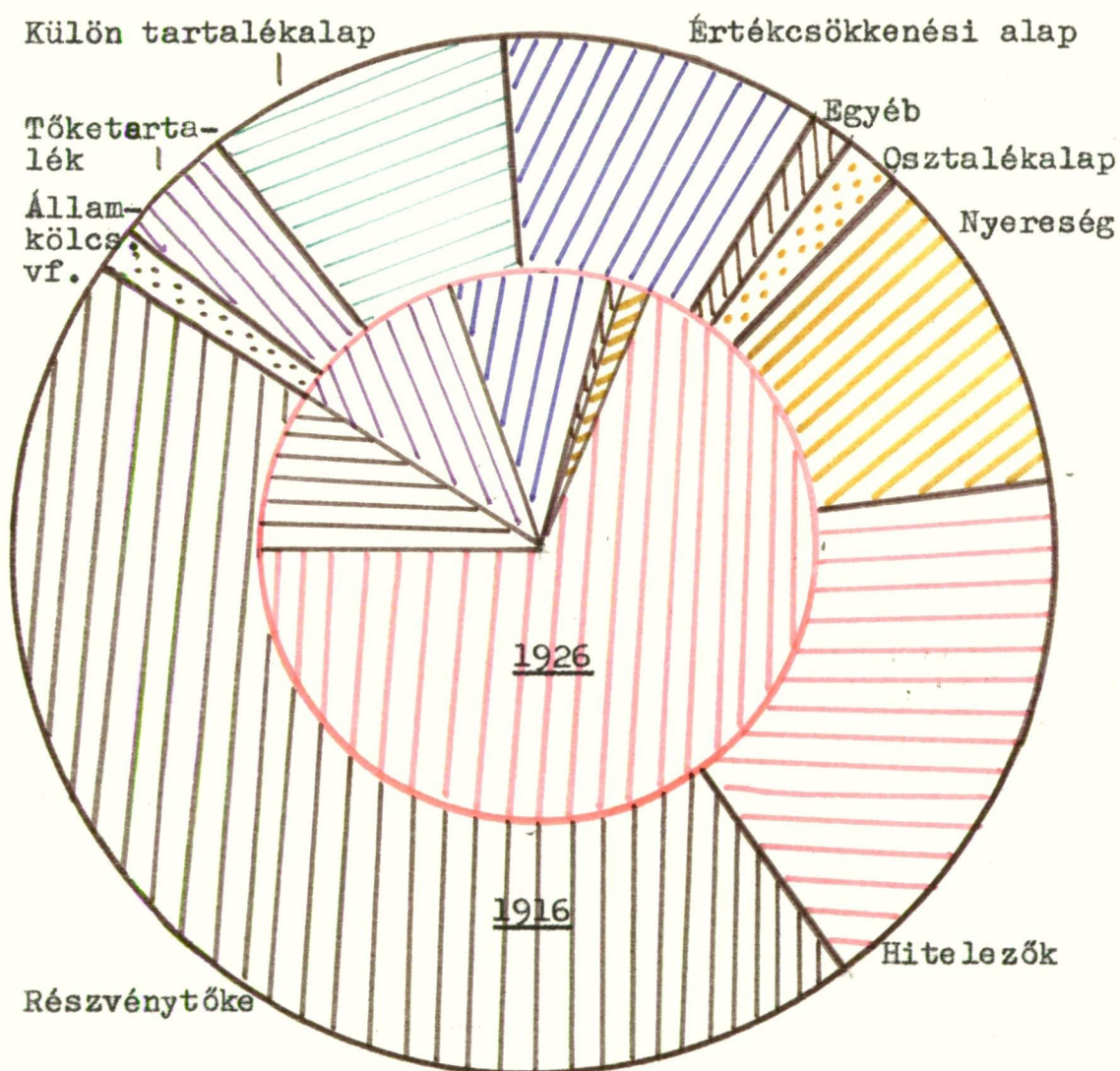
	1916 Gyula Temesvárral együtt	1926
Részvénytőke	2 000 000.-	200 000.-
Államkölcönvisszafizetés	50 000.-	-
Tőketartalék	179 961,48	203 407,37
Külön tartalékalap	436 304,47	-
Értécsökkenési alap	500 000,-	183 997,90
Osztaléktartalék	76 504,-	-
Tiszviselők segélyalapja	-	6 040,09
Weisz Mór segélyalap	-	160.-
Fel nem vett nyereség	1 646.-	1 192,12
Hitelezők	771 618,-	1 133 098,66
Egyenleg mint tiszta nyereség	484 020,74	32 749,90
Összesen	4 500 054,02	1 760 640,04

AZ 1916-OS ÉS 1926-OS MÉRLEG TEHER OLDALÁNAK SZÁZALEKOS

ÁBRÁZOLÁSA

1916: 4 500 054,02 K

1926: 1 760 640,04 P

szi, hogy az esetleges bírósági tárgyaláson magánosoknak, akadékoskodóknak adjanak igazat, s ezzel egy virágzó vállalatot tegyenek tönkre.

Pedig a vádak még mindig szaporodnak: a közgyűlést hétköznapiakra hívják össze, a gyulai ujságokban meg sem hirdetik, nem teszik közzé a nyereség-veszteség számlát, a kamatterheket a vállalat ideig-óráig bírja, a tiszta haszon alig két százalékos, a vállalat vagyona eltűnt. Mindezért a pesti igazgatósági tagok a felelősek, akik a gyulaiak előzetes hozzájárulása nélkül adtak-vettek, intézkedtek.^{/1/} (Most mondták ki nyíltan, hogy a vállalat bukásának okait a pesti igazgatóság manipulációiban kell keresni!)

Czinczár azonban évek óta hiába kísérli meg a vállalat összeomlásának okait feltárni. Nem tud hozzájutni a bizonyítékokhoz.

Scherer válasza már hatalmi emelvényről történik:^{/2/}

"... a közgyűlés összehívása az elnök kizárólagos joga, melyben a részvényeseknek nincs beleszólásuk... a helybeli lapokban leközzölt hirdetmény, valamint a nyereség-veszteség számla közzététele nem kötelező..."

Visszautasítja a további bírálatokat is: az előző évek mérlegeit, melyeket Czinczár most kifogásol, minden

---

1. Kgy.jkv. 1926. máj.2.

2. uo.

évben jóváhagyták, így ma már elévült, s a Vámos-ügyet is lezárták már.

Czinczár - a jegyzőkönyvből ki nem deríthető pontokból álló - indítványt terjesztett a közgyűlés elé, amelyet Scherer "céltalannak és komolytalannak" nevezve elvetésre javasol.

Czinczár keserűen válaszol egykori igazgatótársa főlényes válaszára:

"...ő a multban azért tekintett el a megtorlástól, mert kilátásba volt helyezve a sanálás. Jóhiszeműség^{et} és toleranciáját most nem szabadna ellene felhasználni. Miután a Hitelbank nem váltotta valóra a reményket, most kell visszatérni erre. A sanálásra számítani nem lehet..." /1/

Tehát a régi vádak kerülhettek ismét elő Czinczár indítványában.

Az akadémkoskodás kezdett kényelmetlenné válni az elnöklő Scherernek, s ismét hatalmi szó következett:

"... a kisebbség jogát a törvény határozza meg, mely kimondja, hogy ily eljárás csak úgy kérhető, ha a kisebbség a részvények 10 százalékát és a megfelelő költségeket a bíróságnál deponálja." /2/

---

1. Kgy.jkv. 1926.máj.2.

2.   uo.

A javaslat felett szavaztak, hogy a "törvény" alapján eldöntsék jogosságát: 166 205 szavazattal 6711 ellenében leszavazták az indítványt. Ebből 150 000 részvénnnyel az igazgatóság hat tagja rendelkezett az általuk képviselt bank vagy iparvállalat harisnyagyári részvényeivel együtt. Mi volt ehhez képest a vádlók és szimpatizánsok jelentéktelen részvénye! /1/

Most derült csak ki, miért kellett a Hitelbanknak a vállalat részvényeit még ilyen arányban is megkaparintani. Spekulációit a részvények tiz százalékanak szervezkedése is veszélyeztethette.

A Columbia Textilipari RT gyulai gyára

A stabilizációt nem cókáig élvezhette a gyulai harisnyagyár sem. Már 1928-ban tultermelésre panaszkodnak a textiliparban: /2/

"... a Standard-harisnyák tulprodukciója lépett fel Magyarországon, a külföldi államok védővámjai miatt kivitel nincs. A nyersanyag 60 %-kal, a készáru csak 5-10 %-kal emelkedett a megnövekedett verseny miatt." A vállalat nyereségkimutatása érzékenyen mutatja a

---

1. Kgy, jkv. 1926. máj. 2.

2. Békésmegyei Hirlap. 1928. máj. 20.

gazdasági hanyatlást:

A harásnyaggyár tiszta nyereségének alakulása

1926-27 /másfél év/	67 839,22 P nyereség
1928	36 003,94 P "
1929	23 387,40 P "

A Hitelbank ezt az időt használja fel a gyár önállóságának teljes megszüntetésére. Ez természetesen az 1916-os egyezmény megszegését jelentette, de épp ezért kellett kivárni ehhez az lépéshez egy újabb kényszerhelyzetet, amikor a gyár "megmentésének" ürügyén felszámolhassák a különállást. Márészt az 1900-as részvényaláírási felhívás szerint a gyárat 30 évre alapították, így jogilag is tiszta helyzetet teremt a határidő lejárta.

1929-ben még csak központi iroda felállítását határozzák el. Ezt Szurday Róbert a következőképpen indokolja meg az igazgatósági ülésen:

"... a kötött-szövött iparban észlelhető éles verseny, mely még a Hitelbank érdekelttségéhez tartozó iparvállalatok között is sajnosan tapasztalható, indokoltá tette, hogy az üzem első racionalizációs kísérleteként Budapesten próbaképpen egy évre iroda állíttassék fel, melynek vezetésével Salamon Oszkár igaz-

gató bizatott meg. Ennek az irodának a rendeltetése a központtal kontaktusban a szükséges nyersanyagok beszerzése és a készáru eladása mellett, lehetővé tenni azt, hogy a három hitelbanki harisnyagyár úgy a gyártott áru minőségére, mint az eladási kondíciókban azonos elvek szerint járjon el, hogy a jövőben ne szorítsák egymást abba a kereskedelmi és közgazdasági szempontból tarthatatlan helyzetbe, hogy egyes vállalatokat állandóan csak veszteséggel lehet értékesíteni."/1/

Egyelőre tehát arról van szó, hogy a megfoglyatkozott nyereség emelése érdekében kell a versenyt kiküszöbölni. A tőke szervezkedik a profit érdekében, a monopolárok megteremtése érdekében. Most nem több nagytőkés csoport szervezkedéséről, hanem egy nagybankhoz tartozó vállalatoknak a bank által való tömörítését kísérelhetük figyelemmel. A szindikátus-jellegű átszervezéssel a beszerzést és eladást kivették a gyulai igazgatóság kezéből, bár a vállalatok részvénytársasági különállása egyelőre megmaradt."/2/

A központi iroda élére Salamon Oszkár, egykori veszprémi gyárigazgató, jelenlegi gyulai igazgató került, aki

---

1. Ig.jkv.1929.máj.10.

2. Csige Varga Antal gyulai ügyvéd "Utazás a gyulai kö-

erre az állásra mindenképpen megfelelt: testvérbátyja, Salamon József Tivadar a bácsi Rotschild-csoport bizalmi embere volt a Magyar Általános Hitelbanknál.

A központi iroda felállítás ellenére az 1930-as gazdasági évet jelentős veszteséggel zárták./ 159 926 P/
A Hitelbank nem várt tovább: elhatározta az érdekeltségéhez tartozó három gyár - a budapesti, veszprémi és gyulai - különállásának megszüntetését.

Az 1931.febr.12-i igazgatósági ülésen terjeszti elő Szurday Róbert az egyesítési tervet: a veszteséggel záró s a Hitelbanknak eladósodott gyárat a bank hajlandó "megmenteni" - immár nem tudom hányadszor - de le kell mondaní függetlenségéről:

"... a Hitelbank dacára a súlyos pénzhiányoknak, hajlandónak mutatkozott a társasággal szemben fennálló mintegy 2 400 000 pengő követelését részvénytőkévé átalakítani azzal a feltétellel, hogy a három vállalat összeolvasztása útján nagy tőke erős egészséges vállalat alkul, mely racionális üzletvitellel tudja ellensúlyozni a súlyos gazdasági viszonyok következményeit... A mai gazdasági helyzetben... az

---

tőgyár körül" című cikkében már "megjósolja" a következő lépést, az önállóság teljes megszüntetését, sőt a gyulai gyár elsorvasztásától fél./Békés.1930.okt.19./

egyetlen kivezető utat a rokonszakmájú vállalatok legszorosabb együttműködésében és a termelés lehető legracionálisabb berendezésében látja, ami csak fúzió útján valósítható meg. Maga az állam is támogatja a fúziós törekvéseket illetékkedvezmények nyújtásával."/1/

A február 23-ra összehívott utolsó részvénytársasági közgyűlés egyhangulag határozta el az egyesülést. Ellenvélemény nem volt. A néhány évi "szélmalomharc" után alig volt kíváncsi valaki a gyár bukására. Ervin Kálmán és Szurday Róbert el sem jött a közgyűlésre, a felügyelő bizottságból és az igazgatóságból hét tag volt jelen, s ezeken kívül még hat részvényes jelent meg az utolsó közgyűlésen. A közgyűlés jegyzőkönyvét már alá sem irták a gyulai gyár igazgatói. Felesleges volt."/2/

+

Igy veszítette el függetlenségét az Első Gyulai Köttött és Szövött Iparárugyár másfél évtizeddel azután, hogy a gyár igazgatósága - a részvénytársaság elnöke és a Hitelbank iránti "tiszteletből" - tárgyalásokat kezdett a Hitelbankkal, és létrehozta az érdekközösséget.

A gyár belépett a Hitelbankhoz tartozó Columbia Tex-

---

1. Ig.jkv. 1931.febr.12.

2. Kgy.jkv. 1931.febr.23.

tilipari RT-ba, létrejött a Hitelbankhoz tartozó textilvállalatok összevonása. Bevonták a gyulai kötöttárugyár részvényeit, s 820 000 korona alaptőkével megalapították az új részvénytársaságot, amelyben a gyulai gyár 120 000 korona részvénytőkével volt képviselve. Megszűnt a gyulai igazgatóság, néhányan bekerültek a Columbia igazgatóságába.

A Hitelbank érdekeltségi köre újabb vállalattal gazdagodott./1/

---

1. A Hitelbank textilérdekeltsége a harmincas években a következő volt:

Magyar Pamutipar R^T

Pannonia Kender- és Lenipari RT

Linum Taussig Sámuel és Fiai Lenfonó és Szövőipari R^T

Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár RT

Columbia Textilipari RT

Magyaróvári Műselyemgyár RT

Rokka Kötszövőgyár Békéscsaba.

/Gereblyés: 14./

" TÖBB TÁRGY NEM LÉVÉN ELNÖK AZ ÜLÉST BEZÁRJA "

/ Az utolsó igazgatósági ülés jegyzőkönyve /

szeg fogja e a raivaguar kempungat
ed yuener faja a kesselen aragt a
vagyoni helyetnek megfedegetnek vele, az
antikk jantallak kempungat le ad a kis
fulemet ed fogja nyakolani.

[illegible][illegible]

5/ Elisei indelningarna är organisation
läsa konventioner ad huc ad illuc a Ho-
ger Allians. Tillstånd mellan kuber
verstegevare äro ad alderadica fängs-
läst, smältet fästare som sällskaps-
ver a man under partier i vinnings-
bort och magerland. I en ad egensk-
det i vägen för att fästare, mörk a
Höger Allians. Tillstånd följande
konventioner kuber.

kegel level metagabbro Giesbrecht a vallees
vallees igazgatóság, metagabbro vallees vallees
a vallees igazgatóság metagabbro vallees vallees
kegel metagabbro vallees vallees vallees vallees
metagabbro metagabbro metagabbro metagabbro metagabbro

Take Perry name down, think as usual

Kedves Tanár ur !

Elnézést kérek a zavarásért,
bemutatni dolgozatom vázlatát.
Minden Szónokon fellelhető
évek fegyelemi anyagát nem ka-
tár igazgatója szerint azt n-
zeti Intézetben található an-
beszél nem Tanár urra!.

Azt kérném, hogy tessék sziv-
mikor kereshetném fel tanár-
de ha lehetne hétfői vagy cs-
megjeleni, mert hétfőn szab-
csak két órá van, és így az

Fáradozását, szives türelmé

Szónok, 1972. szeptember 20.

ígéretemhez hiven szeretném

got átnéztem, egyedül a 20-as
kézhez, mert az Állami Levél-
nézhetem át. Még a Párttörté-
de annak kutatását meg kell

enni időpontot megjelölni,
. Elnézést, hogy ismét kérek,
tőki napot tessék szives lenni
apom van, csütörtökön pedig
csem megozható lenne.

őre is köszönöm

Barogh Lukácsné
.....

Barogh Lukácsné

Gellér Julianna

VÁLSÁG ÉS NYOMOR

Nehéz évek

A Tanácsköztársaság bukása után az uralkodó osztály kiméretlen meg^{tor}torlásba kezd a proletariátus ellen. Nemcsak a prolatárhatalom volt vezetői elleni közvetlen megtorlást jelentette ez - a gyulai direktórium három tagját még a románok kivégezték - hanem a ^{prof}mitérdeket szolgáló, hosszantartó nyomorpolitikát is:

"1919 augusztusától kezdve a munkaadó érdekeltség a munkásokkal szemben a bosszu politikáját folytatta, ugyis mondhatnánk, a kiéheztetés politikáját, a kiéheztetéssel akarta a béreket letörni és a kiéheztetéssel akarta a munkásokat engedelmes munkásokká tenni."/1/

A megtorlás minden módszerrel folyt: katonai, rendőri, politikai, ideológiai.

A Tanácsköztársaság rendelkezéseit megsemmisítették. A munkabérek nem haladhatták meg a prolatárhatalom alatt bevezetett bérek 50 %-át, bérfizetés helyett csak előleget kapnak a munkások, s bár a 48 órás munkahetet egy i-

---

1. Szakszervezeti Értesítő. 1922.aug.1./Idézi: Magyarország gazdasága: 92./

deig nem változtatják meg, a szociálpolitikai intézkedéseket megsemmisítik. /1/

Ugyanakkor a háboru idején kezdődő inflációs folyamat felgyorsul. Az inflációs időszak kárvallottai a bérből és fizetésből élők, de különösen a munkásosztály és földnélküli parasztság, akiknél a munkabér emelkedése messze elmarad a pénz romlása mögött, s az így létrejövő extrarprifit a tőkések gazdagítja, mialatt az infláció megszabadítja őket régi adósságaiktól.

A bérek és árak fokozott eltávolódására spekuláló tőke nyíltan bevallja az ebből eredő hasznot:

"Ne felejtsük el, hogy a magyar ipar versenyképességét eddig csupán az biztosította, hogy a munkabérek a békebeli béreknek csak 20-25-szörösét tették, holott valutánk külföldi vonatkozásban ötvenedére, sőt volt idő amikor csaknem századrészére csökkent...

Hogy meddig tarthatók fenn fenn a mai munkabérek, az a magyar gyáriparnak ez idő szerint legfontosabb kérdése." /2/

Az összeállított bérindex jól jellemzi az elnyomódás fokát:

-
1. A munkásosztály összetétele: 93-95.
  2. Magyarország gazdasága: 75-76. Idézet a GYOSZ titkáranak beszámolójából.

A munkabérek alakulása 1921-1929 között /1/

	Évi átlagbér P.	Index
1912	1307	100,0
1921	522	39,9
1922	505	38,6
1923	500	38,2
1924	965	73,8
1925	1273	97,3
1926	1318	100,8
1927	1407	107,7
1928	1465	112,1
1929	1483	113,5

A huszas évek elején kialakult mélypont hatalmas bér-sztrájkok kitörését eredményezte. 1922-ben 352 sztrájkban 43 000 munkás vett részt. A sztrájk a Békés megyei textilüzemekre is kiterjedt. Előbb a három csabai textilüzem munkásai szüntették be a munkát^{/2/}, majd sztrájkba kezdtek a gyulaⁱ munkások is:

"Az elviselhetetlen nyomorúság végre a gyulai munkástervéreinket is cselekvésre készítette. Mintegy 300 nőmunkás testvérünk dolgozik az ottani kötszövőgyár-

---

1. Am munkásosztály összetétele: 97-99.

2. Textilmunkás. 1922.1.sz. július.

ban, akiknek fizetése eddig az alamizsnát is megszégyenítő alacsony színvonalon állt."/1/

A Békés inkább a kívülálló sajtó hangján kommentálja a kirobbanó sztrájkot:

"A gyár munkásai, akik tudvalevőleg szüleik családi körében otthon élő nők és közöttük részben más forrásokból is táplálkozó hadiözvegyek, szerdán /21-én/ abbahagyták a munkát és az eddigi munkabért kétszeresére felemelni kérték. Az ügyben eddig döntés nem történt és a közeli napokban nem is remélhető, mert a gyár az anyagbeszerzés terén olyan nehézségekkel kénytelen megküzdeni, hogy eddig is inkább a munkások kenyérkeresethet juttatása végett tartotta fenn az üzemet, és nem a vállalat részvényesei érdekében, kik utóbbi időkben osztalékot semmit sem kaptak."/2/

Elképzelhető, milyenek lehettek a bérviszonyok, ha a munkások a jelenlegi bér kétszeresét kérték, s ha a Békés is azzal akarja szépíteni a dolgot, hogy a munkások jóréaze otthon élő családtag - tehát nem azért dolgozik, hogy ebből tartsa el magát - , s egyéb jövedelemből is él.

A sztrájk sikeres volt. Sem a Békés, sem az igazgató-

---

1. Textilmunkás. 1922. szept. 1.

2. Békés. 1922. június 24.

sági jegyzőkönyvek nem dokumentálják ugyan ezt, de a Textilmunkás örömmel számol be arról, hogy rövid idő alatt 50-70 %-os és legutóbb 80 %-os béremelést értek el a gyulai munkásnők:

"Rövid szervezettségük és testvéri összetartozandóságuk fölismerése ma már olyan munkabéreket biztosít nekik, amely legalább megközelíti a mai drágaságban azt a fokot, hogy létfönntartásukat biztosíthassák."/1/

A bérek letörése mellett a tőkések hararosán megkezdtek a 48 órás munkahét felszámolását is. A kezdeményezés épp a textiliparból indult el. A Magyar Textilgyárások Országos Egyesületének 1922. évi jelentése nem kis önelégültséggel számol be az 57 órás munkahét bevezetéséről:

"Kezdeményezően lépett fel Egyesületünk az 57 órás munkaidő kérdésében...kétszeresen fontos volt a 8 órai munkaidő hamis axiómájának megdöntése a mai magyar textiliparban ... Oly példát statuáltunk, melyet előbb-utóbb a többi magyar iparoknak is követniük kell."/2/

A munkaidőt előbb 52 majd 57 órára emelték fel, A

---

1. Textilmunkás. 1922.szept.1.

2. A munkáosztály összetétele: 104-106.

pamutgyárakban ez sikerült is, de a kötszövőiparban a munkások sikeresen álltak ellen az 57 órás munkahétnek, sok üzemben még a 48 órás munkahetet is sikerült megtartani.^{/1/}

A gyulai munkások munkaidejéről nem rendelkezünk adatokkal. A munkások visszaemlékezése szerint bevezették az éjszakai műszakot, s a munkanap a következőképp alakult: a nappali műszak reggel 6-tól este 6-ig dolgozott, délben egyórás ebédidővel, tehát 11 órás tiszta munkaidővel. Az éjszakai műszak este 6-tól megszakítás nélkül tartott reggel 6 óráig. A munkások szerint azonban a munkanap hossza a munkától függött. Volt, amikor hajnali 4 órától este 6-ig dolgoztak, vagy reggel 5-től este 9-ig is. Az évtized vége felé azonban bevezetik a 8 órás munkaidőt.^{/2/}

A munkaidővel kapcsolatos nézetekre érdemes megemlíteni 1930-ból egy megyei nagybirtokos, Beliczey Géza hozzászólását a közigazgatási bizottság ülésén: Beliczey kifogásolja az alispán jelentését, mely azt tartalmazza, hogy államellenes és defetista mozgalom nem volt. "Ezzel szemben

foglalkozik a gazdasági és népjóléti bizottságnak jan. 27-iki ülésével, amelyen az egyik bizottsági tag indítvány vagy kérelem formájában felvetette, hogy a nyolcórás munkaidőt kell bevezetni a mezőgazdasági ü-

---

1. Textilmunkás. 1923. június.

2. BML Iparfelügyelői iratok 635/1928.

zemekben is. Ezzel a kérdéssel a kömmün idejében foglalkoztak, ez destruktív gondolat és egyben defetista is, amit úgy hiszi - a közigazgatási bizottság minden tagja elítél. Az alispántól azt kívánja, hogy a jövőben az ilyen felszólalókat jegyzőkönyvileg rója meg."/1/

A huszas évek szociális ellátottságára jellemző a következő eset: 1922-ben az alispán előírta a gyárnak, hogy a festődét fűthető előcsarnokkal lássa el, hogy a munkásokat ne érje közvetlenül a hideg levegő. Ugyanakkor mosdó berendezésére is kötelezi e gyárat.

Az igazgatóság megfellebbezi a döntést,

"mert olyan tiszta vizet tartalmazó 10 hl-es kád van, melyben a munkások távozásuk alkalmával kezet moshatnak."/2/

A kért szellőzőhöz hasonló berendezés pedig az országban nem található - érvel az igazgatóság az ugyancsak kifogásolt szellőző ügyében -, s 17 évesenki sem kifogásolta hiányát, csak most. Szellőző esetén annyi gőz sem távozhatna el, mint a mai mennyezet nélküli tetőn!/3/

Alig telt el az 1922-es év, alig élvezhették munkabéremelkedésük előnyeit, a gyorsuló infláció megint bérmozgal-

---

1. Békésmegyei Hírlap. 1930. febr. 11.

2. Ig. jkv. 1922.

3. BML Polgárm. ir. 13118/1922.

makra készítette a munkásságot.

1923. január 21-én a gyulai textilmunkások "jól látogatott" értekezletet tartottak, melyen a központi előadó a gyulai textilmunkások súlyos gazdasági helyzetével foglalkozván kifejtette, hogy a textilgyárosok önkényesen határoznak a munkások munkaideje és munkabére fölött.^{/1/}

Márciusban ismét értekezletet tartottak a munkabérek-ről a gyulai munkások.^{/2/} Majd 1923-ban minden eddiginél nagyobb - 8 hétig tartó-sztrájk folyt a gyulai harisnyagyárban. A sztrájk lefolyását, eredményeit nem ismerjük. Magát a tényt is csak a közgyűlési és igazgatósági jegyzőkönyvből olvashatjuk, s csak azért említi a jegyzőkönyv, mert akadályozta a termelést.^{/3/}

Nyilvánvalóan bérsztrájkról volt szó. A Textilmunkás némileg jobban felvázolja az okokat:

"Gyula egyike azon kötszövőüzemeknek, ahol a munkások a legminimálisabb bérek mellett dolgoznak. Gyula város a létfenntartás szempontjából sok esetben drágább, mint a főváros ... A gyárvezetőség úgy mint a többi üzemek a munkaadóblokkba tartozik, s míg a többi üzemekben dolgozó munkások legalább azt a bér-

---

1. Textilmunkás. 1923. 2. sz. február.

2. Textilmunkás. 1923. 3. sz. április.

3. Kgy.jkv. 1924. kgy.

emelést kapják meg; addig ebben a gyárban a blokk határozatát sem respektálja a gyárigazgatóság. Az éhbérekén tartott munkások legutóbb szeptember 21-től október 1-ig kénytelenek voltak a munkát beszüntetni, hogy érvényt szerezzenek a blokk által nem a leghumánusabban megállapított 21 százalékos béremelés kifizetésének."/1/

A gyulai munkások munkabérvizonyairól mindennél többet mond az, hogy az igazgatóság a saját érdekvédelmi szervezete által megszavazott béremelést sem volt hajlandó végrehajtani.

A Textilmunkás által említett sztrájk azonban viszonylag rövid ideig /szeptember 21-től október 1-ig/, 10 napig tartott, így nem azonos a jegyzőkönyvek által említett, 8 hetes sztrájkkal.

A Textilmunkás arról is beszámol, hogy a bért követelő munkásokat az igazgatóság azzal fogadta, hogy "sok az áru és kevés az anyag!"^{/2/} Az 1924-es közgyűlésen ugyanakkor úgy értékeli az évet, hogy 1923-ban "áruinkat versenyképességüknél fogva mindig könnyen el tudtuk adni," s csupán arról beszélt, hogy a valuta nehéz beszerzése "nem tette lehetővé üzemünk teljes kihasználását."^{/3/}

---

1. Textilmunkás.1923.6.sz.november.

2. uo.

3. Kgy.jkv.1924.

Vajon kinek nem mondott igazat a gyárigazgató: a munkásoknak vagy a részvényeseknek?

Ugyancsak kéthavi sztrájkról tudósít az 1925-ös közgyűlés jegyzőkönyve is az 1924-es évben.^{/1/}

Az 1922-es nyári sztrájk összekovácolta a harisnyagyár munkásait is, ismét jelentkezett a textilszakszervezet gyulai csoportja./A Textilmunkás októberben nyugtázza a gyulai csoport első befizetését, az augusztusi járulékokat./ A csoport hivatalos megalakulásáról azonban csak az 1923-as novemberi számában közölt beszámoló tudósít.^{/2/}

A szakszervezetet nem jó szemmel nézte a gyár igazgatósága. A munkások féltek belépni, tartottak az elbocsátástól. Kénytelenek voltak illegális tanácskozásokon összejönni: a Fehér-Körösön túl, a két Körös között tartották összejöveteleiket, de a rendőrség nem egyszer így is megzavarta őket. Csoportjukhoz a másik két kisebb szövőgyár munkásai is csatlakoztak.^{/3/} Vezetőik a visszaemlékezések szerint: Müller Teréz, Berndt Gizella, Krasznai Katalin és Monoriné. Gyakran kijárt közéjük Bottyánszky Pálné Békéscsabáról.^{/4/}

---

1. Kgy.jkv. 1925.

2. Textilmunkás. 1923.6.sz.november.

3. Textilmunkás. 1922.3.sz.szept.1.

4. Szabóné Hajdu Mariska visszaemlékezése. Bottyánszkyné egyébként a békéscsabai kommunista mozgalom egyik tagja, Szobek András, Hankó Mihály harcostársa./B_a lázs:189./

1925-től - a baloldali mozgalmak erősödésétől - a hatalom is nagyobb nyomást gyakorol a baloldali szervezkedésekre. 1925-ben Békéscsabán 9 szakszervezeti csoportot függesztettek fel belügyminiszteri rendeletre hivatkozva.^{/1/} 1927-ben a gyulai rendőrkapitány nem engedélyezte május 1 megünneplését: április 29. és május 2. között megtiltott minden gyűlést.

Ezekben az években fokozott jelentőségük volt a politikától látszólag független munkás sport- és kulturegyesületeknek. A Tanácsköztársaság bukása után nőtt meg az említett egyesületek jelentősége:

"...kizárt munkások, valamint a pártba és a szakszervezetekbe belépni nem akaró fiatalok nagy számmal kapcsolódtak be a kulturegyesületek munkájába. Ez az ellenzék a 20-as évek első felében még szervezetlen volt."^{/2/}

Az évtized közepétől irányul az újjászervezett KMP politikája a munkás kultur- és sportegyesületek összefogására és fokozott szervezésére. Célja az volt, hogy a meglévő egyesületeket befolyása alá vegye, s új, a szociáldemokratáktól független egyesületeket hozzon létre. A különböző néven összeállt munkásegyesületek - sportegyesület, turistaegyesületek, énekkarok, szavalókórusok,

---

1. BML MMI Alisp.ált.ir. 3767/1925.

2. Serfőző: 10.

eszperantisták - a munkások felvilágosításának, a tömegek között végzett propagandamunkának fontos bázisává váltak.^{/1/}

A munkásifjuság magatartására, szervezhetőségére jellemző példa a következő gyulai sporttörténetéből:

1920-ban megalakult a Gyulai Ipari Munkás Testedző sportegyesület /GYIMT/. Az elsősorban labdarugókkal rendelkező egyesületbe számos iparos és kereskedő is belépett, s ezért 1922-ben megváltoztatták nevét /hosszu vita után/: Gyulai Testedző Egyesület lett az új neve /GYTE/. Élén iparosok és kereskedők álltak. Sokan kifogásolták, hogy ki-maradt a "Munkás" szó az új egyesület nevéből, ezért - elsősorban az építőmunkás ifjuság - külön sportegyesületet alakított: Gyulai Építőmunkások Testedző Körét /GYÉMTK/. A kör egészen 1928-ig fenn bír maradni, ekkor összeolvadt a GYTE-vel.^{/2/}

A másik helyi példa a vidéki eszperantó mozgalom kiterjedéyesedése. 1925-ben kéri a helyi csoport megalakulását, de az alispán - a rendőrkapitány véleményét kikérve - formai okokra hivatkozva visszaadja az alakulási kérelmet. A Magyarországi Eszperantó Munkások Egyesületének központja 1926-február 6-án jelenti, hogy megalakult az eszperantisták gyulai csoportja. Az első csoport két élő

---

1. Serfőző: 11-13.

2. Christián: 98-105.

tagjának visszaemlékezése szerint nem sokáig állt fenna a szervezet, mert a rendőrség megjelent egyik összejövételükön, és felhívta figyelmüket, többet ne tartsanak összejövételt. Ugy látszik azonban, hogy a csoport tovább élt, mert a magyarországi 23 eszperantista csoport között nyilvántartották a gyulait is,^{1/}s végérvényesen 1934-ben oszlatták fel a csoportot.^{3/} A csoportnak néhány tagja volt a harisnyagyárból is.

Az évtized második felétől javult a gyári munkásság helyzete. Az inflációs bérpolitika megszűnt, a kiharcolt bérek egy ideig biztosították az életszínvonal tartását. Bár a textilmunkások fizetése az egész évtizedben a legacsonyabb bérkategóriába tartozott, az átlagbér közelebb került az ipari átlagbérhez. 1910-ben az ipari átlagbér 66 %-át, 1929-ben 77 %-át keresték a textilmunkások. Ez a 10 %-os emelkedés mindenesetre jelentős emelkedés az ipari átlagbéren belül, de nagyobb emelkedést nem jelentett, hiszen úgy alakult ki, hogy egyes iparágakban /vas- és fémipar, gépipar/ jelentősen csökkent a munkások átlagbére.^{4/}

---

1. Seffőző: 82.

2. Bálint: 31.

4. A munkásosztály összetétele: 102.

A gyulai kötőgyári munkások béréről Ehrenfeld úgy nyilatkozik az 1926-os közgyűlésen, hogy "sehol a munkásságot olyan rosszul nem fizetik, mint ennél a vállalatnál." /1/ Az igazgatóság azzal válaszol, hogy a munkabér már 1924-ben elérte a háboru előtti színvonalat. De hogy mit jelent a békebeli színvonal elérése, azt ugyanaz az igazgatósági tag két évvel később - igaz, nem közgyűlésen, hanem szűkebb körű igazgatósági ülésen - a következőképp cáfolja meg: emeljék fel "a tisztviselők és alkalmazottak fizetését, mely elérte ugyan a békebeli nivót, mégis a Pengő kisebb vásárló erejére való tekintettel" fizetésemelést kér az említetteknek. /2/

Szóval mégiscsak nagy különbség van a közgyűlésen adott szóla^{mok}s és a valóság között. S amikor nem a munkásokról van szó, elismerik, hogy a névleges bérek nem felelnek meg a háboru előtti reálbéreknek. Mindez nyolc évvel a háboru befejezése után, s három évvel a gazdasági válság előtt!

Említettük, hogy az évtized végén bevezetik a 8 órás munkaidőt. A megyei textilgyárak többsége nyolcórás munkaidővel dolgozott, így a gyulai gyár is. A minisztérium u-

---

1. Kgy.jkv. 1926.rendkiv.kgy.

2. Ig.jkv.1928.jan.27.

A BÉKÉS MEGYEI TEXTILGYÁRAK MUNKÁSAINAK KORMEGOSZTLÁSA ÉS MUNKAIDETE 1928-BAN

A gyár neve	Munkás- létszám	m e g o s z l á s a								Munkaidő		Tanonc	
		18 évtől	16 -	18	14 -	16	12 -	14		felöltt fiatal	fiu	leány	
		ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő				
Rokka	247	11	182	2	29	-	32	-	12	8	8	9	-
Schön Márton	27	6	5	-	2	2	7	-	5	9,5	9,5	-	-
Hubertus szőgyeg	148	4	10	6	12	11	42	5	58	8	8	-	-
" kötszövő	399	10	176	4	81	-	72	-	51	8	8	5	-
Mercur	228	28	165	-	23	-	12	-	-	10	-	-	-
Emporium	18	1	7	-	5	-	5	-	-	8	8	-	-
Excelsior	86	4	16	-	14	-	37	-	8	8	8	7	-
Alföldi	94	13	58	2	18	-	3	-	-	9,5	8	-	-
Összesen	1247	77	619	14	184	13	200	5	134			21	
Gyula	320									8	8		

gyanis az orvos-iparfelügyelő útján tudomást szerzett arról, hogy a Békés megyei textilgyárakban sok fiatalkorut alkalmaznak, ezért jelentést kért az iparfelügyelőtől a munkások életkoráról és munkaidejéről. A kimutatásnak egy ceruzával irt vázlata maradt meg, s épp a gyulai harisnyagyár~~ak~~ munkásainak életkorát nem részletezte.

Az iparfelügyelő jelentése - és a részletezés - szerint három gyárban nem volt nyolcórás munkaidő a megyében. Ebből kettő mezőberényi /Schön és Alföldi/, egy békéscsabai.

Ha hihetünk ennek a kimutatásnak - kételkedni alig van okunk - a Békés megyei gyárak munkaideje kedvezőbb, mint sok, a korról irt tanulmány azt országos viszonylatban kimutatja. /1/

Más a helyzet a munkások életkorával.

Az iparfelügyelő szerint a textiliparban 12 éven aluli munkást nem foglalkoztatnak Békés megyében. A 18 éven aluli munkások aránya így is meglepően magas: a munkások 43,4 %-át alkotják, s a munkásnőknél ez az arány még magasabb. Rendkívül magas a 18 éven aluliak aránya a békéscsabai Hubertus szőnyeggyárban: 90,5 %, s a 148 munkás közül mindössze 14-nek az életkora haladja meg a 18 évet. Pedig itt - gyakorlatból tudjuk - a gyáripari nyilvántartás nem fedti a valóságot. A gyulai munkások közül itt közölt szakszervez

zeti igazolvány bizonyítja, hogy Hajdu Mariska 12 évét töltötte be, amikor a szakszervezet tagja lett, egyben a gyárban dolgozni kellett. Maga is azt mondja, hogy ez csak a szakszervezeti igazolványban volt így, a gyári nyilvántartásban "korosították" 14 évre. Azt hiszem, nem egyedi eset volt ez, így aligha tévedünk, ha a fiatalok arányát még jelentősebbnek vesszük a textiliparban.^{/1/}

1930.szeptember 1.

Az 1929-ben kitörő válság újabb megpróbáltatásokat hozott a dolgozó osztályok számára. A tultermelési válságot a dolgozók rovására igyekeznek megoldani a tőkés: munkás-elbocsátások, a munkabér leszorítása s a munkaintenzitás fokozása mindazok a bevált módszerek, melyekkel az árcsökkenés okozta profitot igyekeznek pótolni.

A textilipar helyzete a válság idején^{/2/}

	1929	1931	1932	1933
Textilipari term./mill.P/	401,8	315,7	287,2	327,4
%	100,0	78,6	71,5	81,5
kötszövőipar	50,0	36,5	33,9	37,8
%	100,0	73,0	67,8	75,6

/folytatva/

-
1. Az adatokat én összegeztem; az összes munkás és a részletezés között 11 fő eltérés tapasztalható.
  2. Incze: Világgazd.: 166.

/folytatás/	1929	1931	1932	1933
Munkáslétszám	42909	39275	38276	44622
%	100,0	91,5	89,2	103,4
Kifizetett munkabér /mill.P/	61,7	52,8	48,2	55,0
%	100,0	85,6	78,1	89,3

A válság tehát a kötszövőipart jobban érintette, mint a textilipart általában. Mélypontja ugyancsak 1932-ben volt, de emelkedése 1933-ban lassabb, mint a textilipari átlag.

A munkáslétszám a mélyponton is mindössze 11 %-kal volt kevesebb, a munkabér viszont épp kétszeresével, 21,9 %-kal.

A gyulai gyárban a 10 %-os létszámcsoökkentés már 1930-ban bekövetkezett, 320-ról 292-re apadt a munkáslétszám. Sajnos, a munkabéreket nem ismerjük a harisnyagyárban. A kifizetett munkabérek közül hiába kísérelnénk meg összeállítani a munkások munkabérét, mert a válság ideje alatt számolni lehet a munkáslétszám állandó változásával. Márpedig az évi bérek összegét csakis a munkásátlag ismeretében lehetne megbízhatóan felhasználni az átlagfizetés kiszámításához.

A válság okozta elnyomorodás vezetett a korszak legnagyobb megmozdulásához, a szeptember 1-i tüntetéshez. A megmozdulás országos volt, s a gyulai munkásság is készült a tüntetésre.

A Békésmegyei Hírlap 1930. augusztus 31-i, vasárnapi számában közli az - egyébként előzőleg betiltott - másnapi tüntetés tervét:

"A fővárosban és vidéken egyforma izgalommal várja a közönség a szeptember elsejei eseményeket. A munkásság vezetői Budapesten elhatározták, hogy szeptember elsején az összes gyárakban és üzemekben, kiváve a közüzemeket és napilapokat előállító nyomdákat, dél előtt 11 órakor beszüntetik a munkát... Amint a Békés Megyei Hírlap már jelentette, hogy Gyulán is engedélyt kértek a szociáldemokraták népgyűlés és csendes felvonulás tartására. A gyulai rendőrkapitányság ma kézbesítette a pártvezetőségnek a gyűlést és felvonulást betiltó végzést. Értesülésünk szerint a gyulai munkásság igazodik az országos irányzathoz, s miután jelenleg az a helyzet, a magyar munkások szeptember 1-én csendes tüntető sétát rendeznek az utcákon. A gyulai munkásság is d.e. 11-kor abbahagyja a munkát és kivonul az utcára."/1/

---

1. Békésmegyei Hírlap. 1930. aug. 31.

A polgári lap ugyanakkor igyekszik irányt is szabni a tüntetésnek, dicsérve a gyulai munkások mindenkor "mérsékelt irányzatu", "fegyelmezett" magatartását:

"A gyulai SZDP illetékes helyen már ki is jelentette, hogy minden erejével azon lesz, hogy a rendet és fegyelmet fenntartsa, a gyulai munkásság mindig mérsékelt irányzatu volt, és szélsőségekbe sohasem ragadtatta el magát. A munkásság meg fogja mutatni azt, hogy fegyelmezett és erejének törvényes keretek között is tudja bizonyosságát adni. A munkabeszüntetés Gyulán is, mint az egész országban estig fog tartani...A gyulai munkásság csendes felvonulásával a munkanélküliség ellen tüntet és munkát követel."/1/

Az oktató hangnem mögül némi félelem is kicsendül az ujságíró tollából, s egyáltalán nincs meggyőződve, hogy úgy történik minden, ahogy a hivatalos szervezés kívánja. Ismereteseek a szociáldemokraták elképzelései a tüntetéssel kapcsolatban, az SZDP vezetők magatartása az egész tüntetés folyamán, s az is, hogy a tüntetés jóval tulment a tervezett kereteken, elsősorban az illegális KMP és a munkásság harcos magatartásának hatására. Mig a budapesti és néhány vidéki tüntetésnél ismerjük a KMP befolyását, a gyulai munkások felvonulásán ennek közvetlen nyomai nem mutathatók ki.

---

1. Békésmegyei Hírlap. 1930. aug.31.

Az eseményekről legrészletesebben a Békésmegyei Hírlap számolt be, ennek alapján írjuk le mi is a tüntetést.

Mivel a tüntetés kezdetét 11 órára tűzték ki, a munkások reggel megjelentek a gyárakban. Ott azonban azzal fogadták őket, hogy a gépeket nem fűtötték be erre a rövid időre, így már kora reggel mozgalmas képet mutattak a gyulai utcák. A tüntetés betiltása miatt csoportosulás tilos volt, a munkások így szétszórva fel s alá sétáltak az utcákon. A kisebb csoportosulásokat kerékpáros rendőrök oszlatták szét.

Az első nagyobb, mintegy kétszáz főnyi tömeg a városháza előtt indult el, s a Petőfi utcán, valamint a Wenckheim Béla utcán át a németvárosi Wiszt-vendéglőbe, a gyulai munkásszejezővetelek színhelyére igyekezett. A polgári körnél azonban szembetalálták magukat a karhatalommal, melyet Gyula hirhedt rendőrfelügyelője, Pávó vezetett. A rendőrfelügyelő oszlasra szólitotta fel a tömeget. Egy Szilágyi János nevű munkást, aki azt merte válaszolni, csak próbálják feloszlalni a tömeget, azonnal letartóztatták, s vele még két munkást. A tömeg erre Szilágyi szabadonbecsátását követelte. Pávó ismét oszlasra szólitotta fel a tömeget, de az nem mozgult. Ekkor autóbuszon mintegy husz rendőr érkezett a polgári kör elé, és ugyancsak odaérkezett kocsin dr. Kövess Ede rendőrkapitány, a gyulai kapitányság helyettes vezetője. Kövess is oszlasra szólitotta fel a tömeget, mire azok visszafordultak és a Wenckheim Béla utcán át a Komló felé i-

gyekeztek."Kövess erre attakot vezényelt és a rendőrök kivont karddal verték a tömeget. A rendőrök a Petőfi utcán keresztül a Kossuth térre kergették a tömeget ahol aztán szétoszlottak." Fél 12 tájban egy század géppuskával felszerelt rohamsisakos katonaság vonult végig a városon a Vármegyház és a Városház utcán, majd a Petőfi utcán letáborozott. A rendőrség a nagytrafik előtt állt készenlétben."E percben 12 óra van, a munkástömegek tovább sétálnak az utcán, csoporosulás nincs, és a rendőrségnek nincs alkalma a beavatkozásra"- fejezi be tudósítását a délelőtti eseményekről az ujságíró.

Bár az utcák az ebédidő körül egy időre elnéptelenedtek, a munkásság tüntető sétája csak este 8 óra után ért véget. A délután folyamán újabb beavatkozásra nem volt mód: "Bár a rendőrség igen erélyesen viselkedett, a munkásság megóvta higgadtságát és vezetőire hallgatva az egész délután és éjszaka nyugodtan telt el".

A délelőtti rendőrattakon - a rendőrkapitány szerint - három munkás sebesült meg, közelebbit azonban nem tudtak meg róluik, mert a munkások orvosnál nem jelentkeztek. A letartóztatott három munkást másnap szabadon engedték, ellenük kihágás címén eljárást indítottak.

A gyulai munkásság felvonuló tömege a földmunkásokból, építő- és gyárimunkásokból állt. Külön ki kell emelnünk, hogy a gyulai gyárak egységesen szüneteltették a munkát, s

s ez a gyulai munkásság egységes fellépésének nagyszerű bizonyítéka.

Békéscsabán "a gyárakban és nagyüzemekben a munka szeptember elsején zavartalanul folyt egész nap" - jelenti a szegedi rendőrkapitányság a csabai tüntetésről, s csak a Hubertus kötszövőgyár 517 munkása közül hagyta abba 401 nő délelőtt 11-kor a munkát, részt vett a csabai tüntetésen, s csak 14 órakor tért vissza a gyárba. A gyulai ujságok nem említik ugyan - sőt az alispáni jelentés sem -, hogy délután mintegy háromszáz csabai inségmunkás gyalog jött át Gyulára, a megyszékhelyre, s "munkát, kenyeret" kért az alispántól. A tüntetők rendőrautók kíséretében vonultak vissza Csabára forradalmi dalokat énekelve.^{/1/}

Alig ült el a szeptemberi események zaja, a gyulai Harrisnyaggyár egyesült a Hitelbank másik két kötszövőgyarával. Az új igazgatóság a munkaintenzitás fokozására itt is bevezeti a bedó-rendszert. A bedó hatása olyan elkeseredést vált ki, hogy a gyár történetének legnagyobb arányú sztrájkját folytatja a munkásság a bedó megszüntetéséért.

Az az 1932-ben lefolyt, országos visszhangot kiváltó sztrájk azonban már kívül esik az általunk tárgyalt korszak történetén.

---

1. Dokumentumok: 105-106.

+

Ez volt az Első Gyulai Kötött- és Szövött Iparárugyár története.

Három évtizedéből az első fele az alföldi vagy vidéki iparvállalatok kialakulásának menetét mutatta be: a helyi nyersanyaggal nem rendelkező, de olcsó női munkaerőt kereső textilgyár alapítása a vidéken felgyülemlett kereskedő-tőke által, s a textilipar fejletlenségét kihasználva, az olcsó munkaerőre támaszkodva, az állami iparpártolás kedvezményeit élvezve fejlődik jelentős ipari tényezővé.

Az ipari tőke felé először a kereskedő-tőke vándorol, majd a megerősödött ipari tőkére vadászva megjelenik a bank-tőke, hogy gátlástalan pénzügyi spekulációival bekebelezze a gyárat.

A módszer tipikus.

"Amikor a bank néhány tőkés számára folyószámlát vezet, látszólag merőben technikai műveletet, kizárólag segédműveletet hajt végre. Amikor azonban ez a művelet óriási méreteket ölt, kiderül, hogy maroknyi tőkés az egész kapitalista társadalom kereskedelmi és ipari műveleteit elárendeli magának és hogy - bankkapcsolatok, folyószámlák és pénzügyi műveletek útján - lehetővé válik számára, hogy eleinte pontosan tájékozódjék az egyes tőkések üzleti helyzete felől, utóbb ellenőrizze

őket, befolyást gyakoroljon rájuk a hitel növelése vagy megszorítása, megkönnyítése vagy megnehezítése által, és végül teljesen meghatározza sorsukat, meghatározza jövedelmük méreteit, megfossza őket tőkéjüktől, vagy lehetővé tegye számukra, hogy gyorsan és óriási mértékben növeljék tőkéjüket..." /1/

Lenin jellemzését a banktőke spekulációiról nagyszerűen bizonyította a gyulai harisnyagyár története. Ez a folyamatot csak siettette a temesvári telep elvesztése, s a gyár soronkövetkező "agyonszanalása" a társaság függetlenségének elvesztéséhez vezetett.

A nagy gazdasági válság okozta kényszerhelyzet kihasználva ezt a - lényegében már csak formai - lépést is megteszi a Hitelbank: megszünteti a harminc éve alakult részvénytársaságot, s a gyárat a saját égisze alatt kétrejtött részvénytársasághoz csatolja.

---

1. Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka. /Lenin művei 22.köt.221-222./

SEGÉDLETEK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Adatok a Tanácsköztársaság gyulai történetéhez. Összeáll.:

Hunya Sándor. Gyula.1959. /A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai.2./

Árkövy Richárd: A kartellek és trustök kérdése. Bp.1905.

Balázs Béla: Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmainak történetéhez = Párttörténeli Közlemények. 1959.3-4.sz. 187-207.p.

Békés megye 1918-1919-ben. Válogatott dokumentumok. Összeáll.: Szabó Ferenc - G.Vass István. Békéscsaba,1968.

Békés vármegye. Szerk.: Márkus György.Bp.1936.

A békéscsabai munkásmozgalom dokumentumai. 1890-1944. Összeáll.: Bálint Ferenc - G.Vass István. Békéscsaba, 1971.

Berend T. Iván - Ránki György: Infláció és elzárkózási irányzatok Magyarországon az első világháború után. /1921-1924./ = Századok,1964.4.sz. 661-687.p.

- - : Magyarország gazdasága az első világháború után. 1919-1929.Bp.1966.

- - : Magyarország gyáripara.1900-1914. Bp.1955.

- - : A monopolkapitalizmus kialakulása és uralma Magyarországon./1900-1914./ Bp. 1958.

- - : A munkásosztály összetétele és helyzete az ellenforradalmi rendszer első évtizedében /1919-1929/. = Párttörténeli Közlemények.1964.10.sz. 74-113.p.

Christián László, ifj.: Gyula város sporttörténete. Kézirat.
1966.

Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon. Bp. 1909.

Demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoporthoz sze-
rint. /1900-1960/. Bp. 1968. Soksz. /A Népeségtudományi
Kutató Intézet Közleményei 22./

Az 1901. évben a magyar korona országaiban főnállott gyá-
rak üzemi és munkás-statisztikája. Bp. 1903.

Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Magyaror-
szágon. Szerk.: Incze Miklós.

Fancsovics György: Adatok Békés megye munkásmozgalmi tör-
ténetéhez az ellenforradalom korszakában. 1919-1923.
= Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1961-62. Oro-
háza, 1963. Soksz. 47-72.p.

Galántai József: Magyarország az első világháborúban. 1914-
1918. Bp. 1964.

Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből. Bp. 1892.

Gereblyés László: A textilipar dolgozói. = Klny. a Válasz
1937. évi febr. számából.

Hanák Péter: Magyarország az Osztrák - Magyar Monarchiában.

Tulsúly vagy függőség? = Századok. 1971. 5. sz. 903-929.

Hanák Péter - Hanák Katalin: A magyar Pamutipar története.
1887-1962. Bp. 1964.

Hatvanyné Elrick Doris: A női és gyermekmunka Magyaror-
szágon 1890 és 1914 között. = Századok. 1952. 1. sz. 209-
243.p.

- Havass Rezső: Magyarország és a Balkán. Bp.1913.
- Höhn József: A Viharsarok településviszonyai és első mozgalmainak sajtóvisszhangja. Békéscsaba.1965.
- Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története. Bp.1925.
- Karsai Elek: Gyermekmunka a gyárban a kapitalizmus kialakulásától az első világháborúig. Bp. 1947.
- Kereskedelmünk a balkáni országokkal. Bp.1916.
- Lackó Miklós: Ipari munkásságunk eredetéről és társadalmi forrásairól./1867-1949/ Kézirat./Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára./
- Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka. Lenin művei 22.köt.
- Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Bp.1968.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története 1-2.köt. Bp. 1970.
- A magyar ipar.Szerk.: Árvay József. Bp.1941.
- A magyar korona országainak gyárpara az 1906-1912. évben. III.köt.I.rész. Bp.1915.
- A magyar szent korona országai gyárparának üzemi és munkástatistikája az 1910.évről. Bp.1915.
- A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az .... évben. Bp. 19.../Felhasználva az 1909-1912 közötti évek jelentései./
- Magyarország története 1-2. Főszerk.: Molnár Erik.Bp.1964.

Népszámlálások:

A Magyar Szent Korona országainak 1910.évi népszámlálása. M.Stat.Közl. Uj folyam.48. és 64.kötet.

Az 1920. évi népszámlálás. Stat.Közl. 69.köt. Bp.1923.

Az 1930.évi népszámlálás. Stat.Közl. Bp.1932-1941.

A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. M.Stat.Közl. Bp. 1904-1907.

Ránki György: Az Osztrák - Magyar Monarchia gazdasági fejlődésének néhány kérdéséhez. = Valóság.1968.5sz. 28-37.p.

Rézler Gyula: Egy magyar textilgyár munkástársadalma. Bp. 1943.

Ruisz Rezső: A magyar városok iparosodása. Adalékok az ipari decentralizáció kérdéséhez. Bp.é.n./Statisztikai Közlemények 95.köt./

Scherer Ferenc: Gyula város története II.köt. Gyula, 1938.

Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur- és sportmozgalomban /1929-1945./ Bp.1963. /Értekezések a történeti tudományok köréből U.S.30./

Sipos Aladár: Magyarország gyáripara az 1920-as években. = Közgazdasági Szemle. 1955. 7-8.sz. 889-905.p.

Szterényi József - Ladányi Jenő: A magyar ipar a világháboruban. Bp. 1934.

A Tanácsköztársaság Békés megyében. 1919. Szerk. Szabó Ferenc.Békéscsaba. 1969.

Tanulmányok a kapitalizmus történetéhez Magyarországon.

1867-1918. Szerk.: Pach Zsigmond Pál - Sándor Pál.

Bp.1956.

Varga Jenő: A magyar kartellek.2.kiad.Bp. 1956.

Vigh Károly: A textilipari munkásság mozgalmainak története Magyarországon. Bp.1962.Soksz.

PERIODIKÁK

Békés

Békésmegyei Hirlap

Nőmunkás

Textilmunkás

Vörös Zászló

LEVÉLTÁRI ANYAG /Békés megyei Levéltár/

Az Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár iratai XI.4.

Alispáni iratok

Főispáni általános iratok

Főispáni bizalmas iratok

Gyula város:polgármesteri iratok

Iparfelügyelőségi iratok

Munkásmozgalmi iratok /MMI/ - gyűjtött anyag

A JEGYZETEK RÖVIDÍTÉSEINEK FELOLDÁSA

Alisp.ir.

Békés megye alispánjának iratai. Békés megyei Levéltár.

Árkövy

Árkövy Richárd: A kartellek és trustök kérdése. Bp. 1905.

Bálint

Békés megyei munkás eszperantó mozgalom válogatott dokumentumai. 1925-1934. Összeáll.: Bálint Ferenc - G Vass István. Gyula, 1969.

Békés m. 1918-1919-ben

Békés megye 1918-1919-ben. Válogatott dokumentumok. Összeáll.: Szabó Ferenc - G. Vass István. Békéscsaba 1968.

Békés vármegye

Békés vármegye. Szerk.: Márkus György. Bp. 1936.

Berend - Ránki

Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország gyáripára. 1900-1914. Bp. 1955.

BML

Békés megyei Levéltár

BML MMI

Békés megyei Levéltár. Munkásmozgalmi iratok.

Christián

Christián László, ifj: Gyula város sporttörténete.

Kézirat. Szerző tulajdona.

Chyzer

Chyzer Béla: A gyermekmunka Magyarországon. Bp. 1909.

Demográfia

Demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoporthoz
 szerint. /1900-1960/ Bp. 1968. Soksz. /A Népeségtudo-
 mányi Kutató Intézet Közleményei 22./

Dokumentumok

A békéscsabai munkásmozgalom dokumentumai. 1890 -
 1944. Összeáll.: Bálint Ferenc - G. Vass István.
 Békéscsaba, 1971.

Főisp. ir.

Békés megye főispánjának iratai. Békés megyei Le-
 véltár.

Fü. biz. jkv.

Az Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár Része

vénytársaság felügyelő bizottságának jegyzőkönyve.

Békés megyei Levéltár.XI.4.

Gereblyés

Gereblyés László: A textilipar dolgozói = Klny. a

Válasz 1937.évi februári számából.

Havass

Havass Rezső: Magyarország és a Balkán. Bp.1913.

Höhn

Höhn József: A Viharsarok településviszonyai és

első mozgalmainak sajtóvisszhangja. Békéscsaba,

1965.

Hunya

Adatok a Tanácsköztársaság gyulai történetéhez.

Összeáll.: Hunya Sándor./A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 2./

Ig.jkv.

Az Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár igaz-

gatásági üléseinek jegyzőkönyve. Békés megyei Le-

véltár. XI.4.

Incze

Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Ma-

gyarországon.Szerk.: Incze Miklós. Bp.1955.

Jászai

Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története.
Bp.1925.

Karsai

Karsai Elek: Gyermekmunka a gyárparban a kapitalizmus kialakulásától az első világháborúig.
Bp.1947.

Kgy.jkv.

Az Első Gyulai Kötött és Szövött Iparárugyár részvénytársasági közgyűléseinek jegyzőkönyve. Békés megyei Levéltár. XI.4.

Lackó

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk eredetéről és társadalmi forrásairól /1867-1949/.Kézirat./A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára./

Liptai

Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság.Bp.1968.

Magyarország gazdasága

Berend T.Iván - Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után.1919 - 1929.Bp.1966.

Magyarországi szocialisztikus mozg.

A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak
az ...évben. Bp. 19.../Felhasználva az 1909-1912
közötti évek jelentései/

MMI

Békés megyei Levéltár. Munkásmozgalmi iratok.

MTK Békés m.

A Tanácsköztársaság Békés megyében. 1919. Szerk.:
Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1969.

A munkásosztály összetétele

Berend T. Iván - Ránki György: A munkásosztály¹össz-
zetétele és helyzete az ellenforradalmi rendszer
első évtizedében /1919 - 1929/. = Párttörténeti
Közlemények. 1964. 10. sz. 74-113. p.

A munkásosztály szocialisztikus mozg.

= Magyarországi szocialisztikus mozg.

Népszáml. 1900.

A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálá-
sa. Stat. Közl. Bp. 1904-1907.

Népszáml. 1910.

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi nép-

számlálása. M. Stat. Közl. Új f. 48. és 64. kötet.

Népszáml. 1920.

Az 1920. évi népszámlálás. Stat. Közl. 69. köt. Bp. 1923.

Népszáml. 1930.

Az 1930. évi népszámlálás. Stat. Közl. Bp. 1932-41.

Polg. m. ir.

Gyula város polgármesteri iratok. Békés megyei
Levéltár.

Rézler

Rézler Gyula: Egy magyar textilgyár munkástársasága.
Bp. 1943.

Scherer

Scherer Ferenc: Gyula város története II. köt.
Gyula, 1938.

Serfőző

Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kulturális és sportmozgalomban /1929 - 1945/. Bp. 1963.

Stat. 1901.

Az 1901. évben a magyar korona országjaiban fennállott gyárak üzemi és munkás-statisztikája. Bp. 1903.

Stat. 1906.

A magyar korona országainak gyáripára az 1906 -
1912. évben. III.köt.I.rész. Bp. 1915.

Stat.1910.

A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi
és munkás-statisztikája az 1910-évről. Bp.1915.

Szterényi

Szterényi József - Ladányi Jenő: A magyar ipar a
világháboruban. Bp.1934.

Tanulmányok

Tanulmányok a kapitalizmus történetéhez Magyaror-
szágon.1867-1918. Szerk.: Pach Zsigmond Pál - Sán-
dor Pál. Bp.1956.

Vigh

Vigh Károly: A textilipari munkásság mozgalmainak
története Magyarországon. Bp.1962.Soksz.

KÉPEK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. Az "alapító"	17.1.előtt
2. Az alakuló közgyűlés jegyzőkönyvének első oldala	18. "
3. Az 1904-05-ben épült gyárépület	26. "
4. A harisnyagyár 1907-ben épült mai homlokzata	36. "
5. Tárgyalások harisnyagyári fióktelep-alapításokra és megvalósulásuk	41. "
6. A monarchia legnagyobb harisnyagyára	45. "
7. Nyereségfelosztás az 1903-as és 1912-es évre	48. "
8. Weisz Mór harisnyagyári jövedelme	51. "
9. A munkáslétszám alakulása.1900-1913.	67. "
10. A harisnyagyár nyereségének alakulása a háboru idején	93. "
11. Akik a harisnyagyárat átjátszották a Hitelbanknak	103. "
12. A háboru haszonélvezői	111. "
13. Kötőgyári részvény az 1920-as részvénykibocsátásból	128. "
14. A Hitelbank részesedése a harisnyagyár részvényeiből	141. "

15. A harisnyagyári közgyűlésen résztvevő részvényesek száma	142.1.előtt
16. " A vállalat túl nagy hiteleket vesz fel "	144. "
17. Az 1916-os és 1926-os mérleg teher oldalá- nak százalékos ábrázolása	147. "
18. " Több tárgy nem lévén elnök az ülést be- zárja "	155. "
19. Textilszakszervezeti tagkönyv fedele és első lapja	165. "

CZEGLÉDI IMRE EDDIG MEGJELENT JELENTŐSEBB CIKKEI,
TANULMÁNYAI

HELYTÖRTÉNET

Gyula város monográfiája. Írták: Béres István, Czeglédi Imre stb. Gyula, 1958.

Czeglédi Imre: Petőfi Gyulán. Gyula, 1961. 26 p. /A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 27./

- - : Gyulai kortársak Munkácsyról. = Művészet. 1962. 6.sz. 40.p.

- - : Munkácsy Gyulán. Gyula, 1963. 51 p. /A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 41./

- - : Adatok Bródy Sándor pályakezdéséhez. = Irodalomtörténeti Közlemények. 1965. 4.sz. 503-510.p.

- - : A Gyulai Harisnyagyár alapítása és első évei. 1900-1906. = Békési Élet. 1968. 2.sz. 184-192.p.

Körösmenti Honismereti Közlemények. A Hazafias Népfront Békés megyei Bizottsága Honismereti - Helytörténeti Bizottságának antológiája. 3.sz. Szerk.: Czeglédi Imre. Békéscsaba, 1969.

Czeglédi Imre: Erőszakos ujoncozás, honvédüldözés Füzesgyarmaton 1851-ben. = Békési Élet. 1972.2.sz. 318-325.p.

EGYÉB

Czeglédi Imre: "Lehetett-e meg nem írnom, amikor ő akarta?" Emlékezés Bródy Sándorra. = Békés megyei Népujság. 1963. aug.25.

Czeplédi Imre: A tanári kutatómunkáról = Köznevelés. 1963.

5.sz. 138.p.

- - : Tanulságok a gyulai járás iskolai könyvtárainak állományelemzéséből = Körösmenti Honismereti Közlemények 1.sz. 65-77.p.
- - : Új könyvtár a gyulai Erkel Ferenc Gimnáziumban = Könyv és Nevelés. 1968. 3.sz.
- - : Gyakorlati tanácsok az egyesített iskolai könyvtár kialakításához = Könyv és Nevelés. 1971. 4-5.sz.
- - : Tárgyszó- vagy szakkatalógus? = Könyv és Nevelés. 1971. 4-5.sz.
- - : Kell-e sürgős intézkedés az iskolai könyvtárakról? = Magyar Nemzet. 1971. aug. 4.
- - : Békés megye helyismereti irodalma = Körösmenti Honismereti közlemények. 4-5.sz. 1972.